

Günümüzde Toplum Bilim Konuları

Editor
MERYEM BULUT



BİDGE Yayınları

Günümüzde Toplum Bilim Konuları

Editör: Prof. Dr. Meryem BULUT

ISBN: 978-625-372-241-8

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 25.06.2024

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara



İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	3
Toplumsal Yapıların Bağlayıcı Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme	4
Erol AKYILDIRIM	4
Instagramın Aurası ve Sanal Kimlikler.....	21
Fatma TOPÇU	21
Fatih ARSLAN	21
Lefebvre’de Mekânın Üretimi Üzerine Bir Değerlendirme	48
Erol AKYILDIRIM	48
Hayvanların ve Doğmamış Nesillerin Hakları.....	71
Gülsevim EVSEL	71
Sosyolojik Perspektifte Çocuk ve Suç Olgusu: Türkiye Örneği....	94
Musa YILMAZ.....	94
Sahipsiz Köpekler Meselesi ve Yeni Uygulamalara Yönelik Teklifler.....	126
Ali ÇELİK	126
Turkey's Sustainable Agriculture Policy in the Face of Climate Crisis	150
Hasibe Sena AKKIŞLA.....	150

BÖLÜM I

Toplumsal Yapıların Bağlayıcı Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

Erol AKYILDIRIM¹

Giriş

Bir beşeri yapıdaki çimento, tuğla, kum ve demir vb. unsurların yapının oluşumundaki işlevi ve önemi ile Türkiye'nin ya da toplumların toplumsal yapısının inşasındaki sosyal olguların tanımlanması ve faydacı olan hususları arasında benzerlik kurulabilir. İnşa edilen bir yapıdaki çimento, tuğla, kum ve demir unsurunun işlevi göz önüne alındığında, toplumların bir arada kalmasını sağlayan olguların neler olabileceği önem arz eden bir konu olarak görülmektedir. Örneğin evlilik, aile ve komşuluk ilişkilerin sağlıklı olduğu bir toplumda öncelikle biyolojik anlamda sağlıklı bir neslin üretimi ve toplumsal bütünleşmenin olduğu

¹ Iğdır Üniversitesi, akyildirimerol@gmail.com, 000-0003-2333-6044 Doktora Öğrencisi

söylenabilir. Çünkü aile kavramının yaşandığı yerde, toplumun yeniden üretim ve komşuluk ilişkilerin gözetildiği mekânlarda toplumsal bütünleşme ya da kolektif şuurun gerçekleştiği görülmektedir. Toplumsal bağlar, bireylerin bir arada yaşamasını gerekli kılan ve bireyci yaşam şeklinin yaygın olduğu günümüz toplumlarında kolektif bir akıl ile intihar ve anomik davranışların yaşanmasında tampon görevi görebileceği söylenabilir. İslam toplumlarında önemli bir sosyal bağ işlevi gören din kurumu da, toplumsal bağların gerçekleşmesinde önemli bir faktör olduğu söylenabilir. İslam dininin öğretilerinin bütünlükçü ve toplumsal düzene yaptığı vurguya bakıldığında, önemli bir sosyal bağ olarak görülmektedir. Bir diğer sosyal ilişki olarak, devlet ya da vatan kavramına yüklenmiş olan aidiyet, kültürel ve dini anlamların, toplumdaki rabitaların perçinlenmesinde önemli bir işlev olarak görülmektedir. Toplumsal yapıda demir, harç ve çimento görevi gören başlıca etkenlerin, bağlayıcı anlamda toplumsal yapıdaki din, aile, eğitim, devlet, komşuluk ilişkileri, düğün vb. faktörler gibi önemli bir yer tuttuğu söylenabilir. İlgili toplumsal pratiklerin işlevsiz ya da yok olması, binadaki çimentonun, harcın ya da demirin eksik olması gibi her an çökme riski ile karşı karşıya olan inşaata benzetilebilir. Bu nedenle toplumsal yapıdaki tutkal görevi gören toplumsal rabitaların (ilişkilerin) toplumsal bütünleşme bağlamında pragmatik yönü yadsınamaz bir realite olduğu düşünülmektedir. Çalışmada başlıca toplumsal olguların, pratiklerin, fenomenlerin alt bileşenleri olan başlıkların açıklanması ve toplumda bağlayıcı olan yönlerinin tartışılması hedeflenmektedir. Ayrıca Türkiye toplumunda toplumun harcı ya da toplumda bireyleri, kitleleri

birbirine bağlayan başlıca bağların neler olduğu ve bu bağların işlevsel olan yönü irdelenecektir.

Toplumsal kurum

Bireysel ya da kitlesel davranışlar zaman içerisinde davranış haline gelerek başlıca kalıpların oluşmasına ol açmaktadır. Bu kalıpların oluşumunda ihtiyaç, menfaat, inanç vb. durumlar sonucu bireylerin ortak bir paydada aynı davranış şekilleri gerçekleştirme süreci olarak ele alınabilir. Davranış kalıpların oluşumunda bireyin belli bir gaye etrafında toplanmaları, olguların oluşmasını gerekli kılmaktadır.

Genel sosyolojik bir ifadeyle toplumsal kurumların oluşumunda insanlar önce ihtiyaçlarını karşılamak için bir eylemde gerçekleşir ve eylemler tekrarlanır. Tekrarlanan eylemler alışkanlığa dönüşür. Alışkanlıklar zamanla kalıplaşarak davranış halini alır. Adetler kurallaşarak (norm), nihayetinde kurumları meydana getirmektedir (Kösemihal, 1955: 259).

Toplumsal kuruluşlar ile devletin ya da özel kuruluşların inşa etmiş olduğu kurumlar birbirinden farklı yapıları oluşturmaktadır. Özel ya da kamu kuruluşlarına örgüt; toplumun temel ihtiyaçları, davranışları sonucu oluşmuş yapılara toplumsal kurumlar denilmektedir. Örneğin aile, din, eğitim, evlilik vb. yapılar toplum kurumları olarak ifade edilirken; üniversite, postane vb. kuruluşlara kamu kurumu olarak ifade edilmektedir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılayan, ilgili devlet tarafından halkın hizmetine sunulan kuruluşlar kamu kuruluşları şeklinde tanımlanabilir. “(Cami (veya kilise) bir grup ya da örgüt, ama kutsallık bir kurumdur) (Sayın, 1988).

Ozankaya, toplumsal kurumları (bir toplumda eşgüdlmş, örgütlenmiş, göreli bir bütün oluşturan düşünceler, inançlar, gelenekler ve davranışlarla özdeksel öğeler toplamıdır” şeklinde tanımlamaktadır) (Ozankaya, 1984). Toplumsal bütünlüğün inşa edilmesinde, sosyal olguların bir bütün olarak fonksiyonel olması önemli bir hususu ifade etmektedir. Çünkü bireyci bir toplumsal yaşamda yalnızlık, psikolojik bunalımlar gibi durumlarda din kurumunun teselli edici yönü ve biyolojik bağlamda toplumsal yeniden üretimde evlilik ve aile kurumunun düzenli olarak varlığını sürdürmesi, bütünlükçü bir toplumsal gelişme için önemli bir durum olarak görülmektedir.

İnşaat yapılarındaki imento, demir ve tuğla vb. temel unsurların yapının oluşmasındaki önemi için ne derece önem arz ediyorsa, toplumsal kurumların da toplumsal bütünleşme ve sosyal uyum için o derece önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Çünkü toplumsal uyum sürecinde kurumların bireyler üzerindeki bağlayıcı olan işlevi bulunmaktadır.

Başlıca toplumsal fenomenler ve işlevsel boyutu

Din

Din kurumu; belli bir inanç çerçevesinde bireylerin inandıkları kurallar etrafında birleştikleri davranış formlarıdır. Burada aynı inana sahip bireyler söz konusu olduğundan, toplumsal olgular arasında birleştirici yönü etkili olan başat bir konumda bulunmaktadır.

Toplumun bir diğer önemli kurumlarından bir tanesi de din kurumudur. İnsan yaratılışı gereği aciz, zayıf olduğundan sonsuz g kudret sahibi olan bir güce sığınma ihtiyaı duymaktadır. İnsanlık

tarihinden bu güne kadar sürekli doğaüstü bir güce inanışın olduğu görülmektedir. Din insanın en buhranlı anında, özelliklede savaş anında insana son derece moral veren bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile din ilkel toplumlarda bireyin doğa olaylarına karşı, kendi zayıflığını başka güçlü olan bir kütleye, nesneye veya doğadaki bir unsura atfettiği dayanak noktası olarak tanımlanabilir. Bireyin acizliğine binaen özelliklede aynı inancı benimsemeleri, inancın bireyler arasında bağlayıcı yönünü ortaya koyarak insanları birleştirmektedir.

Berger'e göre, toplumsal gerçekliğin en önemli unsurlarından birisi olan din, toplumsal yapı davranışlarının belirlenmesinde merkezi bir konuma sahiptir. Bu bağlamda din, insanın 'kozmos tasavvurlarında (dünya kurma) stratejik bir rol oynamaktadır (Berger, 1993: 58). Buradan hareketle din toplumun yapısal davranışının belirlenmesinde de önemli bir faktöre sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca inançlar toplumda bireylerin toplumsallaşmasında büyük öneme sahiptir. Eğitim kurumunda da değinildiği gibi eğitim ilminin bir diğer yönü de din ilmidir. Din bireyin ahlaki bağlamdaki davranış kalıpların oluşmasında ve vicdani yönü üzerinde önemli oranda etkili olmaktadır. Bireyin toplumdaki davranış şekillerini büyük ölçüde dini inanışlar belirlemektedir. Keskin'e göre de dinin toplumsal yapı üzerinde bir takım etkileri olduğu gibi, toplumun da din üzerinde bir takım etkileri vardır (Keskin, 2014: 18). Başka bir ifade ile toplumsal davranış formlarının şekillenmesinde din ile bireyin karşılıklı etkileşimi sonucu olduğu çıkarımı yapılabilir. İslamiyet'in doğuşunda, dinin toplum hayatında doğrudan bir etkiye sahip olduğu tartışılmaz bir realitedir. Din kurumu bu toplumlarda başat rolü

oynamaktadır. Bu kurum diğer toplumsal kurumların (aile, eğitim, evlilik) üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Örneğin devletin olgusunun, eğitimin, ailenin, ekonominin, evliliğin ve siyaset kurumlarının içlerinde dini hükümlerinin olduğu görülmektedir. Sekülerizmin hız kazanması ile birlikte din kurumun diğer kurumlar üzerindeki başat rolü azalmaktadır. Dinin toplumun tüm katmanlarına yansımaları bireylerin aynı davranış kalıplarını benimsemelerine ve bu durum din olgusunun toplumda bireyler arasında benzerlik, orta payda hususunu güçlendirmektedir. Buradan hareketle dinin toplumda toplumsal bütünlük bağlamında önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir.

Dini hükümler semavi kaynaklara bağlı olarak bir yaratıcıya dayanmaktadır. Bu inanışa göre kâinatta bir düzenin, yasanın, kanunun olduğunu ve bu intizamın bir kudret elinden çıktığı inanışı yatmaktadır. Başka bir deyişle dünyadaki bir çiçekte, bir yaprakta ya da herhangi bir canlıda bir sanat var ve bu sanatın bir yaratıcısı, bir sanatkârının olduğu düşüncesi hâkimdir. Buna göre insan da bir sanan harikasıdır. Bu inanışta, insanı yaratan yaratıcının, insanın nasıl bir toplumsal hayatla hayatını geçireceğini bilmemesi, imkânsız olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple bireyin toplumsal davranışlarını belirleyen, yönlendiren semavi dinlerdeki kutsal öğretiler oluşturmaktadır. Bilgisayarı yapan mühendisin, yazılımcının, bilgisayarın aksamalarının ne işe yaradığı, nasıl çalışması gerektiğini bilmemesi nasıl imkânsız bir durumsa; insanı yaratan yaratıcının da nasıl bir toplumsal hayatın olacağını ve bu toplumsal hayatın ne tür normlarla şekilleneceğini bilmemesi de o derece akıldan uzak, imkânsız bir durum olarak görülmektedir. Bu inanışı benimseyen toplumun tüm üyeleri aynı mantık çerçevesinde

dini inancı benimsemektedir. Başka bir ifade ile inancın benimsemesine yardımcı olan delillerin toplumun diğer üyeleri tarafından da benimsenmektedir. Bu durum bireylerde ortak bir husus teşkil ettiğinden ve bireylerin aidiyet hissini güçlendirdiğinden dinin bağlayıcı ve birleştirici yönünü ortaya koymaktadır.

Nursi, toplumda birleştirici ve bireylerin ortak paydası olarak bireylerin bir olan hususlarına değinmektedir:

(Meselâ, her ikinizin Hâlıkınız bir, Mâlikiniz bir, Mâbudunuz bir, Râzıkınız bir bir, bir, bine kadar bir, bir.

Hem Peygamberiniz bir, dininiz bir, kıbleniz bir, bir, bir, yüze kadar bir, bir.

Sonra köyünüz bir, devletiniz bir, memleketiniz bir, ona kadar bir, bir.

Bu kadar bir birler vahdet ve tevhidi, vifak ve ittifakı, muhabbet ve uhuvveti iktiza ettiği ve kâinatı ve küreleri birbirine bağlayacak mânevî zincirler bulundukları halde, şikak ve nifâka, kin ve adâvete sebebiyet veren örümcek ağı gibi ehemmiyetsiz ve sebatsız şeyleri tercih edip mü'mine karşı hakikî adâvet etmek ve kin bağlamak, ne kadar o rabıta-i vahdete bir hürmetsizlik ve o esbab-ı muhabbete karşı bir istihfaf ve o münasebât-ı uhuvvete karşı ne derece bir zulüm ve i'tisaf olduğunu, kalbin ölmemişse, aklın sönmemişse anlarsın) (Nursi, 2007).

Nursi inanç bağlamında yaklaşılarak din olgusunun bireyleri birbirine bağlayan önemli unsurlar olduğunu söylemektedir. Aynı dine mensup bireylerin yaratıcılarının, sahiplerinin, ibadet edilenin,

rızık verenin bir olduğu ve peygamberlerinin, dininin, kıblenin aynı olduğunu ve yaşanan mekânın da bir olduğunu vurgulayarak toplumun birbirine bağlayan bağların önemine değinmektedir. Ayrıca toplumun birbirine bağlayan bu kadar bağların toplumsal çatışmanın aksine sosyal adaptasyonu, toplumsal birlikteliği desteklediğini ifade etmektedir.

Eren'nin bakış ačíısıyla bakıldığında beşeri kanunların, vicdanlara tam hükmetmediği gerçeği görölmektedir. Örneđin ancak çok ciddi emniyet tedbirlerin alındığı bir toplumda, hırsızlık, katl, tecavüz gibi anomik durumlar önlenebilir. Fakat bu tedbirler gevşediğinde veya bir arıza vuku bulduğunda anominin meydana gelmesi muhtemeldir. Oysaki kalbinde yasaklayıcı olan (inancı olan) bir insan; *(hiç kimse beni görmese bile, Allah beni görüyor, melekleri yaptıklarımı kaydediyor. Beřeriyet ne vakit bu realiteyi toplum hayatında benimseyip tatbik etti o vakit huzuru bulacaktır. Toplumdaki ahengi yakalamada din kurumunun ehemmiyeti özömsenmeyecek kadar fazladır. Çünkü birey ilerde ahiret var, orada hesap ve ceza var)* (Eren, 2017) düşüncesi ile hareket ettiğinden anomik davranışlara karşı öz kontrol mekanizması gelişmektedir. Bu nedenle yaratıcının görecedeği hissine kapılarak ilgili toplumun kuvvet kollukları görmese bile kalbindeki yasaklayıcı onu yapacağı suçtan alıkoyma ihtimali yüksek görölmektedir. Dinin toplumdaki güven kapsamındaki bu yönü aynı zamanda toplumda bireylerin birbirine bağlayıcı yönünü de ortaya koymaktadır. Çünkü dinin sosyal kontrol sağlamadaki işlevi, bireylerin birbirlerine olan güvenini artırarak toplumun bağlayıcı yönünü güçlendirmektedir. Dinin tüm bu işlevsel yönü toplumsal bütünleşme bağlamında bakıldığında, toplumun bireylerini önemli

oranda birleştirmektedir. Ayrıca dinin toplumsal davranışları şekillendirmesi ile çeşitli ritüellerde bireyleri aynı davranış kalıpları etrafında birleştirmektedir. Dinin davranış kalıplarını oluşturan alt bileşenler aşağıda ifade edilmiştir:

Cami: İşlam inancında bireylerin çeşitli hareketle ile ibadet etmek üzere, bu inanca bağılı tüm mensupların günün belli vakitlerinde ortak paydada birleştikleri mekânlar olarak toplumsal bütünleşme kapsamında bakıldığında önemli işleve sahip olduğı söylenebilir. Çünkü aynı mekânda ve aynı yöne doğıru ibadet edilen bu mekânlar, toplumun üyelerini birleştirme anlamında önemli bir unsur oluşturmaktadır. Ayrıca bu mekânlarda okunan kutsal öğretiler ve ezan, sela gibi ritüeller bireylerde aidiyet hissini güçlendirmektedir.

Cuma: Müşlüman toplumlarda haftanın cuma günü, bireylerin birbirlerine olan ortak noktalarını güçlendirmektedir. Ayrıca bu mekânlardaki verilen öğretiler bireylerin birbirlerine olan bağılılıklarını daha da güçlendirmektedir. Ülke sınırları ya da farklı ülkelerdeki aynı inanişa sahip bireylerin aynı günde ve aynı davranış kalıpları ile cuma namazını eda etmeleri, bireylerin ortak noktalarını güçlendirmektedir.

İşlam Peygamberin yaşamı ve sözleri: İşlam toplumlarında Kur'an'ın öğretmeni olarak tanınan ve bu inaniş çerçevesinde kendisine bağılanan insanlara davranış bağılamında rol model oluşturmaktadır. Rol model alınan insanın aynı olması ve aynı davranış kalıplarının kendi yaşamlarının birçok noktasında benzer yansımaların görölmesi, toplumsal bütünleşmeyi güçlendirmektedir. Aynı peygambere olan inaniş, bireylerin bir olan noktalarını

güçlendirmektedir. Bu durum toplumsal bütünleşmeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Kandil günleri: İslam toplumlarında mükâfatına inanılarak yapılan bu eylemler bireylerin bir araya gelmelerine yol açmaktadır. Miraç, Berat, Regaip, Kadir geceleri ve Mevlit gibi inanç eksenli etkinlikler, bireylerin aynı mekânda ve aynı inanış çerçevesinde bir araya gelmeleri, dinin birleştirici olan yönünü ortaya koymaktadır.

İslam'ın şartları: Aynı eylemleri ve görevleri gerçekleştirmelerine neden olan ve İslamiyet'in önemli göstergelerinden olan Kelime'yi tevhit, namaz, zekât, oruç, hac gibi eylemler bu inancın mensubiyetleri arasında aidiyet ve kendi aralarında bu camiaya ait kimlik oluşturma sürecine yol açmaktadır. Ayrıca bu inancı benimseyen kitlelerin Kelime'yi tevhit, namaz, zekât, oruç, hac gibi aynı eylem ve görevleri gerçekleştirmeleri toplumsal ilişkileri güçlendirmektedir. Örneğin toplumdaki zengin ve fakir sınıfı birbirine yakınlaştıran ve aralarındaki ilişkiyi güçlendiren zekâtın yoksul bireylere verilmesi, toplumsal bütünleşmesi perçinleştirmektedir.

İslam toplumlarında gerek yapısal anlamda gerekse belli davranış normları ekseninde kalıplaşan aynı etkinliklerin, toplumun tümü tarafından gerçekleştirmesi, bu inancın mensuplarında tarafgirlik ve birleştirici hissi uyandırmaktadır. Örneğin ezanın tüm İslam toplumlarında okunması önemli toplumsal bir bağ olarak görülebilir.

Evlilik

Özellikle de İslam toplumlarında evlilik sonucu oluşan kan bağı, bireyleri, toplulukları ve toplumları sıkı bir şekilde bağlayıcı

yönü bulunmaktadır. Evlilik sözleşmesi ile her iki aile bireyleri arasında önemli derecede yakınlaşma ve biz duygusu oluşmaktadır. Geleneksel toplumlarda ve kırsal bölgelerde evlilik sonucu samimi ilişkilerin daha da sıkı olduğu görülmektedir.

Aile basamağına geçişin en önemli aşaması da evlilik sözleşmesinden geçtiğinden, evliliğin toplumsal yeniden üretim bağlamından önemli bir işlevi olduğu söylenebilir. Toplumda evlilikle birlikte, mevcut toplumun biyolojik olarak varlığını devam ettirebilmesi için kuşkusuz önemli bir konumda bulunmaktadır. Evlenmenin veya evliliğin hukuksal yönden formal bir nitelik taşıdığı (*tam ve sürekli hayat ortaklığı yaratmak üzere, cinsiyetleri ayrı iki kişinin hukuken makbul ve geçerli bir şekilde birleşmesidir*) şeklinde Türk Medeni Yasasında ifade edilmektedir) (Akıntürk, 1988)

Toplumun biyolojik olarak varlığını idame etmesine neden olan aile hayatının oluşumu noktasında yapılan ilk adımdır. Toplumda fuhuş gibi birlikteliklere alternatif konumda bulunan ve toplumsal yeniden üretimini sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan önemli bir kurum olarak görülmektedir. Türkiye toplumunda evlilik genel manada neslin devamı olarak ele alınabilir. Toplamların sistematik bir şekilde büyümesinde, gelişmesinde evlilik önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye toplumunda evliliğin önemsenmesinde dini emirlerin önemli bir yer teşkil ettiği düşünülmektedir. Evlilik, toplumsal yeniden üretimle birlikte, kültürün üretilen nesillerle birlikte kaybolmadan taşınmasına olanak sağlamaktadır. Böylece kültürün yok olmadan önemli bir işlevin yerine getirildiği söylenebilir.

Evlilik kavramının İslam toplumlarında ilahi emirlere dayandığından önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu nedenle evliliğin önemli bir toplumsal kabul gördüğü mekânlarda birleştirici yönü bulunmaktadır. Çünkü iki farklı etnik unsur, evlilik ile birlikte kan bağı ile yakınlaşan bir süreç başlamaktadır. Dolayısı ile evlilik sözleşmesi ile sadece iki bireyin birleşmesi ile kalmayıp geniş bir yelpazede aileleri de birleştirdiğinden evlilik sözleşmesinin önemli düzeyde toplumsal bütünleşmeye katkı yaptığı söylenebilir.

Aile

Evlilik sözleşmesi ile birlikte aile kavramı oluşmaktadır. Genel bir ifade ile aile, toplumun biyolojik yapısının devamını sağlayan ve böylelikle canlı kalarak ölümünü engelleyen üretken bir kurum olarak ifade edilebilir. Erkal'e göre aile genel bir ifadeyle nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği olgu şeklinde tanımlamaktadır (Erkal, 1995: 92). Nursi'ye göre aile: *(Nev-i beşerin hayat-ı dünyevisinde en cemiyetli merkez ve en esaslı zemberek ve dünyevi saadet için bir cennet, bir melce (dayanak) bir tahassüngah (sığınak) ise, aile hayatıdır. Ve herkesin hanesi, küçük bir dünyasıdır)* şeklinde aile kavramını tanımlayarak insanlığın hayatında en önemli olan ve dünyevi mutluluk mekânı, dayanağı ve sığınağı olarak bakmaktadır (Nursi, 2009). Burada ailenin; toplumda en önemli bir yer teşkil ettiği, dünya mutluluğu açısından bir cennet, insanların kendilerine bir sığınak gibi farklı bir yönüne de dikkat çekmiştir. Dünya toplumundaki saadetin, mutluluğun, aile kurumunun sağlıklı bir biçimde yaşanılarak elde edileceği bir realitedir.

Evlilik ile birlikte kurulan aile, toplumun önemli kitlesinin birleşmesinden, toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu noktadan bakıldığında aile müessesinin önemli düzeyde sosyal ilişkileri birleştirdiği ifade edilebilir.

Eğitim

Eğitim toplumun mukaddesatları korumada aile kurumu kadar büyük önem arz etmektedir. Eğitim yoluyla birey kendi değerini de öğrenmektedir. Burada hareketle aile ve eğitim kurumun birbiriyle ayrılmaz bir bütün olduğu ortaya çıkmaktadır. Birbiriyle sıkı ilişkilerinin olduğu görülmektedir.

Eğitim kurumunda aynı kültürün bireyleri, o toplumun dokusunun, kültürünün olduğu ortak bir müfredat çatısı altında eğitim görmeleri bireylerin aidiyet duygusunu perçinleştirmektedir. Bireyin eğitim gördüğü toplumun tarihi, kültürü, sosyoekonomik yapısı gibi aynı öğretiler toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktadır. Bu benzer öğretiler toplumun üyeleri olan bireyler arasında ortak payda olarak aidiyet duygusunu perçinleştirmektedir.

Bireyleri ya da kitleleri birbirine bağlayan ve aralarındaki ilişkiyi güçlendiren aynı devlet, siyaset, yönetim şekli ve politik düşüncelerle yönetilmeleri, aynı ekonomik sistem ve sosyal kontrol mekanizmalarını benimsemeleri bireylerin ortak paydalar etrafında birleşmelerine ve toplum olarak bütünleşmelerini kolaylaştırmaktadır.

3.5.Toplumun diğer bağlayıcı unsurları

Komşuluk İlişkileri: İslam toplumlarında dini öğretiler gereği komşuluk ilişkilerine büyük ölçüde önem verilmektedir.

İslam inancında komşuluk ilişkilerinin önemsendiği, komşuların birbirlerine iyilikte bulunmaları gerektiği teşvik edilmektedir (Nisa/36). Bu nedenle bir ülkenin ya da bir ilin sınırları içerisinde bulunan bireylerin dini öğretilerin önemli oranda birleştirici yönünün olduğu söylenebilir. Çünkü tüm komşuların dini inançtan kaynaklı birbirleri ile samimi ilişkiler geliştirmeleri, ülke çapında büyük oranda bütünleşmeyi sağlamaktadır. Komşuluk ilişkilerin dini duygudan kaynaklı önemsendiği bir toplumda, sosyal çatışmaların minimize olduğu ve bunun yerini sosyal uyuma bırakacağı söylenebilir.

Bayrak: Bayrak bir ülkenin insanları üzerinde bütünleştirici ve bu insanları bağlayıcı anlamda birleştireceği söylenebilir. Çünkü aynı bayrak, çatısı altındaki bir toplumdaki bireylerin ortak noktasını perçinleştirmektedir.

Sivil toplum kuruluşları: Bu kuruluşların sosyal ilişkilerin gelişmesinde önemli oranda rol oynadıkları söylenebilir. STK'lar bireysel eyleme yön verip insanların bir araya gelerek sosyal ilişkiyi güçlendirmektedir. Ayrıca toplumsal kültürün canlanması amacı ile kurulan STK'ların önemli oranda toplumsal bütünleşmeyi desteklediği söylenebilir. Çünkü ortak paydayı güçlendiren kültürün canlandırılması, bireyleri birbirine yakınlştırarak sosyal bütünlüğe ve sosyal uyuma katkı sağlamaktadır. Bu durum bir ülkede bireyler arasında manevi ağların örülmesinde etkili olduğu ve toplumsal ilişkileri örmede büyük öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

Askerlik: Bir ülkenin bireylerinin benzer askerlik sürecinden geçmesi ile bireyler arasında ortak bir payda olarak görülebilir. Ayrıca askerlik süresinde aynı dönemde belli bir süre

zarfında aynı mekândaki birliktelikler bireyleri önemli oranda birbirine bağlamaktadır. Askerlik vazifesinden sonra bireyler arasında önemli oranda yakınlaşma gelişerek devam ettiği söylenebilir. Bu süreç askerlik vazifesinin toplumsal ilişkileri geliştirerek sosyal bütünleşmeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Hemşehri: Aynı bölgenin insanların bireyler arasında bağlayıcı anlamda işlevi olduğu söylenebilir. Aynı bölge ya da il ve ilçede yaşayan insanların bireyler arasında önemli oranda sosyal ilişkileri bütünleştirdiği söylenebilir. Bulunduğu bölgeden farklı bölgeye göç ile birlikte bir araya aynı bölgenin insanların daha birbirleri arasındaki ilişkinin güçlendiği ve hemşehrilik kavramının önem kazandığı söylenebilir.

Dil: Öncelikle aynı ve ortak dilin toplumda kullanılması bireyleri arasındaki ilişkileri sağladığından bağlayıcı işlevi bulunmaktadır. Ayrıca aynı ana dili ile yapılan ilişkilerde aidiyet hissini oluşturduğundan toplumu bağlayıcı yönü bulunmaktadır. Bu durumda aynı dil kullanılması ortak paydayı oluşturmakla beraber bireyler arasındaki ilişkileri sağlaması bağlamında da sosyal ilişkiyi de perçinleştirmektedir.

Sonuç ve tartışma

Türkiye'nin toplumsal yapısına bakıldığında bireyleri ve grupları birbirine bağlayan ve toplumu dağılımını önleyen bağlar bulunmaktadır. Genel anlamda bakıldığında dini duygusunun bireyleri birbirine bağlayan önemli bir etkisi bulunmaktadır. Din kurumunun toplumda önemli derecede bağlayıcı yönü olan - binalardaki çimento, demir gibi- işlevi bulunmaktadır. İnşaatlardaki yapının sağlam olabilmesi için demirin kolonlar için sağladığı fayda

ve tuğlalar için de çimentonun sağladığı işlev ne kadar önemli ise, başta din kurumu olmak üzere, aile, eğitim, ekonomi, evlilik, devlet ve başlıca toplumun diğer bağlayıcı unsurları gibi unsurların da bağlayıcı yönünün önemi yadsınamaz bir realitedir.

Toplumları birbirine bağlayan ve dağılımını engelleyen başlıca bağlar ifade edilmiştir. Bu bağlardaki çözülme ile birlikte toplumların yıkılışlarının da kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Bu nedenle toplumları bir tutkal gibi birbirine bağlayan sosyal kalıpların korunması önem arz etmektedir.

Kaynakça

Akıntürk, T. (1988). *Medeni Hukuk*. Ankara: Savaş Yayınları.

Akyüz, H. (2008). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Berger, P. L. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği*. (Çev: Ali Coşkun), İstanbul: İnsan Yayınları.

Eren, Ş. (2017). *Uluslararası Din Bilimleri Çalıştayı*. Iğdır: Iğdır Üniversitesi Yayınları.

Keskin, Y. M. (2004). *Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme*. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 4 (3), 7-21.

Kösemihal, N. Ş. (1955). *Sosyoloji Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Nursi, S., (2007). *Mektubat*, İstanbul: RNK Neşriyat.

Nursi, S., (2009). *Sözler*. İstanbul: RNK Neşriyat.

Ozankaya, Ö. (1984). *Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*. 3. Basım, Ankara: Sava Yayınları.

Sayın, Ö. (1988). *Sosyolojiye Giriş*. İzmir: Erdem Kitapevi.

BÖLÜM II

Instagramın Aurası ve Sanal Kimlikler*

Fatma TOPÇU¹
Fatih ARSLAN²

Giriş

Değişme, tarihsel ve toplumsal sürekliliğin en belirgin dinamiğidir. Değişme, doğası itibariyle yön bildiren bir özellik arz etmemektedir. İleriye doğru gerçekleşebileceği gibi geriye doğru da gerçekleşebilir; olumlu gelişmeler sergileyebileceği gibi olumsuz sonuçlar da doğurabilir. Kaldı ki değişimin yönü ve niteliğine dair belirlemeler yorumcuların görelî konumlarından doğrudan etkilenmektedir.

* Bu çalışma, Fatma Topçu tarafından Doç. Dr. Fatih Arslan danışmanlığında hazırlanmakta olan “Sosyal Medyada İnşa edilen Sanal Kimlikler” başlıklı doktora tezi temele alınarak oluşturulmuştur.

¹ Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sivas/Türkiye, , Orcid: 0000000282965329, fatmtopc@gmail.com

² Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sivas/Türkiye, , Orcid: 0000 000169166277, farслан@cumhuriyet.edu.tr

Toplumlar değişir ve dönüşür. Toplumsal değişmeleri teknolojik gelişmeler ekseninde de tecrübe ederiz. Bu  alışma, teknoloji, internet ve özellikle sosyal medyanın kimliklerimizin inşasını değiştirmesi üzerine bir değerlendirme olarak hazırlanmıştır. Çalışmada, kişilerin kimliklerini inşa etme sürecinde bu kimlik inşasının zeminleri olarak sosyal medya platformlarına odaklanılmıştır. Instagram, bu sosyal medya platformları arasında söz yahut sestense görüntüyü merkeze koyan yapısı ile öne çıkmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın odağında sanal kimliklerin instagramda sunumu yer almaktadır.

Teknolojik Gelişmelerin Sosyo-kültürel Etkisi

Tüketim toplumu, enformasyon toplumu, gözetim toplumu, ağ toplumu gibi çeşitli şekillerde açıklanan toplumsal gelişmeler, teknolojik değişmelerden bağımsız ilerlememektedir. Herbert Marcuse, her teknolojik gelişmenin sosyal bir dönüşüme neden olduğunu belirtmiştir (Marcuse,1990:200). Teknolojik ilerlemenin ve aydınlanmanın mirasçıları olduğumuza dikkat çeken Horkheimer (1998) da teknolojik determinizmin dönüştürücü gücü üzerinde durmuştur. Aklın araçsal değerindeki formu, doğa ve insan üzerinde egemenlik kurulmasında rol oynamış, sanat yapıtları dahi kültürel metalara dönüşmüştür. Teknolojik gelişmelerin bireysel ve toplumsal anlamda dönüştürücü gücü, İngiliz akademisyen Raymond Williams (2003:10-13) tarafından da vurgulanmıştır. Williams, “Teknolojik determinizm” ilkesi ışığında her yeni teknolojinin sosyal değişim ve ilerlemenin koşullarını hazırladığını açıklamıştır. Daha az determinist olanlar ise ifadeyi yumuşatarak, teknolojilerin oluşan ya da oluşacak değişim sürecinin en azından bir aracı ya da öğesi olduğunu savunmuştur.

İletişim kuramcısı Marshall McLuhan, bilişim, telekomünikasyon teknolojisindeki gelişmelerle dünyanın küresel bir köye dönüştüğünü belirtmiştir. Küreselleşme ve dünyanın küçülmesi durumu David Harvey (2014:270) tarafından mekânsal ve zamansal sıkışma şeklinde açıklanmıştır. Küreselleşmenin geri dönüşü olmayan, dünyanın kaçamayacağı kaderi olduğunu belirten Bauman (2012), yaşanan değişiklikleri yeni dünya düzensizliği şeklinde ifade etmiştir. İnternet ve ağ toplumu üzerine yaptığı çalışmalarda Manuel Castells (2016), iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin ve yeni teknolojik paradigmaların sosyo-kültürel anlamda birtakım değişikliklere neden olduğunu vurgulamıştır. Küresel ağ toplumuna damgasını vuran değişiklikler; tüketimcilik (markalarla tanımlanır) ve kendisini kitlesel öz iletişimde bulan ağlara dayalı bireyciliktir.

Sanal Kimlik

Dijital gelişmelerle dünyanın küçülmesi ve birbirine bağlanması durumu, kitle iletişimin sınırlarını aşarak internet ile artık oldukça güçlü bir konuma ulaşmıştır. İçerisinde bulunduğumuz yüzyılda toplumlar politik, ekonomik, kültürel, toplumsal ve teknolojik değişiklikleri tecrübe etmekte; kimliklerde akışkanlık, değişebilirlik ve kimlik inşalarında alternatiflere yönelme meselesi yükselmektedir.

Manuel Castells (2008a:499-501), enformasyon teknolojisi devrimi ve kapitalizmle şekillenen yeni bir “Ağ Toplumu” nun varlığından ve ağlar tarafından oluşturulmuş yeni iletişim sisteminden bahseder. Enformasyon teknolojisindeki ilerlemeler ve kapitalizm ile ağ toplumları ortaya çıkmıştır. Dijitalize olmuş bu toplumlarda Castells (2008b:3-14), “... insanların anlam ve tecrübe

kaynağıdır...” şeklinde vurguladığı kimliklerin “sanal” formda inşa edilebileceğini vurgulamıştır.

İletişim teknolojisinde yaşayan gelişmeler ve ilerlemeler ile iletişim, çevrimiçi sosyal ağ sitelerinde mümkün olmuştur. Kullanıcılar dilerlerse yarı açık ya da açık bir profil oluşturarak sistem içerisindeki diğer kişileri görme hem de diğerlerine görünme olanağına sahip olmuştur. Başkalarıyla bağlantıda olan, onlarla sanal etkileşim kuran insan; “Homo dictyous” olarak tanımlanmıştır. Homo, Latince insan, dicty ise Yunancada ağ anlamına gelmektedir. Ağ insanı görme-görünme temelinde sonsuz arzu akışındadır (Christakis & Fowler,2009:253-304).

Hall Niedzwiecki (2019)’nin “Dikizleme Günlüğü” kitabında belirttiği gibi internet; hayatımıza yeni olanaklar sunmakta, hem görmeye hem de görünmeye imkan vermektedir. Niedzwiecki (2019:29), 2008 yılı (özellikle Iphone’nun yeni modelini piyasaya sürdüğü yıl) itibari ile “Dikizleme Kültürü Çağı” na girdiğimizi, yeni bir çağın başladığını belirtir. Dikizleme kültürü insan yaşamının dijitalleşmesi ve elektronik ortamlara kayması anlamına gelmektedir.

Teknolojik etkinliklerin birçok değişimde olduğu gibi kimlik üretiminde de rol aldığını ifade edebiliriz. Enformasyon çağında, ağ toplumları, sosyal medya ile sanal sosyallikleri beraberinde getirmekte; siber ortam, katılımcılara kendilerine uygun bir “kimlik biçme” ya da biçilmiş kimlikleri egzersiz etme olanağı vermektedir (Binark, 2005:124). Dijitalliğin bireylerin kimliğine etkisi, kimliğin yeniden oluşturulmasını mümkün kılan teknolojik alt yapı sunmuş olmasıdır. Bireylerin sanal ortamlarda oluşturdukları ve sosyal

medya kullanıcıları tarafından profil denilen kavram, dijital kimliklerdir. Ağ teknolojileri bireylerin dijital bir kimlik(profil) edinmesini sağlamaktadır (Ertürk,2017:73-74). Sanal kimlik ya da dijital kimlikler şeklinde karşımıza çıkan kavrama bilgi ve iletişim teknolojisindeki değişmelere gönderme yaparak “Sosyal medya kimliği” de denilmiştir. Bu kimlik, sosyal medya içerisinde gezinmek için oluşturulmuştur. Her an her yerde olma özelliği taşır ve bir anlamda yersiz-yurtsuzlaşmadır (Yurdigül & Elitaş, 2017:136-137).

Yeni Medya, Yeni Kavramlar

Kişilerin kimliklerini inşa etme sürecinde sosyal medya, yeni bir mekân ve mecradır. Çok yönlü iletişim, enformasyon olanakları, interaktiflik gibi özellikleriyle kitle iletişim araçlarından ayrılan yeni medya; gözetim toplumu açıklamalarıyla birlikte yeni kavramlara olan ihtiyacı da gündeme getirmiştir. Gözetim toplumunu Bentham'ın Panoptikon modeli ışığında Foucault açıklamıştır. Panoptikon; sabit-merkezi bir kuleden mahkumları, delileri gözetim altına almaya yarayan bir düzendir. Bu denetleme sisteminde, görünmeden gözetim altına almak esastır. Otoritenin görünmemesi esastır. Varlığı kanıtlanamaz olsa da tutuklu o anda kendine bakılıp bakılmadığını asla bilmeseyse de tutuklunun gözetlendiğinden hiçbir kuşkusu bulunmamaktadır (Foucault, 1992:251-253).

Gözetlemeye dair açıklamaların yetersiz kaldığı noktaları tamamlamak adına Norveçli sosyolog Thomas Mathiesen (2004) synopticon terimini tanıtmıştır. Synoptikon, çoğunluğun az sayıda insanı izleyip kendisini azınlığa göre şekillendirdiği çağdaş kitle iletişim araçlarının hakim olduğu toplumu ifade etmektedir. Televizyon ekranları aracılığıyla kamuya mal olmuş kişiler/azınlık,

çoğunluğu yönlendirebilmekte, kontrol edebilmekte, kişileri sessizleştirebilmekte ve bilinçlerini disipline edebilmektedir (Mathiesen, 2004, Farinosi, 2011:64).

21. yüzyılda, gelişen bilgi iletişim teknolojileri ve bilgisayar ağları gözetim toplumunu tanımlamak üzere yeni metaforların geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü, sosyal medyada birey yalnızca izleyici, dinleyici değildi. Bununla bağlantılı olarak, sosyal medyadaki karşılıklı gözetim durumunu modellemek üzere bir kitap ve onun da öncesinde bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Velázquez'in Las Meninas “Nedimeler” tablosunda model, ressam, kral, seyirci iç içedir; bu durum gözetleyen ve gözetlenen ayrımını ortadan kaldırmıştır. Bizzat ressamın kendisinin dahi yansıdığı tabloda, bakan aynı zamanda bakılan olmuştur (Foucault, 2001:35-44). Hukuk profesörü Jeffrey Rosen ise “Çıplak Kalabalık” isimli kitabında "omnipticon" olarak adlandırdığı kavramı ortaya atmıştır. Omnipticon, çok sayıda kişinin çok sayıda kişiyi izlemesi anlamını içermektedir (Sprague, 2007). Omnipticon kavramında olduğu gibi güncel olarak, sosyal medyada karşılıklı gözetlemeyi, takip etmeyi yoğun şekilde tecrübe etmekteyiz.

Descartes'ın meşhur varoluş kanıtı “Düşünüyorum öyleyse varım!” sözü, yerini kitle iletişiminden itibaren çağımıza uygun şekilde “Görülüyorum öyleyse varım” söylemine bırakmıştır. Varoluşun ispatı görünür, popüler olmak şeklinde güncellenmiştir (Bauman,2011:25). Yaşamsal amaçların öğrenmekten daha çok görme-bakma-dikizlemeye doğru evrildiği açıktır. İtalyan siyaset bilimci Giovanni Sartori (2006:11) de yaşadığımız ağ toplumlarında, homo sapiens (düşünen adam) in homo videns (gören adam) a evrildiğini ifade etmektedir (akt. Yurdigül & Elitaş, 2017:146).

Sosyal Medyanın Mantığı, Sanal Mekânların Aurası

İletişimde yaşanan dönüşümleri değerlendiren Castells (2016:1), kitlesel iletişimden öz kitlesel iletişime (mass self communication) kayan dönüşüme değinmiştir. Bu iletişimde kişinin kendi seçimleri öne çıkmaktadır. Kitlesel öz iletişimde bireylerin bir izleyici, dinleyici kitlesine ulaşma olanağı vardır. Mesaj üretimi ve mesaj alımı kişinin kendisine/kullanıcıya bağlı olmakta ve etkileşim karşılıklı olarak tanımlanmaktadır. Profil sahibi sosyal medyada, geleneksel medyanın tek yönlü iletişimi içerisinde değildir. Sosyal medya, geleneksel medyadan farklı olarak kullanıcılara ³ görünür/popüler olma imkânı tanımaktadır. Sanal dünyanın asıl cazibesi çevrimdışı hayatı saran çelişkilerden, kısıtlamalardan ve karışıklıklardan yoksun olması ve popülerlik gibi yeni imkanlar tanınmasından gelmektedir. Popülerlik; cezbedici olmak, kitlesel ilgi toplamak, belirli konuları öne çıkarmak, insanların neyi önemli bulduklarına dikkat etmek ve buna bağlı olarak veri oluşturmaktır (Bauman,2011:20; Dijck & Poell, 2013).

Sosyal medya insanların gündelik yaşantılarına derinlemesine nüfuz ederek sosyal etkileşimin koşullarını ve kurallarını değiştirmiştir. Sosyal medyanın mantığında kullanıcılar ve programcılar arasında iki yönlü trafik vardır. Sanal platform, programcılar tarafından kodlanmış olsa da kullanıcı yaratıcılığı ile bu kodlanmış ortamda iletişimi yönlendirebilmektedir (Dijck & Poell, 2013).

³ Geleneksel kitle iletişiminde bu ifade kullanıcı değil; okuyucu, dinleyici ya da izleyici şeklindedir. Edilgenlik, alıcı olmak söz konusudur.

Yeni medyanın, geleneksel medyadan (gazete, radyo, televizyon, sinema) ayırt edici temel özellikleri; etkileşimli ve multimedya biçimine sahip olmasıdır. Dijital kodlama sistemine temellendikleri için, çok miktarda enformasyonu aynı anda aktarabilme ve kullanıcıların geri dönüşlerde bulunabilmesi olanağı vardır (Binark, 2007:21-22). Genel bir ifadeyle; yeni medya ve özelde sosyal ağlar, klasik kitle iletişim araçlarından farklıdır. Bu farkların en dikkat çekicisi web 2. 0 tabanında işleyen sosyal medyanın kullanıcılarına içerik oluşturabilme olanağı vermesidir. Web 2.0 teknolojisi sayesinde kullanıcılar, diğer kullanıcılar hakkında bilgi derleyebilmekte ve onlarla karşılıklı iletişime geçebilmektedirler. İnternetin popüler olmaya başladığı 1990'ların sonunda, kullanıcıların içerik yüklemesine izin veren web siteleri ile bu olanak başlamıştır.

İlk sosyal ağ sitesi SixDegrees.com 1997'de, sosyal medyanın ilk örneği sayılabilen Friendster 2002 yılında kurulmuştur. Burada kullanıcılar diğerlerinin profil güncellemelerini takip edebilmekte ve ağa katılımı teşvik edebilmektedir. 2000'li yılların sonunda genç müzik meraklısı kullanıcıları için MySpace popüler olmuştur (Dewing, 2012; Hazar, 2011:154-155). Süreci 2004 yılı itibariyle facebook, 2005 yılında youtube, 2006 yılında twitter, 2010 yılında instagram izlemiştir. Güncel olarak da yeni uygulamalar ve var olan uygulamaların yeni versiyonları kullanıcıların hizmetine sunulmaya devam etmektedir.

Sosyal medya platformları ve bu platformların pratikleri birbirinden farklıdır. Dolayısıyla sosyal medya uygulamalarında oluşturulan profillerin sunuluşu, amacı ve kurgulanışı da birbirinden farklılaşmaktadır. Mekânsal anlamda bir sanallıktan, sanal

mekânların da kullanıcıyı yönlendirdiği bir aurdan bahsetmek mümkündür. Mekânın aurası meselesine, Şentürk (2014), “Mekân, sadece mekân değildir” ifadesini kullanarak dikkat çekmiştir. Mekânlar canlıdır ve edilgen değildir.

Mekânlardaki her bir yapı; belli bir dönemin ekonomik, sosyal ve siyasal süreç içindeki yaşantının, gerçekliğin, oluşumun tanıklığını ve sözcülüğünü yapmakta, dönemin aurasına ait bir mesaj içermektedir. Mekânın ekonomik, politik, ideolojik, kültürel etki gücü vardır ve psiko-sosyal anlamda yönlendiricidir. Mekanların birey üzerinde etkisi aşıkardır ama burada dikkat çekilen mekanlar, fiziki mekanlardır ve mimarî bileşimlerdir. Ancak ağ toplumlarında toplumsal ilişkiler, sanallık temelinde yürütölmektedir. Dolayısıyla mekân algısı da değışerek sanal bir özellik elde etmeye başlamıştır. Sanal mekânlar ve bu mekânlarda şekillenen toplumsal ilişkiler vardır (Ertürk, 2017:84). Mekânın aurası meselesi sosyal medya gibi sanal mekanlarda da geçerlidir. Sosyal medya uygulamaları kişilerin sanal mekanları sayılmaktadır. Bireyler inşa ettikleri yeni kimlikleri ile sanal mekânlara katılmaktadırlar (Yurdigöl & Elitaş, 2017:146-147). Mekân sanal da olsa pratikleri, etkileri ve kimlik inşalarına yansımaları söz konusudur.

Sosyal medya denildiğinde pek çok uygulama akla gelmekte, her uygulama farklı insanlar için farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Sosyal medya platformları sürekli evrim halindedir. Sosyal medya çoğaldıkça, her biri insanların iletişim repertuarlarında kendi farklı konumlarını edinmektedir. Sosyal medyaya yüklenen anlamlar, sosyal medyadan beklentiler, sosyal medya kullanım amaçları, kullanıcıların bakış açıları birbirinden farklıdır. Bu sebeple genel bir sosyal medyayı tanıımı yapmak ve sosyal kullanımlarını

değerlendirmek, tüm uygulamalar için geçerli ortak özelliklerden bahsetmek zordur (Madianou, 2015).

Bu çalışmada özellikle “Instagram” uygulamasına odaklanılmıştır. Instagramın aurası görsel odaklıdır. Instagram; fotoğraf, video gibi görüntü odaklı paylaşımları temel alarak sanal sosyallik olanağı sunmaktadır. Instagramın kullanıcıyı bir gösteri dünyasına çeken aurası, metin bazlı twitter uygulamasıyla karşılaştırıldığında daha anlaşılır olmaktadır. Manuel Castells, İsyen ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler (Networks of Outrage and Hope) kitabında “Ağa bağlı toplumsal hareketler” ifadesini kullanarak, toplumsal hareketler ile web 2.0 tabanlı yeni medyayı ilişkilendirmiştir. Arap ülkelerinde, İspanya’da, ABD’de nedenleri ve sonuçları farklılık gösterse de toplumsal hareketler ağ üzerinden gerçekleşen iş birliği ile organize olmuştur. Castells, Web 2.0 ve sosyal medya uygulamaları ile bireysel ve kurumsal kullanıcıların bu platformları kullanarak dinamik bir şekilde etkileşimde bulunduklarını, paylaşım ve içerik ürettiklerini belirtmiştir. Castells, Mısır devriminin öne çıkmasını sağlayacak teknolojik platformun Twitter olduğunu vurgulamıştır. Aktivistler için sosyal değişimi sağlamak üzere bağlantı sosyal medya üzerinden kurulmuştur. Sosyal aktivizm alanında, Facebook, YouTube ve Twitter, takipçileri harekete geçirme süreçlerinde çok önemli etkilere sahip olmuştur. Hatta 2011’de Mısır’da gerçekleşen devrimler "Twitter devrimleri" olarak etiketlenmiştir (Castells, 2016: 20-29; Dijck & Poell, 2013; Hallikainen, 2015:10). Twitter daha çok haber ve ülke gündemleri endeksli bir zeminde işlemekte, metin içeriği ile öne çıkmaktadır.

Instagramda metinsel bir gönderinin paylaşımı dahi twitterda olduğu gibi yazı karakterleri üzerinden gerçekleştirilememektedir. Instagram görsel sunumları merkeze almaktadır. Instagramın aurası daha çok göstergeler üzerinedir. Instagram, görüntü, beden, imaj yoluyla sosyalleşme biçimini popülerleştirmiştir. Fotoğraf paylaşım sitesi olarak sosyal medyayı kullanan insanların kullanımına sunulan Instagram, kullanıcılarına üye olanların fotoğraflarına, videolarına bakma özgürlüğü tanımaktadır. Paylaşımların ortak özelliği “görsel olarak çekicilik” üzerine kurulmuştur. Instagram kullanım amacı beğenme ve beğenilme dürtüsüdür. Merak etmek ve beğenilmek insanın doğası gereği olan dürtülerdir ve bireyler bu dürtülerini oluşturdukları yeni kimlikleri/sanal kimlikleri üzerinden tatmin etmeye çalışmaktadırlar (Yurdigül & Elitaş, 2017:129-140).

Instagram Kullanım Motivasyonu

Twitter uygulamasının adaleti sağlamaya kadar varan gücüne instagramın gösteriler dünyasında rastlamak pek olası değildir. Konuya Frankfurt Okulu temsilcilerinden Marcuse (1990)’nin ileri endüstri toplumunu ele aldığı “Tek Boyutlu İnsan” kitabı bağlamında da yaklaşılabılır. Marcuse, mutsuzluklar içerisinde yapay esenlikler/mutluluklar yaratan araçların varlığına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, yapay ihtiyaçlar sınıfına sosyal medyanın/instagram uygulamasının girip giremeyeceği tartışılabileceği gibi; sosyal medyanın/instagramın yapay bir mutluluk ve haz sağladığı da Marcuse’ci bir bakış açısıyla ifade edebilir. Şentürk (2017:25) ‘ün de internetin yapaylığına yaptığı “...günümüzde hiçbir şey görüldüğü şey değil; aksine ve büyük ihtimalle gözükmediği şeydir. İnternet ise belki de olduğu gibi görünmesi bir türlü izin verilmeyen ve hayatımızda en çok yer eden

bir mefhumdur” göndermesi, instagram profillerinde öne çıkmaktadır. Çünkü instagramda inşa edilen sanal kimliklerde genel olarak bir kurgusalılık hakimdir ve popüler olma kaygısıyla profiller şekillenmektedir.

İnsanlar sosyal medya platformunda kurdukları etkileşimden sosyal ödüller alma beklentisindedirler (Hallikainen,2015:10). Popüler olmak, şöhret olmak⁴, instagram kullanımı açısından önemli bir beklenti ve motivasyon⁵dur. Instagramda inşa edilen sanal kimlikler, popüler olma amacı taşıyabilir. Popülerliği yakalamak, özellikle sosyo-kültürel dış motivasyonların etkisiyle şekillenmektedir.

Sanal ağlarda kimlik oluşturmak beraberinde dış motivasyon olarak takipçi nabzını izleme sorumluluğunu getirmiştir. Bireyler sanal kimliklerine gelen beğenileri takip etmektedir (Ertürk, 2017:83). Foucault (2012:95-96) gözetleyen bir bakışın gözetlenen üzerinde bir ağırlığı olduğunu vurgulamıştır. Bu anlayış takipçinin

⁴ Gelişmekte olan tüketici kültürünün belirgin özelliklerinde biri radyo, televizyon, sinema, müzik, elektronik oyunlar vasıtasıyla boş vakitleri değerlendirmenin bir endüstrisinin oluşturulmasıdır (Chaney, 1999:32-34). Sosyal medya boş vakit değerlendirme kapsamının dışında gelir elde edilen bir araca, şöhret olma-popülerlik kazanma kanalına dönüşmüştür. Öyle ki Andy Warhol' un “Herkes on beş dakikalığına ünlü olabilir” yorumu kitle iletişim araçlarının her an her yerde hazır oluşuna gönderme yapan bir görüştür. Artık sosyal medya, kitle iletişimi de aşarak ünlü olmayı çok daha kolaylaştırmıştır. Şöhret kültürüyle meta kültürü, birbirine bağlıdır. Beğenilmek, onaylanmak, sevmek Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alsa da şöhret, psikolojik doyumun dışında; göz kamaştırıcıdır, cazibe saçar, sınıf atlamayı kutsamıştır ve maddi karşılığını almak için elde edilmek istenen bir şeydir (Rojek, 2003:40-42,158).

⁵ Motivasyon, insanları harekete geçiren şeyin ne olduğuyla ilgilidir. Birey, aktivitenin kendisini ilginç bulduğunda bunu eyleme dökmek için içinde taşıdığı olumlu duygularla güdülenmektedir. İnsan fizyolojisinde beyin, içsel motivasyonu; aktörlerin kendilerini bulduğu sosyo-kültürel koşullar, sosyal ilişkileri, çevrenin teşvikleri ve somut ödüller dış motivasyonu oluşturmaktadır (Deci & Ryan, 2008).

profil sahibi üzerinde etkili olduğunu anlayabilmemiz için bağlantılı bir ifadedir. Spinoza'ya göre; "...ün ve şan denen şey yalnızca halkın sanısı ile beslenen kendinden memnun değildir. Bu sanı ortadan kalkınca, asıl memnun olma da yani herkesçe sevilmeden ibaret yüce iyilik de kaybolur; şan ve ünü yalnız halkın sanısından çıkaran kimsenin her günkü korku ile kıvranarak kendi şöhretini korumak için çabalaması, kendini zorlaması..." (2004:242) dır. Spinoza'nın şöhret üzerine yaptığı bu saptamalar, sosyal medyada takipçi beklentisi durumuna uyarlanabilmektedir. Takipçi beklentisi bir dış motivasyon olarak ele alınmaktadır ve bu kimlik sahibini yönlendiren güçlü bir faktör olmaktadır.

Goffman (2014:44)'ın deyimi ile hayat bir oyun sahnesidir, oyuncular toplumda tiyatral performans sergilerken toplumun beklentilerine uyma, idealize edilmiş bir izlenim sunma eğilimindedir. Güncel olarak bu sahne sanal ağlara ve kimliği idealize ederek sunma da sosyal medya profillerine taşınmıştır. İdealize edilerek sunulan sanal kimlik tasavvurlarında sosyal medya, takipçi beklentisine göre performansların sergileneceği bir platformdur. Baudrillard (2011)'ın tanımıyla yorumlayacak olursak kimlikler, sanal platformlarda simüle edilerek sergilenmektedir. Baudrillard, simüle etmeyi "Gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi sunmak, göstermeye çalışmak" şeklinde tanımlamıştır. Kavram gizlemek değildir. Gizlemek, sahip olunan şeye sahip değilmiş gibi davranmak iken; simüle etmek ise sahip olunmayan şeye sahipmiş gibi yapmaktır. Dolayısıyla kurgusal sanal kimliklerimiz birer simüle etme eylemi kapsamındadır.

Post-modern felsefenin önemli ismi Gilles Deleuze, ağ toplumunda, elektronik iletişim kanallarında arzu kavramına dikkat

çeker. Nietzsche'nin fiziksel ve toplumsal dünyayı açıklamak için kullandığı kuvvetler tipolojisine önem vermiştir. Bu tipolojiden farklı olarak Deleuze'nin önemseddiği kavram “arzu” dur ve insanlar birer arzu makinalarıdır. İnsan, dijital dünyada kişisel arzuların nesnesi haline gelmiştir. İnternet, sanal ağlar yeni bağlantılara ve arzu kanallarına olanak vermektedir. Beden içinde hapsolmuş arzular elektronik ağlar vasıtasıyla yeni kanallarda, ağlarda yersiz-yurtsuzlaşmıştır. Sanal beden sosyal medyada popüler olma arzusundadır (Goodchild, 2005; Kara, 2017:15-16). Göz önünde, popüler-ünlü olma, beğenilme arzusu ve gerçek yaşamdaki soru-cevap diyaloglarına, buluşmalarına gerek kalmadan kendini gösterebilme olanağı, internet ortamına bağımlılık geliştirilmesine neden olmaktadır (Şentürk, 2017:33).

Kadınlar, Güzellik Söylemi ve Sanal Kimlikler

Kadınlar, instagramda sanal kimliklerini popüler olma motivasyonu ile inşa edebilmektedirler. Kadınlar, popülerlik amacıyla kurguladığı sanal kimliklerinde bedensel imajını öne çıkarmayı tercih edebilir. Erkekler ise benzer popülerliği yakalama arzusu ile profillerinde ekonomik gelir düzeyini, finansal gücünü vurgulayabilir. (Ya da denk geldiğimiz sanal profillerden yola çıkarak vurgulamaktadır, tercih etmektedir şeklinde ifadeyi değiştirebiliriz.)

Kadın bedeniyle, erkek ise maddi güç vurgusuyla sanal kurgusal kimlikler oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet kültürüne dair pratikler toplumdan topluma farklılık gösterse de genel olarak fiziksel görünümün önemli sayılması, kadınlar için geçerlidir. Psikolog David Buss yeni evlilere, kendilerini daha çekici kılmak için eşleriyle ilk tanıştıklarında ne yaptıklarını sormuştur. Erkekler

hediyeler, para, mal varlığı gibi maddi kaynakları ile övünmüş, gösteriş yapmış, maddi kaynaklarını vurgulamıştır. Kadınlar diyet yapma, yeni, şık kıyafetler, takılar, saç kesimleri veya bronzlaşma gibi fiziksel değişiklikleri ile öne çıkmaya çalışmıştır (Hendricks vd., 1998).

Bu duruma benzer bir başlığa “eksisozluk.com” platformunda rastlanılmıştır. Ekşi sözlükte açılan başlık, kadın ve erkek sanal kimliklerinin kurgusallığının anonim kimlik ⁶ ler etrafında da tartışıldığının bir göstergesidir. İnternette, kullanıcılar anonim kimlikleriyle de var olabilmektedirler. Başlık “instagram güzel kadın ve zengin erkek içindir” şeklindedir. Başlık altında yapılan yorumlardan bazıları “Instagramdaki herkes zaten öyle değil mi?”, “Tam tersi aslında. Güzel ve zengin hissedebilmek için etrafa öyle olduğunu tekrar tekrar göstermeye çalışanlar için güzel bir kaynak” (<https://eksisozluk.com/instagram-guzel-kadin-ve-zengin-erkek-icindir--4864491?p=5>) şeklinde olmuştur. Instagram uygulamasının aurası gösterge, gösteriştan beslenmek üzerine olduğu gibi kullanıcıları da bu dinamikler üzerinden sanal kimliklerini inşa etmeye yönlendirmektedir.

Sanal kimliklerimizi bu yönde inşa etmemizin tarihsel öyküsüne bakmak gerekmektedir. Tamamen güncel koşullarla şekillenmiş bir tavır değildir. Kadın profillerinde idealize edilmiş beden ve imajların; erkek profillerinde ise maddi güç vurgusunun öne plana çıktığına dair görüşler, içselleştirilen toplumsal cinsiyet

⁶ Anonimlik; kendileriyle ilgili yalnızca belirli seçilmiş bilgileri verme, kullandıkları gerçek adları veya seçtiği takma adları ile kimliğini oluşturabilme veya hiçbir şey söylememe seçeneğine sahip olmaktır (Rimski, 2011: 79-95).

pratiklerinin, inşa edilen sanal kimlikleri ve sosyal medyayı kullanma biçimini etkilediğini düşündürmektedir. Meselenin arka planını toplumsal cinsiyet kültürü, postmodernizm, tüketim toplumu gibi farklı bağlamlar ve değişkenler çerçevesinde anlamlandırmak mümkündür.

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetimizin tarih ve kültürden etkilenecek sosyal kimliklerimiz haline gelmesidir. Zihin ve beden, toplumsal cinsiyet algısı ekseninde erkek ve kadın arasında öne sürülen dikotomilerdendir. Erkek ilki, kadın ise ikincisi ile tanımlanmaktadır. Bu dikotomiler felsefecilere dahi yansımıştır. Güzelliği doğada arayan felsefeciler için kadın doğa ile özdeşdir. Jean-Jacques Rousseau'ya göre erkek, akıl yürütme yeteneği ile kamusal alandadır (Enlwestle,2014:223-224). Cinsiyet kalıp yargılarına göre; erkek kadından fiziksel ve maddi daha güçlü olmalı dayatması söz konusudur (Dökmen, 2010:225. Buna karşın kadın ise bedeni ile özdeşir ve üreme sürecindeki rolü ile şehvi bir anlayışa sıkıştırılmıştır (Enlwestle, 2014:216-236). Güzellik kadınlar için geçerlidir. Erkeklerde ise güçlü olmak adına iyi görünmek, daha az önemlidir. Güzellik söylemi kadın üzerinde yükselmektedir (Karacan, 2007:48-52). Öyleyse kadın bedeni güzelleştirilmeli, erkek ise maddi gücünün gösterisini yapmalıdır. Cinsiyetlendirilmiş bu dikotomik ayrışmaya sanal kimliklerde de rastlamak mümkündür.

Modernden post-moderne doğru geçildiği düşünülen günümüz koşullarında ise beden, sonsuz gençlik ve güzellik kaygısıyla değerlendirilmektedir. Post-modernizmin bedene bakışını, kapitalist ekonomik düzenin bir uzantısı olan tüketim toplumu şekillendirmektedir. Modern toplum, insan doğasının doğma, büyüme ve ölme aşamalarını kabul etmektedir. Ancak post-

modernizmde; genç kalmak, genç bir vücuda sahip olmak, yaşlanma izlerini silmek ve yaşlanma olgusundan uzaklaşmak bedende yakalanmak istenen görünümüdür (Cırhinlioğlu, 2019:90-91). İdealize edilen bu görünümün yakalanması, güzel bir vücuda sahip olmaya verilen önem; kadınlar üzerinde erkeklerden çok daha fazla etkili olmaktadır (Wallace &Wolf, 2015:507).

Güzellik kadınlar için geçerlidir ve güzellik söylemi kadınlar üzerinden yükselmektedir. Masallar, filmler, Barbie bebeklerle kendini gösteren güzellik miti; güncel olarak sosyal medyada farklı standartları dayatarak yükselmiştir. Ortalama kadın bedenini temsil etmeyen vücut ve güzellik standartlarını yakalamaya çalışan kadınlar, sanal kimliklerini bu yönde kurgulamakta ve inşa etmektedirler (Karacan, 2007:48-52).

Kadınların bedensel olarak idealize edileni yakalama kaygıları, çekici gözükme adına yaptıkları diyetler, kalori hesapları ve anoreksiya vakaları şunu göstermektedir: "Kadın olmak riskli bir iştir" (Giddens,2010:138). Giddens'ın kitabında yer verdiği bu kişisel açıklamaya benzer ifadeler Bauman (2011:66)'dan da gelmiştir. Bauman, güzellik dayatmalarına ve her gün bir yenisi eklenen estetik işlemlerine ve medikal kozmetik sloganlarına gönderme yaparak "Kadının hayatı erkeğinkine kıyasla daha da zor" der. Kadınlar, gece gündüz ameliyat ya da doğru krem gibi ardı arkası kesilmeyen yeni keşiflere çıkmak zorundadır. Baudrillard (2013:167-174) tüketim toplumunu bağlamında kadın bedeninin değişim değerine indirgendiğini belirtmiştir.

Kadın için erkeklere nasıl görüldüğü son derece önemlidir. Kendi varlığını algılayışı, kendisini bir başkası tarafından beğenilme

duygusuyla tamamlamaktadır. Gözlemci erkektir, ideal seyirci her zaman erkek olarak kabul edilir, gözlenense kadındır. Böylece kadın kendisini bir nesneye -özellikle görsel bir nesneye- seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur (Berger, 1995:46-61). Kadın bedeni, sosyal medya öncesi geleneksel medyada da seyirlik nesne durumunda olmuştur. Bu durum “nesneleştirme teorisi” nin temel dayanaklarına göre açıklanabilir. Nesneleştirme teorisi, kadınların tipik olarak bir gözlemcinin bakış açısını birincil görüşü olarak içselleştirdikleri kültürel ortamı ifade etmektedir. Filmler, televizyon programları, dergiler gibi geleneksel medyada kadın bedenleri erkeklerden daha sık cinsel nesneleştirmeye yöneliktir. Görsel medya, kadın bedenlerine odaklanmıştır. Kadınlar sürekli olarak idealize edilmiş kadın bedeni görüntülerine maruz bırakılmıştır. Kadın bedenlerine bakılmakta, değerlendirilmekte ve her zaman potansiyel olarak nesnelleştirilmektedir. Nesneleştirme teorisi, Cooley’in ayna benlik teorisi ile benzer argümanlar içermektedir. Kendine ilişkin bakış açısını içselleştiren kadın, vücudunu izlemekte, vücudundan utanç ve kaygı duymaktadır. Bahsi geçen utanç ve kaygı depresyon, cinsel işlev bozukluğu ve yeme bozukluklarına kadar gidebilecek sonuçlara yol açabilmektedir (Fredrickson & Roberts, 1997:173-181).

Bedenin daha iyi bir hale gelmesi için düzeltilmesi ve üzerinde oynanması ya da istenilen standartlara getirilmesi gerektiği üzerine medyanın çeşitli stratejileri vardır. Önce güzellik standartlarına göre kadına kendisi eksik hissettirilir. ‘Bu yapılabilir’ ifadesi sonrasında ‘Yaptırmalısın!’ şeklinde bir emre dönüşür. Baştan çıkarmanın sonu yoktur. Kitle iletişim araçlarından dayatılan

imajlar, internet ile sınır tanımadan yayılma gücüne ulaşmıştır (Bauman, 2011:63-65).

Sosyal medyada da ihtiyacınız olan estetik duruşu elde edin, çekici bakışlara kavuşun, yaz geldi kaygıya son gibi söylemler; kadın bedenine yönelik modifikasyonların reklam sloganları arasındadır. Tüketim kültürünün "iyi görün: iyi hisset" mantığı, kadın bedenine daha fazla baskı yapmaktadır. Medya vasıtasıyla gençlik, zindelik ve güzellik dayatmaları kadın bedenine yapılmakta, kadınların büyük çoğunluğunu bedenlerinden dolayı kendini mutsuz hissetmektedir (Featherstone, 2010:200-203).

Bedensel kaygılar, bedensel modifikasyonlar ve sanal kimliklerin idealize edilmiş beden, imaj ekseninde kurgulanması meseleleri kadın üzerinden yükselmektedir. Bu durum, ataerkil cinsiyet rejimi ve kapitalist tüketim toplumu kaynaklıdır. Batı kültürü ve kapitalizm özellikle kadınlara zayıf, ince, bakımlı vücut standartlarını dayatmaktadır. Bu baskı kadınların spor, diyet, bakım malzemesi gibi alanlarda para harcaması ve bu alanlarda tüketimin körüklenmesi anlamına gelmektedir (Cirhinlioğlu, 2019:85). 2006 yılında ABD’de 11 milyon estetik ameliyatı yapılmıştır. Estetik operasyonlar, dış görünüşlerinden ve bu yüzden sosyal konumlarından endişe duyan kadınlar için, büyük ve aşırı kârlı bir endüstriye dönüşmüştür. Tüketim kültüründe, statü ve sosyal kabul edilebilirlik bir kişinin nasıl görüldüğüne bağlı olduğundan, insanların beden imajlarına araçsal bir şekilde ilgi gösterdiği varsayılır. Bir dizi rejim ve teknoloji yoluyla vücudun modifikasyonu ve kozmetik olarak güçlendirilmesi, güzel bir görünüm ve dolayısıyla güzel bir benlik oluşturmak için kullanılabilir. Tüketim kültürü bedene takıntılıdır. Aslında

kapitalizmin bir bedene ihtiyacı vardır. Ancak tüm bu algılar, dayatmalar, çabalar kadın bedeni üzerinden ilerlemiştir. Çünkü güzellik kadınlar içindir, algısı içselleştirilmiştir.

Sonuç - Değerlendirme

Kitle iletişim araçlarından, klasik medyadan aşına olduğumuz hususlar sosyal medyada da devam etmektedir. Castells (2016:23), internet mantığında hareketlerin ve mesajların yayılmasının viral nitelikte olduğunu belirtmiştir. Viral niteliği aynı zamanda bir taklit etkisidir. Bu etki ağlarda benzer hareketlerin boy göstermesine yol açmıştır. Sosyal medya da dikkat çeken, Instagramda popülerliği yakalayan sanal kimlik temaları(kadın ve erkek profillerinde ayrı ayrı) da viral olmuştur. Niedzwiecki (2019)'nin dijitalize olmuş koşullarda bir başkasına ulaşmanın, ilgi çekmenin ve fark edilmenin arzulanmasına dikkat çekmiştir. Bu arzular genel olarak; kadın kullanıcılar da kusursuzlaştırılan beden üzerinden yükselmekte, erkek kimliklerinde ise ortalama bir gelire sahip olmanın ötesinde; maddi anlamda güçlü, harcamaları, geliri ile standartların üstünde kurgulanan yaşamları ile öne çıkmaktadır.

Başta instagram olmak üzere sosyal medya platformları benliğin sunumunun çeşitli versiyonlarını aynılaştıran etkide bulunmaktadırlar. Farklılık ve özgünlük öne çıkmak için elzem olarak sunulsa da, belirli tipolojilere dâhil olmayan gönderilerin beğeni kazanması yahut istenen ölçüde popülarite sağlaması söz konusu olmamaktadır. Bu doğrultuda eskiden beri popülerlik kriterleri olarak değerlendirilen kadınlarda dış görünüş, erkeklerde

ise güç ve zenginlik hâlihazırda en önemli etkenler olmayı sürdürmektedir.

Kaynakça

Baudrillard, Jean. (2011). Simülakrlar ve Simülasyon. Çev. Oğuz Adanır, 6. Basım, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Baudrillard, Jean (2013). Tüketim Toplumu. Çev. Hazal Delieçaylı & Ferda Keskin, 6. Baskı, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt. (2011). Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup. Çev. Pelin Sira, İstanbul:Habitus Yayıncılık.

Bauman, Zygmunt (2012). Küreselleşme - Toplumsal Sonuçları. 4. Basım, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Berger, John. (1995). Görme Biçimleri. Çev. Yurdanur Salman, 6. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.

Binark, Mutlu. (2005). “Kimlik/lenme, Dipnotsuz İletişim ve Etnik Laflama Odaları” İnternet, Toplum, Kültür (içinde), Der. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay, ss. 118-137. Ankara: Epos Yayınları.

Binark, Mutlu. (2007), “Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu”, Yeni Medya Çalışmaları (içinde), Der. Mutlu Binark, ss.21-44, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Castells, Manuel. (2008a). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür İkinci Cilt : Ağ Toplunun Yükselişi. 2. Baskı, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, Manuel. (2008b). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: İkinci Cilt Kimliğin Gücü. 2. Baskı, Çev Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, Manuel. (2016). İletişim Gücü. Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chaney, David. (1999). Yaşam Tarzları. Çev. İrem Kutluk. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Christakis, Nicholas A. & Fowler, James H. (2009). Sosyal Ağların Şaşırtıcı Gücü ve Yaşantımızı Biçimlendiren Etkisi. Çev. Derya Yüksel, İstanbul: Varlık Yayınları.

Cirhinlioğlu, Zafer. (2019). Sağlık Sosyolojisi. 8. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Dijck, José Van & Poell, Thomas. (2013) “Understanding Social Media Logic”, Media and Communication, 1/1, 2–14, DOI: 10.12924/mac2013.01010002, Erişim: https://www.researchgate.net/publication/263566996_Understanding_Social_Media_Logic.

Dökmen, Y. Zehra. (2010). Toplumsal Cinsiyet - Sosyal Psikolojik Açıklamalar. 2. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Enlwlistle, Joanne. (2014). “İhtiyaçlar/İstekler”. Ed. Chris Jenks, Temel Sosyolojik Dikotomiler (içinde), Ankara: Atıf Yayınları, s.216-236.

Ertürk, Devrim. (2017). “Dijital Kimliği Sınırlı Düşünmek”, Sosyoloji Divanı Dergisi- Dosya: Dijital Sosyoloji, Sayı:9, ss.73-87, Konya: Çizgi Kitabevi.

Farinosi, Manuela (2011). “Deconstructing Bentham’s Panopticon: The New Metaphors of Surveillance in the Web 2.0 Environment”, The Communication, Capitalism & Critique, <https://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/view/249>.

Featherstone, Mike. (2010). "Body, Image And Affect in Consumer Culture". *Body & Society*, 16:1: 193-221. Erişim: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1357034X09354357>

Foucault, Michel. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Yayınlan

Foucault, Michel. (2001). *Kelimeler ve şeyler- İnsan Bilimlerinin Arkeolojisi*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi.

Foucault, Michel. (2012). *İktidarın Gözü*. Çev. Işık Ergüden, 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fredrickson, L. Barbara. & Roberts, Tomi-Ann. (1997). "Objectification theory: Toward understanding women's lived experiences and mental health risks." *Psychology of Women Quarterly*, 21, pp. 173-206, erişim: <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00108.x>

Giddens, Anthony. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. Çev.Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları

Goffman, Erving. (2014). *Gündelik Yaşamda Benlik Sunumu*. Çev. Barış Cezar, 3. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.

Goodchild, Philip. (2005). *Deleuze & Guattari-Arzu Politikasına Giriş*. Çev. Rahmi G. Öğdöl, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.

Hallikanen, Petri. (2015) "Why People Use Social Media Platforms: Exploring the Motivations and Consequences of Use", Springer International Publishing, ss. 9-17. Erişim: https://www.academia.edu/36317147/Why_People_Use_Social_M

edia_Platforms_Exploring_the_Motivations_and_Consequences_of
_Use

Harvey, David. (2014). Postmodernliğin Durumu. Çev. Sungur Savran, 7.Basım, İstanbul: MetisYayınları.

Hendricks Chris, vd. (1998) “Gender Differences in Physical Attraction”, Living in a Social World, Erişim: <https://www.units.miamioh.edu/psybersite/Attraction/gender.shtml>

Horkheimer, Max. (1998). Akıl Tutulması. Çev. Orhan Koçak, İstanbul: Metis Yayınları.

<https://eksisozluk.com/instagram-guzel-kadin-ve-zengin-erkek-icindir--4864491?p=5>

Kara, Zülküf. (2017). “Dijital Sosyoloji”, Sosyoloji Divanı Dergisi- Dosya:Dijital Sosyoloji, Sayı:9, ss.9-21, Konya: Çizgi Kitabevi.

Karacan, Elifcan (2007) “Women Under The Hegemony Of Body Politics: Fashion and Beauty”, Master’s Thesis, Middle East Technical University. Erişim: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.633.5409&rep=rep1&type=pdf>

Madianou, Mirca. (2015). “Polymedia and Ethnography: Understanding the Social in Social Media”, Social Media + Society, 1–3. Erişim: https://www.researchgate.net/publication/276460651_Polymedia_and_Ethnography_Understanding_the_Social_in_Social_Media

Marcuse, Herbert. (1990). Tek Boyutlu İnsan – İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler. çev. Aziz Yardımlı, 2. Baskı, İstanbul: İdea Yayınları.

Marshall, Gordon (2005). Sosyoloji Sözlüğü, çev. Derya Kömürcü & Osman Akinhay, 2. Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mathiesen, Thomas. (2004). Panopticon and Synopticon as Silencing Systems. In Silently Silenced. Essays on the Creation of Acquiescence in Modern Society (pp. 98-102). Winchester: Waterside Press, <https://doi.org/10.1093/bjc/azi080>.

Niedzwiecki, Hal (2019). Dikizleme Günlüğü. Çev. Gökçe Gündüç, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Spinoza, Benedictus (2004). Etika. Çev., Hilmi Ziya Ülken. Ankara: Dost Yayınları.

Sprague, D. Robert (2007), “From Taylorism to the Omniprison: Expanding Employee Surveillance Beyond the Workplace” The John Marshall Journal of Information Technology & Privacy Law, Vol:25, Erişim: <https://repository.law.uic.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=jitpl>.

Şentürk, Ünal. (2014). “Mekân Sadece Mekân Değildir: Kentsel Mekânın Yeni Tezahürleri”, Doğu Batı Dergisi, Sayı:67, ss.85-106. Erişim: https://www.academia.edu/35812806/MEK%C3%82N_SADECE_MEK%C3%82N_DE%C4%9E%C4%B0LD%C4%B0R.

Şentürk, Ünal. (2017). “Yeni Toplumsal Bir Metin Olarak İnternet”, Sosyoloji Divanı Dergisi- Dosya:Dijital Sosyoloji, Sayı:9,ss.21-45, Konya: Çizgi Kitabevi.

Rimskii, Vladimir. (2011) “The Influence of the Internet on Active Social Involvement and the Formation and Development of Identities”, Russian Social Science Review, sayı: 52/1, ss. 79-101, erişim:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10611428.2011.11065416>

Rojek, Chris (2003). Şöhret. Çev. Semra Kunt Akbaş - Kürşad Kızıltuğ, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Wallace, A. Ruth & Wolf, Alison (2015). Çağdaş Sosyoloji Kuramları- Klasik Geleneğin Geliştirilmesi, çev. Leyla Elburuz/M. Rami Ayas, 6. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Williams, Raymond (2003). Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim. çev. Ahmet Ulvi Türkbağ, Ankara: Dost Yayınları.

Yurdigül, Yusuf & Elitaş, Türker (2017). “Voyörizm ve Teşhircilik Bağlamında Sosyal Medyanın Mahremiyet Sorunu: Instagram ve Periscope Örneği”, Sosyoloji Divanı Dergisi- Dosya:Dijital Sosyoloji, Sayı:9, ss.129-149, Konya: Çizgi Kitabevi.

BÖLÜM III

Lefebvire’de Mekânın Üretimi Üzerine Bir Değerlendirme

Erol AKYILDIRIM

Giriş

Kapitalist ekonominin gücü, sadece üretim ilişkileri ve bu süreçte dahil olan insanlarla kayıtlı kalmamaktadır. Bu güç aynı zamanda mekânsal bir değişim ve hareketliliği de beraberinde getirmektedir. Tüm yapı bu değişim çerçevesinde etkilenerek şekillenmektedir. Kapitalizm ve modernleşme, sürekli olarak toplumsal yapının dinamikleri üzerinde ve bunun sonucunda insanın yaşam ortamını, mekanını etkilemektedir. Örneğin kıır-kent nüfusunun, yaşayış şeklinin değişime ve dönüşüme uğraması kapitalizmin mekan üzerindeki etkisine örnek olarak gösterilebilir (Yırtıcı ve Uluoğlu, 2004). Kırsal bölgelerdeki nüfus hareketliliğinin başlıca sebepleri arasında kent merkezlerindeki kapitalizmin getirileri ve kırsal bölgelerdeki teknolojik gelişmeler şeklinde ifade

edilebilir. Mega kentlerdeki ısıltılı ve cazibeli mekanlar kırsal bölgelerin kent merkezlerine doğru göç hususunda etkili olmaktadır. Göç süreci ile birlikte geleneksel yaşam kalıplarına sahip olan kırsal bölge insanların kentleşme süreci ile birlikte çözülmeye uğramaktadırlar. Bu nedenle kapitalist gelişme hem bireysel hemde kitlesel hareket ve maddi ve manevi yaşam şekli üzerinde önemli oranda etkili olduğu muhtemeldir.

Mekân, beşerin, şehirleşmenin başka bir ifade ile ‘benin’ başlangıcı olan, varlığını diyalektik bir tarza sürdüren ve yolculuğu sürekli devam eden canlı bir yapıdır. Beşerin doğa ilimleri ile tanışması, doğadaki mevcut bilginin, sanatın içine nüfuz etmesi, sanayi toplumları ve beraberinde mekânın canlanmasına ve hız kazanmasına yol açmaktadır. Bilimsel bilginin sanayiye hızlandırması, mekanın canlanmasında önemli katkısı olmuştur. Lefebvre: *“Bu mekân üretilmiştir. Bir «hammaddeden», doğadan yola çıkılmıştır. Bunlar iktisadi olanı, tekniği içeren, ama daha da ötesine giden bir faaliyetin ürünleridir: siyasal ürünlerdir, stratejik mekânlardır”* (Lefebvre, 2019) söylemiyle bu alanların üretildiğini, iktisadi ve teknik bilginin doğa üzerindeki faaliyetin ürünü olduğunu ifade etmektedir. Mekânın canlandığı bu dönemlerde, alanların üretimi ya da üretmeye sebep olması durağan yapı değil dinamik oluşum olarak varlığını devam ettirmiştir. İnsanların hem üretim yaptığı hem de üretildiği bir alan olarak mekân, süregelen zaman içinde evrimleşmesi devam etmektedir. Enformasyon toplumu olan 21. yüzyılda mekânın, sürekli olarak değişip gelişen ve bireyi, toplumu eğiten bir özelliği bulundurmaktadır. Lefebvrenin ifadesi ile *“Özne karşısında Nesne’dir”* (Lefebvre, 2019). Üreten ile üretilenin birlikte kaynadığı bir alandır mekân. Aktörün ya da aktörlerin tüm

rollerini sergilediği, etkilediği, etkilendiği bir açık alan mektebinin adı olarak ifade edilebilir. Toplumsal ideolojilerin, dönüşümlerin, oluşumların ortaya çıktığı, uygulandığı ve herkese açık olan geniş bir dönüşen ve dönüştürücü niteliği bulunmaktadır.

Çalışmada mekanın üretici bir etkiye sahip olduğu ve bu gücü etkileyen başlıca etmenlerin, Lefebvre'nin düşüncelerinden yola çıkarak ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Teknik bilginin doğa bilimleriyle biraraya gelmesinden sonra, mekân üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu noktalarına açıklık getirilmiştir. Ayrıca mekanı üreten, etkileyen başlıca faktörler üzerinde durulmuştur. Örneğin mekânın şekillenmesinde, üretilmesinde mekân, toplumsal kurumlar, tarihsellik, teknik bilgi, iktisat, enformasyon ağları, çarpışan kuvvetler, üretim araçları, ulaşım ağları, toplumsal ilişkiler vb. mekânın şekillenmesinde diğer bir deyişle toplumsal sınıfların oluşmasında, bu sınıfların yükselmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Sınıfların yükseldiği yerlerin neler olduğu, rükünler, hangi kanallar, toplumsal dinamikler üzerinde yükseldiği gibi noktalara açıklık getirilmiştir. Ayrıca mekânın ne olduğu, nasıl bir yapıya sahip olduğu ve üstyapı arasındaki ilişkilerinde ne tür bir yol izlemesi gerektiği vb. durumlar ele alınmıştır. Sonuç olarak toplumsal yapılaşma, toplumun hangi ideolojileri üzerinden yükseldiği sorusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Toplumda Mekân ve İşlevi

Kapitalizmin gelişmesi kentleşme süreci ile doğru orantılı olarak geliştiği söylenebilir. Kapitalizmin hız kazanması kentlerde maddi ve kültürel boyutlarda önemli değişiklikleri bereaberinde getirmiştir. Kapitalizmin devamlı genişleyen yapısı, toplumun tüm katmanlarında geri dönüşü olmayan sonuçların oluşmasına

sebebiyet vermektedir. Çağın hâkim ideolojisinin ve paradigmasının bu alanlarda yansımaları görünmektedir. Ekonominin toplumun refah düzeyini artırmasıyla, farklı toplumsal sınıflar oluşmaktadır. Mekân, zaman içerisinde farklı sınıfların oluşmasında önemli bir etkisi vardır. Çünkü bu alanlar hem belirleyen hem de belirlenen konumunda bulunmaktadır. Mekân boş değil sürekli gelişen, değişen özelliği olan bir sahnedir. Hem kendisini üreten hem de her şeyi kendisi ile birlikte ortaya çıkaran, şekillendiren bir vasfa bulunmaktadır.

Mekânın nasıl ortaya çıktığı, aynı zamanda birey ve toplumun bu sahnede nasıl belirlediği ile ilgili ilerleyen satırlarda daha net bir şekilde ifade edilecektir. Fakat mekânın varlığı bireyin varlığı ile özdeşleşmiş durumdadır. Mekân bende bedenle başlamaktadır. Mekân, toplumda toplumsal kurumların, ideolojilerin dinamikleri aracılığıyla varlığını göstererek üretilirler ve böylelikle üretici etkiye sebep olmaktadır. Toplumsal kurumların mekânın oluşmasında önemli bir etkisi olduğu yadsınamaz bir realitedir. Kurumların, toplumun ve mekânın oluşmasında tutkal vasfı görerek, bu alanların oluşumunda önemli bir etkisi olduğu ifade edilebilir. Çünkü üstyapı tarafından ya da bu yapının gölgesinde şekillenen ve şekillendirilen bir mekânın varlığı bulunmaktadır. Lefebvre: *“Mekân asla bir kilo şeker ya da bir metre kumaş gibi üretilmez. Keza, bu ürünlerin – şeker, buğday, bez, demir- bulunduğu yer ve alanların toplamı da değildir. Hayır. Bir üstyapı gibi mi üretilir? Hayır. Daha ziyade üst yapının koşulu ve sonucudur: Devlet ve onu oluşturan kurumların her biri, bir mekân varsayar ve bunu kendi ihtiyaçlarına göre düzenler. Dolayısıyla, mekân, kurumların ve bu kurumların tepesinde bulunan devletin önsel «koşulu» ndan başka bir şey*

değildir” (Lefebvre, 2019) ifadesinde mekânın koşulu ve sonucuyla oluşan bir alan olduğunu dile getirmektedir. Önemli olan husus olarak üst yapının mekanın oluşumunda büyük bir etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Burada bireyin, toplumun özgürlüğü mekânın özgürlüğü ile doğrudan ilişkili bulunmaktadır. İktidarın söylemi ve iktidarın ürettiği, şekillendirdiği, aynı zamanda kurumların oluşturduğu bir mekân bulunmaktadır. Lefebvre, mekânın varlığının toplumsal olduğunu söylemektedir. Çünkü ikisinin karşılıklı etkileşimi sonucunda mekânın varlığı oluşmaktadır.

Mekânla ekonomi arasında sıkı ilişki bulunmaktadır. Kapitalizmin büyümesi bilimsel bilginin doğayı dönüştürmesi ile sanayiye canlandırmış ve böylelikle mekânın büyüyüp gelişmesinde önemli bir etkisi bulunduğu söylenebilir. Bu nedenle bilginin mekân üzerindeki etkisi önemli düzeyde olduğu ifade edilebilir. Lefebvre, *“Eğer mekân bir ürünse, bilgi bu üretimi yeniden-üretecek, onu sergileyecektir”* (Lefebvre, 2019) ifadesinde bilginin bu mekânı üretmede canlı ve canlandırıcı bir etkisinin var olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla bu alanların ekonomiyle doğrudan bir bağlantısının varlığından bahsedilebilir. Yani ekonomik üst yapı, alt yapı olan mekanın canlanmasında etkisi yadsınamaz bir realitedir. Çünkü ekonominin canlanması mekânın canlanmasıyla paralellik göstermektedir. Bilginin teknolojiyi canlandırması mekânın canlılığına göstermektedir. Başka bir ifadeyle Marksist yaklaşımda bulunan Lefebvre, bu sahnelerin canlanmasında ekonominin önemine vurgu yaparak mekânı ekonomiye indirgemektedir.

Lefebvre, soyuttan somuta doğru bir gelişmenin olduğunu dile getirmektedir. Kapitalizmi önce soyut mekânı inşa ettiğini daha

sonra mekânı ortaya çıkaran somut alanların ortaya çıktığı hususuna değinmektedir. Lefebvre: “*Kapitalizm, «meta dünyası” nı, o dünyanın «mantığını» ve dünya ölçeğindeki stratejilerini, aynı zamanda da paranın ve politik devletin gücünü kapsayan soyut mekânı üretti. Bu soyut mekân, bankaların, iş merkezlerinin, büyük üretim birimlerinin devasa ağlarına dayanır. Keza, otoyolların, havaalanlarının, enformasyon ağlarının mekânını da kapsar. Bu mekân içinde, birikimin beşiği, zenginlik yeri, tarihin öznesi, tarihsel mekânın merkezi olan şehir parçalanmıştır*” (Lefebvre, 2019) ifadesinde hem soyutun somutu ortaya çıkardığını hem de mekânın parçalandığını dile getirmektedir. Soyut mekanın fiziksel mekan üzerinde doğrudan etkisi olduğu ifade edilmektedir. Fiziksel, zihinsel ve toplumsal bir mekânın bulunmadığını, gündelik yaşamda bunlar birbiri ile iç içe bulunmaktadır. Birbirinden kopuk olmamakla birlikte pazar ya da cadde mekânı olarak ifade edebilir fakat aslında onlar genede bir arada bulunmaktadır.

Mekân bir bilgidir, toplumu dönüştürme ve aynı zamanda toplumda mekânı biçimlendiren karşılıklı diyalektik bir oluşumu ifade etmektedir. Bu bilginin üretiminde her iki yapının etkisi söz konusu olmaktadır. Lefebvre, zihinsel, toplumsal ve maddi yani fiziksel bir mekânın olmadığını, bunun bir bütün olduğuna değinerek “*Toplumsal mekândan bariyerler ve duvarlarla, özel mülkiyetin bütün işaretleriyle ayrılmış «parça» nın, bir odanın, bir evin, bir bahçenin mekânı, yine de toplumsal bir mekândır*” (Lefebvre, 2019) deyiimiyle toplumsal mekânın bir bütün olduğunu ifade etmektedir. Başka bir ifade ile siyasi, ekonomi ve dini alanların birbirinden ayrılmaz bir bütünlük teşkil ettiği düşünülmektedir. Buradaki mekanın yükselişinin temelinde bu iç kodlar yatmaktadır (Ghulyan,

2017). Lefebvre, bu alanların gündelik yaşamda iç içe olduğunu belirtmektedir. Birbiriyle kopuk bir oluş olmadığını, örneğin pazar ya da cadde diye zihinsel olarak ayrılır fakat orası bir bütündür, mekândır. Mekân burada bizde bedendir, bedenle yani bizimle başlar. Onun ritimleri bizde bizim ritimlerimiz onda vardır ve birdirler. Buranın da en güzel örneği şehir olarak ifade edilebilir.

Erbaş kendi ifadesiyle Lefebvre'nin mekândaki varlığının tarihsel yönüne değinerek: “mekândaki tüm deneyimleri, yani gündelik yaşamın önemini vurgulaması ve gündelik yaşamı tarihsel ve toplumsal oluşum, değişim ve dönüşümün merkezine koyması ile sınıf ve kültür çalışmalarına önemli katkı sunmuştur. Diğer bir ifade ile O'nun katkısı, aslında metodolojik anlamda mekâna yani somut olan deneyimlere bakma ve somut olanla sınıfın ve oluşumunun ilişkilendirilmesidir. Ona göre gündelik yaşam güç ve çaresizlik, yanılsama ve gerçek arasındaki diyalektik çelişkidir. Dönüşümün merkezi gündelik yaşamdır ve dönüşüm gündelik yaşamla başlar ve onda biter” (Erbaş, 2017) Lefebvre'nin mekânın tarihsel ve toplumsal yönüne dikkat çekmektedir. Dolayısıyla gündelik yaşamın oluşmasında tarihsellik, toplumsallık, güç, çaresizlik, yanılsama ve gerçeklik gibi esasların etkili olduğu görülmektedir. Sınıfın buradaki mekânın somut olan tarafından yükseldiğini ifade etmektedir. Gündelik yaşamın güç ve çaresizlik gibi kavramlarla mekânın üstyapıya karşı mücadele ruhunun olması gerektiğini ve diyalektik bir tarza dönüşümün gündelik yaşamda şekillendiğini belirtmektedir. Erbaş, “Mekân aslında tarihsel olarak süregiden bir deneyimler, yaşanmışlıklar toplamı olarak tanımlanabilir. Bu anlamda bir kavrayış gündelik yaşama ve şu ana bakarken, baktığımız anın zamanla ilişkisini kurmamız gerektiğini bize

hatırlatmaktadır” (Erbaş, 2017) ifadesiyle de mekânın varlığını geçmişine borçlu olduğunun altını çizmektedir. Mekânın sürekli olarak evrimleşen canlı bir yapısı söz konusu olduğundan Erbaş’ın ifadesi bu düşünceleri kanıtlar ve destekler niteliktedir.

Erbaş üretim ve yeniden üretim hususunda: “Üretim ve yeniden üretim mekanizmalarının neler olduğu ve nasıl işletildiğini anlama arayışı ister istemez bizi alana ve ampirik gerçekliğe, yani gündelik yaşam ve kültüre bakmaya yöneltmektedir. Biliyoruz ki geçmiş ve gelecek şimdinin yaşanan gerçekliğinin derinliklerinde gizlidir ve bize düşen “geniş” anlamda işçi sınıfı kültürü tanımlamasının kullanılması üzerinden bu gizli mekanizmaların ve senaryoların açığa çıkarılmasıdır” (Erbaş, 2017) mekânın üretiminde önemli rol oynayan gündelik yaşam ve kültürü öne almasıyla geçmiş ve geleceğin bilinmesinin şimdiki yaşanan gerçekliğinde saklı olduğunu ifade etmektedir.

Lefebvre, kapitalizmin şehir-kent hayatında gerçekleştirmiş olduğu olumsuz etkiye değinerek: “Paris’in etrafında ve bazı bölgelerde «dengeleyici metropoller» in inşası tasarlanıyordu. Güçlü ve merkezi bir örgütlenme olan «imar-iskânvekâleti», ne imkân yetersizliği çekmektedir ne de hırs: Uyumlu bir ulusal mekân üreterek, yalnızca kar arayışına itaat eden «vahşi» şehirleşmeye biraz düzen vermek gerekiyordu” (Lefebvre, 2019) söyleminde sadece kar amacına hizmet eden bir şehirleşmenin olumsuzluğuna dikkat çekmektedir. Kapitalizmin bireyleri zorla tüketime sevk etmesi yani ihtiyaç olmayan isteklerin zorla ihtiyaç konumuna getirilmesi gibi birçok olumsuz durumlar bireyi ve toplumu nasıl kötü etkiliyorsa aynen öyle de kapitalizmin vahşi yönü olan hırsı, mekâna yansımaktadır ve mekânı olumsuz etkilemektedir. Örneğin

mekân, bir bakıma yeşil alanların ortadan kalkarak devasa yapıların olduğu bir alana dönüşmektedir. Bu yapılara bir bakıma kapitalist gelişmenin izlerini göstermektedir. Kültürel anlamda düşünüldüğünde aynı zamanda kırsal bölgelerden yapılan göç ile birlikte heterojen kültürün zamanla homejenleştiği ve tek tipleşmenin oluşmaya başladığı bir alan oluşmaktadır.

Toplumsal mekânın açıklanmasında ya da tanımlanmasında ne doğa-iklim ne de alan ve tarih yeterli olmaktadır. Bununla beraber kültür de mekânı açıklamaya tek başına yeterli olmamaktadır. Lefebvre burada: *“Ne doğa-iklim ve alan(site)- ne de önceki tarih, toplumsal bir mekânı açıklamaya yeterli olur. «Kültür» de yetmez. Dahası, üretici güçlerin büyümesi, nedensel bir şemaya göre bu büyümeden kaynaklanacak bir mekân ya da zaman oluşumuna yol açmaz. Dolayimler ve dolayıcımlar araya girer: eylem grupları, bilginin, ideolojinin ve temsillerin içindeki faktörler. Böyle bir mekân, -doğal ve toplumsal- çok çeşitli nesne, ağ ve zincir, maddi mübadele ve enformasyon araçları içerdiği gibi, ne içerdiği nesnelere ne de bunların toplamına indirgenebilir”* (Lefebvre, 2019) düşüncesiyle mekânın oluşumuna sebebiyet veren net bir tanımlama çizmemektedir. Çünkü mekân her an değişim gösterdiği için açıklandığı andan sonra bile tanımlanması değişim gösterebilir. Mekân eğer eylem grupları ya da bilgi, ideoloji ise bunlar sürekli yükselen canlı bir yapıya sahip bulunmaktadır. Dolayısı ile mekân ne içerdiği nesnelerdir ne de bunların toplamına indirgenebilir. Başka bir ifadesinde: *“Öyleyse, toplumsal mekân kavramı genişleyerek gelişir. Üretim kavramının içine dâhil olur, hatta bu kavramı işgal eder; kavramın içeriği, belki de özü olur”*(Lefebvre, 2019) mekânın değişkenlik gösterdiğini, buralar için yapılacak

tanımlamanın yarın için doğru bir tanımlama olmayacağını, çünkü daima dinamik ve canlı bir yapıya sahip bulunduğunu ifade etmektedir.

Lefebvre, toplumsal mekânın toplumsal ilişkiler ve üretici güçlere bağlı olarak büyüdüğünü ifade etmektedir. Bu toplumsal ilişkilerin de mülkiyet ilişkileriyle belirdiğini dile getirmektedir. Bu noktadan bakıldığında mekân bu iki kolan üzerinde yükselmektedir. Lefebvre mekânın: “*Toplumsal ilişki midir? Evet, kuşkusuz; ama mülkiyet ilişkilerine (özellikle toprağın, yerin mülkiyetine) içkin ve diğer yandan, (bu toprağı, bu yeri şekillendiren) üretici güçlere bağlı olan toplumsal mekân hem biçimsel hem maddi çok-değerliliğini, «gerçekliliğini» ortaya koyar*” (Lefebvre, 2019) ifadesiyle de mekânı ekonomik oluşumlara indirgediği görülmektedir. Mekânın asıl oluşturan faöktörün ekonomi olduğu söylemek yerinde olur. Çünkü ilk insan topluluklarının mekânı şekillendirmesinde öncelikte üretici güçler, mülkiyet ilişkileri yer almaktadır. Toplumsal ilişkilerin mekândaki etkisi ancak ekonomik belirlemeden sonra kabul edilebilir.

Lefebvre, “ Toplumsal mekânların içerimi bir yasadır. Tek başına ele alındıklarında bunların her biri bir soyutlamadan başka bir şey değildir. Somut soyutlamalar, ağlar ve zincirler, ilişki demetleri aracılığıyla «gerçekten» var olurlar. Örneğin dünya çapındaki iletişim, mübadele, enformasyon ağları” (Lefebvre, 2019) toplumsal mekânların içeriğinin analizinde buraların bir yasadan ibaret olduğunu ifade etmektedir. Bunların münferit olarak ele alındığında soyut ibareler olduğunu, ancak ağlar ve ilişki demetleri aracılığıyla var olabildiğini belirtmektedir. Bilgi, iletişim tek başı ile bir mana ifade etmeyen somut soyutlamalardır. Başka bir yaklaşımında;

“Bedenler(enerjilerin serpilip gelişmesi); mekânı üretir, mekânların hareketiyle –mekân yasalarına göre- kendilerini üretirler... Demek ki, işte, soyuttan somuta götüren, bir güzergâh mevcuttur” (Lefebvre, 2019) söylemiyle bedenlerin mekânı üretmede önemli bir role sahip olduğunu, mekânların yasaları ile kendilerini ürettiğini ifade etmektedir. Karşılıklı olarak birbirlerini üretmektedir. Burada bedenden kasıt sahip olunan enerjidir. Mekân burada benle yani bedenle başlar. Lefebvre: “Beden, yani kullanılır enerjileriyle birlikte canlı beden, kendi mekânını yaratır ya da üretir; tersinden söylersek, mekân yasaları, yani mekân içindeki ayırt edilebilirliğin yasaları, canlı beden ve enerjilerinin serpilip gelişmesinin yasalarıdır” (Lefebvre, 2019) mekânın yasalarının canlı beden, canlı beden de enerjilerin gelişmesiyle paralel olduğunu ifade etmektedir.

Lefebvre zaman kavramının mekân üzerindeki etkisine değinerek: “Peki ya zaman? Negatif olan mıdır bu? Bunlar patlayarak ortaya çıkar. Bunların yeni, trajik olumsuzluğu kendini gösterir: süreğen şiddet. Kaynaşan kuvvetler, tencerenin-devlet ve mekânı- kapağını açar” (Lefebvre, 2019) söyleminde bu alanların oluşmasında zamanın etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Süreç kavramıyla beraber ve kaynaşan kuvvetler bu alanların oluşmasında önemli bir etkiye sahip bulunmaktadır. Kuvvetlerin çarpışması, çatışması mekânın ve buna bağlı olarak sınıfların oluşumunda büyük etkisi bulunmaktadır.

Lefebvre, diyalektik materyalizmi, “*hareketin analizi olarak anlaşılır*” (Lefebvre, 2018) olarak tanımlamaktadır. Bu yöntem mekânı, sürekli aşma ve gelişme yolu ile canlandırdığı ve sonu olmayan bir biçimde devam ederek geliştirmektedir. Lefebvre:

“İçsel bir diyalektik hareket bu mekânı canlandırır, sonuna dek yönlendirir ve yine de onu sürdürür: «dolu olan» ve «boş olan» bu mekânın içinde müdahale ederler. Politik mekânın (şehir-devlet sitesinin) görünmez doluluğu (bir katedralin “nefi” ya da “iç mekân”ı misali), doğanın elinden alınmış doğal bir mekânın boşluğunda inşa olur. Ardından, tarihsellik, doğallığın harabeleri üzerinde(bütün zenginlik ve servetlerin: bilgiler, teknikler, para, değerli nesneler, sanat eserleri ve semboller) birikim mekânını inşa ederek doğallığı kesin olarak parçalar” (Lefebvre, 2019) söylemiyle içsel bir çatışma ile mekânın canlılığına ve doğanın, doğallığın kendisini mekâna teslim ettiğini ifade etmektedir. Çatışma ve çarpışmanın sahnesi olan mekan, oluşumların meydana gelmesine beşiklik, yataklık yapmaktadır. Mekân kendisini oluşturma aşamasında doğanın elinden alarak hem kendisini inşa eder hem de toplumu inşa etmektedir. Mekânın toplumsal olduğunu söylemektedir. Boş olan mekân, içsel diyalektik bir aşma ve gelişme yöntemiyle mekân ve toplum, inşa edilmiş olmaktadır. Bundan sonra tarihsellik mekânın inşasında önemli rol oynamaktadır. Çünkü belli bir aşamadan sonra tarihsellik mevcut olan tekniklerin, bilginin birikimi üzerinde inşa olacaktır. Böylelikle hem mekân inşa edilmiş olur hem de diyalektik aşma ve gelişme, mekânı oluşturmada devreye girmiş olmaktadır.

Lefebvre üstyapının mekânı belirlerken ya da buraların bu kurumlar tarafından şekillenmesi, yabancılaşmayı beraberinde getirdiğini ifade ederek: “Mekân ve insan diyalektik bir etkileşim içindedir. İktidarca üretilen mekânın yaşamın her alanını belirleyen olması yabancılaşmanın göstergesidir” (Lefebvre, 2019) şeklinde bir yaklaşımda bulunmaktadır. Lefebvre, yabancılaşmadan

kurtulmanın ancak mücadele ile olabileceğini söylemektedir (Lefebvre,2019). Erbaş: “...mekân tüm alanları ya da içerenleri ile bir toplumsal süreçtir ve yabancılaşmadan kurtulma, ancak mücadele ile olanaklıdır. Bu yabancılaşmadan kurtuluş bedenin/insanın kendini tanıma ve özgürleşme mücadelesidir (Erbaş, 2017) bireylerin kendini tanıması ve özgürleşmesi beraberinde yabancılaşmadan kurtulmayı da getireceğini dile getirmektedir. Çünkü devlet kurumu himaye ettiği toplumda çatışmaların ve çelişkilerin son vermesi adına karşıt gösterileri kuvvet kollukları vasıtasıyla bastıran bir yapıda bulunmaktadır. Böylelikle toplumun çatışmayla büyümesinin önü engellemiş olmaktadır. Lefebvre: “Devlet, Hegel’in sezdiği gibi, tarihin sonu ve anlamı olarak, toplumsal olanı ve «kültürel olanı» ezer. Çatışmalara ve çelişkilere son veren bir mantığın hüküm sürmesini sağlar. Direnç gösteren şeyi etkisizleştirir: hadım etme, ezme” (Lefebvre, 2019) düşüncesinde belirttiği gibi bu kurumun mekânın kendi iç dinamikleriyle (üretici gücü) zıtlaşarak müdahalede bulunmaktadır. Üstyapının gölgesinde şekillenen mekân için artık mücadelenin başladığı bir başlangıç doğmaktadır. Bu alanlarda devletin müdahalesine karşılık mekânın koruyucu gücü kendisini gösterecektir. Lefebvre: “...bu mekânın içinde kuvvetler kaynaşır... iktidarın yıkıcı şiddetine karşılık verir. Savaşlar ve devrimler, yenilgiler ve zaferler, çatışmalar ve çalkantılarla... Devletin olağan hali, sürekli ihlali dayatır” (Lefebvre, 2019:53) bu sahnelerin sürekli bir kaynaşmayla ilerlediğini, tarihsel olarak her türlü savaşların, yenilgilerin, zaferlerin vb. yapıldığı bir yer olduğunu ifade etmektedir.Üstyapı tarafından dayatılan bir mekân ve mekânın buraya karşı yaptığı karşı atak olarak tanımlamaktadır. Üst yapı ve

buna karşılık veren toplumsal güçlerin mücadelesiyle şekillenen mekân, ona hâkim olmak isteyen politik güçlere karşı koyarak kendisini oraya teslim etmede direnebilmektedir. Politik güçler bu alanı sabitlemeye ve ortadan kaldırmaya çabalamaktadır. Buna karşılık mekân, köleleştirmeye asla müsaade etmeyen bir alan olarak görülmektedir (Lefebvre, 2019).

Lefebvre, Marksist düşünce daha yaygın olduğu dönemlerde mekâna da yansımaların olduğunu ifade etmektedir. Bu yansımalar hem somut hem de soyut olarak öne çıkmaktadır. Somut olarak şehirleşme oranının artması, soyut olarak ideolojide tasarlanan ve çeşitli enformasyon ağları örnek verilebilir. Lefebvre'nin kendi ifadesiyle de “*Devrimci dönemin, yoğun değişim döneminin, yeni bir mekânın koşullarını yerleştirmesi ve bu yeni mekânın gerçekleşmesinin oldukça uzun bir zaman –bir dinginlik dönemi-gerektirmesi doğaldır. 1920 ile 1930 arasında Sovyet Rusya’nın görkemli yaratıcı mayalanışı, diğer alanlardan çok mimari ve şehircilikte başarısız kaldı ve verimli yılların ardından kısır yıllar geldi*” (Lefebvre, 2019) devrimci dönemlerde yeni mekânın ortaya çıkmasının belli bir zaman aralığına ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. Yoğun değişim dönemlerin yaşandığı dönemlerde mekânın değişime uğramaması olanaksız olarak görülmektedir. Lefebvre, devrimin mekândaki belirtisinin yeni bir mekân üretmesi olduğunu ifade etmektedir. Geçmişinden farklı olarak farklı bir mekân üretmeyen mekânın kalıcı olmayacağını ifade etmektedir. Oluşan devrimin hayatı değiştirmesi gerektiğini aksi takdirde sadece ideolojik olarak üstyapıları ve kurumları değiştireceğini, bu gelişmenin de başarılı bir devrim olamayacağını ifade etmektedir. Lefebvre, “*«Sosyalizm», devlet sosyalizmi bir mekân üretti mi? Bu*

soru önemlidir. Yeni bir mekân üretmeyen bir devrim sonuna kadar gidemez; başarısız kalır; hayatı değiştirmez; sadece ideolojik üst yapıları, kurumları, politik aygıtları değiştirir. Devrimci bir dönüşüm, gündelik hayatta, dilde, mekânda eser yaratma kapasitesiyle doğrulanır (Lefebvre, 2019) kalıcı bir devrimin hem mekâna hem de hayatta yansımalarının olması gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla hem soyut (kültürel, ideoloji) hem de somut olarak mekâna yansımalarının olacağı bilgisini vermektedir. Ayrıca bu devrimin gerçekleşmesi sırasında mekânın gerekli olan şartlarının yerleştirmesi ve mekânın gerçekleşmesinin uzun bir süreç alacağının da altını çizmektedir (Lefebvre, 2019).

Kapitalist büyümenin de mekânda, özellikle yapılar da kendisini göstermektedir. Örneğin dev yapılanmaların, işletmelerin ve tek katlı çarpık yerleşmelerin olduğu yerler kapitalizmin Lefebvre'nin deyiimiyle 'şiddetlendirilmiş eşitsiz gelişme' kavramını destekler niteliktedir. Lefebvre : “Devlet sosyalizmi, kapitalist büyüme süreçlerinin yetkin bir versiyonuyla yetinir; güçlü noktalara bel bağlar: büyükişletmeler, büyük şehirler(hem devasa üretim birimleri, hem de politik iktidar merkezleri). Bu sürecin sonuçları, yani şiddetlendirilmiş eşitsiz gelişme, nüfusun tüm tabakasının ve bölgelerin gecikmesi, bu perspektif içinde ihmal edilebilir bir unsur olarak görülür” (Lefebvre, 2019) eşitsiz gelişmenin nüfusun tabakalarına ve bölgelerin gecikmesi gibi birçok alanda da kendisini gösterdiğinin altını çizmektedir.

Lefebvre, Hegel, Marx ve Engels'in mekân üretimi konusundaki düşüncelerine değinerek: “ Hegelcilikte üretimin belirleyici bir önemi vardır. (Mutlak) İdea dünyayı üretir; bunun ardından, doğa insan varlığını üretir, insan varlığı da, sırasıyla,

m¼cadeleleri ve emeğiyle, hem tarihi, hem de kendinin bilgisini ve bilincini, dolayısıyla başlangıçtaki ve sondaki İdea'yı yeniden-¼reten Tin'i ¼retir" (Lefebvre, 2019) bu alanların ne şekilde bir evrim silsilesi ge¼irdięini ifade etmektedir. Burada mekânın ¼retiminde belirleyici ve kilit rol oynayan idea, doğa, çatışma, tarihsellik, bilgi önemli bir rol oynamakta Hegelci anlayışta. Marx ve Engels'te bu kavramda muğlaklığın dışına ¼ıkılmadıęını ve iki şekilde bu kavramın ele alınabileceğini ifade etmektedirler. Geniş anlamda toplumsal varlıklar hayatlarını, bilinçlerini ve d¼nyalarını ¼retirler. Ge¼miř olarak ¼retilmeyen hi¼bir şeyin olmadığını ifade etmektedirler. Örneğin doğa, kendisini duyu organlarına sunarak ¼retmiřtir. Böylelikle buradaki ¼retim, hukuki, sanatsal, ideolojik vb. olarak sıralanabilir. Lefebvre burada Marx ve Engelsin d¼ř¼ncesini yeterli bulmayarak onların ¼retimi sadece emeğe dayandırdığını söylemektedir. Kendi ifadesiyle: "¼retim Kavramına gelince, 'Kim ¼retiyor? Neden, nasıl, ni¼in ve kimin i¼in ¼retiyor?'" şeklinde yaklaşmaktadır. Lefebvre burada sadece emeğin ¼retimi belirlemediğini bununla beraber "¼retim, başka hi¼bir ibare olmaksızın, biyolojik, ekonomik, toplumsal yeniden-¼retimi kapsar" (Lefebvre, 2019) şeklinde ifade etmektedir.

Lefebvre, mekânı bir ¼retim aracı olarak görmektedir. Bu alanın diyalektik bir tarzda mekânsal alanda ¼retime bizzat müdahale ettiğini ifade etmektedir. *"Bir ¼rün olan mekân, etki ya da tepki (aşma ve gelişme) yolu ile bizzat ¼retime müdahale eder: Üretken emeğin örg¼tlenmesi, ulaşım, hammadde ve enerji akışı, ¼rün paylaşım ağları...Kendince üretken ve üretici olan mekân, ¼retim ilişkilerine ve (iyi kötü örg¼tlenmiř) üretici güçlere dâhildir"* (Lefebvre, 2019) söyleminde mekanın ¼retimine emeğin

örgütlenmesi, ulaşım, hammadde, enerji akışı gibi eylemlerde müdahale ettiğini söylemektedir. Mekânın üretiminde üretici güç olan mekân, üretici bir rol sergilemektedir. Bunun yanında ulaşım ağları da önemli bir yere sahip görülmektedir mekânın canlanmasında. Mekansal engellerin azalmasında ulaşım faktörünün önemi yadsınamaz bir gerçektir. Ulaşım sistemlerin yaygınlaşmasıyla köyler, kenler ve sınır ötesi mekanların üretilmesinde ulaşım ağı önemi rol oynamaktadır (Ayşın Turhanoglu, 2014). Kapitalizmin mekânı canlandırmasında bu ağların etkisi son derece önemli olmaktadır Lefebvre: *“Demiryollarının sanayi kapitalizminde, ulusal (ve uluslararası) mekânın örgütlenmesinde başat bir rol oynadığı kesindir. Fakat aynı zamanda, kent ölçeğinde de tramvaylar, metrolar, otobüsler aynı işlevi görmüştür. Dünya ölçeğinde baktığımızda ise hava ulaşimleri...”* (Lefebvre, 2019) sanayi kapitalizmin gelişmesinde ulaşım ne denli etkili olmuşsa kent ölçeğinde de ulaşım ağlarının mekânın üretiminde başat rol oynadığını ifade etmektedir. Üretici güç konumunda olan başka etkenlerde söz konusudur. Burada doğa, çalışmanın örgütlenmesi, bilgi ve teknik bu alanların canlanmasında ve büyümesinde önemli bir yere sahip olmaktadır (Lefebvre, 2019).

Lefebvre mekânı ikiye ayırmaktadır: Gerçeğin (Somut), Hakikinin (zihinsel) mekân olarak ele almaktadır. Mekânın incelenmesinde “«Gerçeğin», yani toplumsal mekânın incelenmesi, yaygın bir şekilde uzmanlara ve uzmanlık dallarına coğrafyacılar, şehircilere, sosyologlara, vb.- bırakılmıştır. «Hakikinin», yani zihinsel mekânın bilinmesi ise matematikçilere ve filozoflara düşer” (Lefebvre, 2019) şeklinde bir yol izlemektedir. Burada şu sonuç çıkarılabilir: zihinde tasarlanan bir mekân ve sonraki bir aşama

olarak meydana gelen oluşum, somut, olgusal olan mekân olarak bir çıkarım elde edilebilir. Mekân kendi kendini üretmektedir. Belli bir süre zarfından sonra mekân ile toplumu oluşturan birey de bu sürece dâhil olmaktadır. Bundan sonra iki şekilde bir etkileşim üretime dâhil olacaklardır. Yani toplum mekânı üretecek, mekân da toplumu şekillendirip üretecektir. Lefebvre'nin ifade ettiği gibi: "Mekânın temsili ile temsil mekânı karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirir. Kanallar mekânı ile sokaklar mekânı, yani su ve taç, ikili bir doku içinde, karşılıklı bir yansı içinde birbirlerini güçlendirir" (Lefebvre, 2019) su ve taç nasıl ki birbirinin oluşmasında ya da suyun akmasında karşılıklı fayda varsa aynen öylede mekân ve toplumda, birbirinden bu tarzda etkilenmektedir. Toplumsal ilişkilerin oluşmasında mekânın etkisi yadsınamaz. Lefebvre, üretim ve ürünün birbirinden ayrılmaz iki parça olduğunu, "Öyle ki, üretim ve ürün, ayrılabilir iki temsil olarak değil, ayrılmaz iki yan olarak kendini gösterir" (Lefebvre, 2019) ifadesinde de anlaşılmaktadır.

Lefebvre katı Marksist geleneğinin, mekânı bir üst yapı olarak gördüğünden eleştirmektedir. Lefebvre, mekânın üretici güçlerin ve mülkiyet ilişkilerin sonucu olarak görülen kısmını kabul etmeyerek, mekânın bizzat üretici bir güç olduğunu ifade dile getirmektedir. Lefebvre, "*Katı Marksist gelenekte toplumsal mekân bir üst yapı olarak görölüyordu. Başka şeylerin yanı sıra, hem üretici güçlerin hem yapıların, mülkiyet ilişkilerinin sonucu olarak kabul ediliyordu. Oysa mekân, üretici güçlere, iş bölümüne dâhildir. Mülkiyetle ilişkisi olduğu açıktır. Mübadele, kurumlarla, kültürle, bilgiyle ilişkilidir*"(Lefebvre, 2019) ifade ederek mekânın ilgili yapılarla bir bütün olduğunu ifade etmektedir. Mekânın üretim şekline hem sonuç hem de sebep olduğunu ifade ederek kendi

deyimiyle “*Toplumsal mekân, üretim tarzına hem sonuç, hem de neden ve gerekçe olarak mübadele etse de, bu üretim tarzıyla birlikte değişir. Bun anlamak kolaydır: «Toplumlarla» birlikte değişir (eğer böyle ifade etmeyi tercih edersek). Dolayısıyla, mekânın tarihi vardır*” (Lefebvre, 2019) ifade etmektedir.

Lefebvre: “Üst üste (ya da iç içe) olmak üzere, sonsuz sayıda mekan ortaya çıkar: coğrafya, ekonomik, demografik, sosyolojik, ekolojik, politik, ticari, ulusal, kıtasal, dünyasal... Doğanın fiziksel mekânını, akışların(enerjilerin) mekânlarını da unutmamalı” (Lefebvre, 2019) ifadesinde mekânın içerisinde sonsuz sayıda mekânsal tabakaların olduğunu ifade etmektedir. Burada birbirleriyle girift olmuş iç içe ve üst üste binmiş alanların toplandığını, örneğin politik mekân bu alanlardan farklı bir yerde durmaktadır. Fiziki olarak yeri ayı bulunmaktadır. Ticari mekân ya da pazar mekânı bölgesel olarak, içsel bir çatışmayla büyüdüğü yer farklılaşmaktadır. Dolayısıyla mekan birden çok katmanların olduğu fakat ayrıık olmayan yerler olarak ifade edilmektedir.

Lefebvre sahada çalışanlar ile üst yapıyı ayırmaktadır. Başka bir ifade ile emeğin üretimi ile bu emeği sömürenler şeklinde bir benzetme yapılabilir. Mekânı yapanları köylüler ve zanaatlar olarak görmektedir. Buna karşılık mekânı yapanların rahipler, hükümdarlar olmadığını öne sürmektedir (Lefebvre, 2019). Bu durum burjuvazinin proletaryayı sömürmesine benzemektedir. Üst yapı başkaları tarafından üretilen mekâna sahip olmaya çalışarak orayı kullanmaya çalışmaktadır.

Mekânın üretimi belli bir noktaya geldikten sonra sınıfların mücadelesinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Sınıflar üretilen

mekân üzerinde yükselmektedir. Bu yükselişi etkileyen başta kurumlar, tarihsellik ve mekânlar gelmektedir. Lefebvre: *“Peki ya sınıf mücadelesi? Sınıf mücadelesi mekânın üretimine, failleri sınıflar, sınıf fonksiyonları ve grupları olan üretime müdahale eder. Günümüzde sınıf mücadelesi her zaman olduğundan çok mekânda yaşanır”* (Lefebvre, 2019) burada sınıfların mücadelesinin üretime müdahale ettiğini ifade etmektedir.

Lefebvre, mekânın hem üretici bir gücünün olduğunu hem de toplum tarafından tüketilen bir yönünün olduğundan söz etmektedir. Toplum tarafından kullanılan ve tüketilen bir alan olarak görülmektedir. Dolayısıyla hem şekillenen hem de şekillendiren bir özelliği bulunmaktadır. Kendisini ve kendisinin belirlenip şekillendirdiği diğer yapılardan ayı düşünülemez yapıya sahiptir. Bir yumak halinde olan, birbirinden etkilenen ve etkileyen bir yapıda bulunmaktadır. Lefebvre kendi ifadesinde daha net bir şekilde: *“Kullanılan, tüketilen ürün olan mekân, aynı zamanda, üretim aracıdır; mübadele ağları, hammadde ve enerji akışı, hem mekânı şekillendirir hem de mekân tarafından belirlenirler. Bu şekilde üretilmiş olan bu üretim aracı, ne üretici güçlerden, teknik ve bilgiden ayrılabilir, ne onu şekillendiren toplumsal iş bölümünden, ne de doğadan, devletten ve üstyapılardan”* (Lefebvre, 2019) birbiriyle bağlı olarak etkileşimde olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç

Mekân, bilginin doğa üzerinde hâkimiyet kurmasından sonra canlandığı bir alan olarak bakılabilir. Sanayi kentlerin oluşmasıyla beraber kırsal-kent arasındaki nüfus dengesi de değişmeye başlamaktadır. Tüm bunların temelinde ekonomi faktörünün bulunduğu söylenebilir. Mekânın oluşmasında birçok faktör etkili

olmaktadır. Özellikle ekonominin mekânın oluşmasında önemli bir etkiye sahip olup başat konumda bulunmaktadır. Ekonominin temeli bilgiye dayandığından mekân üretiminde bilgi doğrudan bir etkiye sahip olmaktadır. Lefebvre bilginin mekânı yeniden üreteceğini ve onu açığa çıkaracağı söylemektedir (Lefebvre, 2019). Lefebvre bilginin ekonominin ve ekonominin de mekânın oluşmasındaki işlevine değinmektedir.

Lefebvre mekânın oluşmasında, şekillenmesinde toplumsal kurumların etkili olduğunu ifade etmektedir. Burada üstyapının şekillendirdiği bir saha söz konusu olmaktadır. Lefebvre: *“Dolayısıyla, mekân, kurumların ve bu kurumların tepesinde bulunan devletin önsel «koşulu» ndan başka bir şey değildir”* (Lefebvre, 2019) ifadesinde kurumların bu sahaların oluşmasında önemli bir etkisinin olduğuna dikkat çekmektedir. Yani bir toplum özgür ise bu mekâna da yansımaktadır. Dolayısıyla insanların özgürlüğü nispetinde mekânın özgürlüğünden bahsedilebilir. Mekânın özgürleşmesinin ve toplumun üstyapısı tarafından oluşturulan yabancılaşmadan kurtulması, mücadele ve direnç göstermesiyle olacağını ifade etmektedir.

Lefebvre mekânın üst üste ya da alt alta dizilen birçok çeşidinin olduğunu ifade etmektedir. Bunların gündelik yaşamda iç içe olduğunu belirtmektedir. Yani birbirinden kopuk konumda bulunmamaktadır. Örneğin Pazar ya da cadde diye zihinsel olarak ayırırız fakat orası bir bütündür, mekândır. Fiziksel olarak ayrı olarak adlandırırız ama onlar bir bütündür. Mekânı dolduran birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar mekânın fiziki olarak tüm alanlarını beslemektedir. Burada toplumsal kurumlar, teknik bilgi, iktisat, tarihsellik, enformasyon ağları, ulaşım ağları, çarpışan kuvvetler,

Üretim araçları, mekân, toplumsal ilişkiler vb. mekânın şekillenmesinde, sınıfların oluşmasında, yükselmesinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Mekân, kendisi aşma ve gelişme yöntemiyle bizzat üretime müdahale etmektedir. Lefebvre: “*Savaşların çarpışmaların, tartışmaların mekânı toplumsal mekân çok sayıda bilgi üretir* (Lefebvre, 2019) ifadesinde mekânların her türlü çatışmaya, devrime yataklık ettiğini ve buraların oluşmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Tüm bu çatışmalar aracılığıyla şehirler ortaya çıkararak daha da gelişme sürecine dahil oldu (Lefebvre, 2019). Dolayısıyla mekânın oluşmasında kaynaşan kuvvetlerin, mücadelelerin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Tüm bunlar da sınıf atışması ve böylelikle sınıfların ayıklanması, belirlenmesi gibi birçok oluşum, gelişimi getirmeye yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

Erbaş, H. (2017). Sınıf Çalışmalarında Kültür ve Gündelik Yaşamın Yükselişi: Tarihsel Bir izlek ve Gelecek! Umudu' Rise of Culture and Everyday Life in Class Studise: A Historical Trial and 'Hope'". *Emek Araştırma Dergisi*, 7 (11), 20-21.

Lefebvre, H. (2018). *Diyalektik Materyalizm* (Çev: Barış YILDIRIM), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2019). *Mekanın Üretimi*. (Çev: Işık ERGÜDEN), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Ayşın, F. & Turhanoğlu, K. (2014). Kentsel Mekanın Üretim Sürecinde Tarihsel ve Kültürel Miras. Ankara, *Folklor/Edebiyat*, 20 (78), 74.

Ghulyan, H. (2017). Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 26(3), 9.

Yırtıcı, H. & Uluoğlu, B. (2004). Mekanın Alt Yapısal Dönüşü, *İtü Dergisi*, 3(1), 2.

BÖLÜM IV

Hayvanların ve Doğmamış Nesillerin Hakları¹

Gülsevim EVSEL²

Giriş

Her felsefi makale kanıtlanmamış bir varsayımla başlamalıdır. Benim varsayımım, bundan beş yüz yıl sonra hala bir dünyanın var olacağı ve bu dünyanın bize çok benzeyen insanlardan oluşacağıdır. Şu anda bu canlıların yaşamlarını, içinde yaşamak zorunda oldukları çevrenin korunmasına ya da bozulmasına katkıda bulunarak iyi ya da kötü yönde etkileme gücüne sahip olduğumuz açıktır. Ayrıca, uzaktaki torunlarımızı önemsememizin psikolojik olarak mümkün olduğunu, birçoğumuzun aslında önemsedğini ve

¹Feinberg, J. (1974) The Rights of Animals and Unborn Generations. Blackstone, W. haz. *Philosophy and Environmental Crisis* içinde. USA: University of Georgia Press: 43-6, 49-50, 55, 57-63 arası sayfaları yazar tarafından kısaltılarak çevrilmiştir.

Aynı yazı,

Feinberg, J. (2013) The Rights of Animals and Unborn Generations. Shafer-Landau, R. haz. *Ethical Theory: An Anthology, Second Edition* içinde. USA: John Wiley&Sons, Inc.: 372-380'de yayınlanmıştır.

² Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Van/Türkiye, Orcid: 0000-0002-1733-3966, geysel@yyu.edu.tr

gerçekten de önemsememiz gerektiğini varsayacağım. O halde temel kaygım, bize karşı doğmamış nesillerin haklarından bahsetmenin mantıklı olduğunu ve çevresel mirasımızı onlar için korumamız gerektiğine dair ahlaki yargı ve bunun dayanakları göz önüne alındığında, gelecek nesillerin onlara karşı önceden gönderilmiş görevlerimizle ilişkili haklara sahip *olduğunu* söyleyebileceğimizi göstermek olacaktır. Çevremizi şimdi korumak aynı zamanda temel bir sağduyu meselesidir ve bunu çocuklarımızın şahsında zaten burada olan gelecek nesil için yaptığımız ölçüde, bu bir sevgi meselesidir. Ancak uzaktaki torunlarımız açısından bakıldığında bu temelde bir adalet meselesi, onların haklarına saygı meselesidir. Benim buradaki ana kaygım, bunun nasıl olabileceğini daha iyi anlamak için hak kavramını incelemek olacaktır.

1.Problem

Bir hakka sahip olmak, yasal kurallar ya da ahlaki haklar söz konusu olduğunda aydınlanmış bir vicdanın ilkeleri tarafından tanınması talep edilen bir şey *üzerinde* ve birine *karşı* hak iddia etmektir. Bilinen hak durumlarında, hak talebinde bulunan kişi yetişkin bir insandır ve hak talebinde bulunulan kişi de bir kurumdaki makam sahibi ya da özel bir bireydir, her iki durumda da başka bir yetişkin insandır. O halde, normal yetişkin insanlar, hakların anlamlı bir şekilde dayandırılabilmesi türden varlıklardır. Bu konuda herkes hemfikirdir, hatta herhangi birinin gerçekte haklara sahip olduğunu reddeden aşırı insan düşmanları bile. Öte yandan, taşların haklara sahip olabileceğini söylemek saçmadır, bunun nedeni taşların haklara layık olmayan ahlaki açıdan aşağı şeyler olması değil (bu ifade anlamsız olur), taşların hakların anlamlı bir şekilde yüklenemeyeceği bir varlık kategorisine ait olmasıdır.

Bu, taşlara dikkatli davranmamız gereken hiçbir durum olmadığı anlamına gelmez, yalnızca taşların kendilerinin bizden geçerli bir şekilde iyi muamele talep edemeyeceği anlamına gelir. Bununla birlikte, taşlar ve normal insanlar gibi açık durumlar arasında, bazı şaşırtıcı sınırdaki olanlar da dahil olmak üzere, daha az açık durumlardan oluşan bir yelpaze vardır. Ölmüş atalarımıza, tek tek hayvanlara, tüm hayvan türlerine, bitkilere, aptallara ve delilere, ceninlere, henüz doğmamış nesillere haklar atfetmek anlamlı mıdır ya da kavramsal olarak mümkün müdür?

Karşılaşılabilecek bu tür durumların nasıl çözüleceğini bilmeden, hak kavramını tam olarak kavradığımızı ya da mantıksal sınırlarının şeklini bildiğimizi iddia edemeyiz.

Bu bilmecelelere yaklaşmanın bir yolu, dikkatimizi öncelikle en bilindik ve sorunsuz hak örneklerine yöneltmek, bunların en belirgin özelliklerini anlamak ve ardından uçlarda kalan vakaları bunlarla karşılaştırmak, benzerlik ve farklılıklarını mümkün olduğunca yakından belirlemektir. Sonuçta, sınırdaki olan vakaları sınıflandırma şeklimiz, bu vakalar ile en çok güvendiğimiz vakalar arasındaki benzerliklerden mi yoksa farklılıklardan mı daha çok etkilendiğimize bağlı olabilir.

İlk olarak hayvan bireyler sorununu ele almak faydalı olacaktır, çünkü bu hayvanların durumu filozoflar tarafından halihazırda en kapsamlı şekilde tartışılmış *olan* durumdur, böylece iddia ve cevap diyalektiği artık tartışmacıların oyununun sonuna hızlı bir şekilde ulaşabilecekleri ve söz konusu kritik noktaya odaklanabilecekleri bir noktaya kadar ortaya çıkmıştır. Hayvan hakları tartışmasında tam olarak neyin söz

konusu *olduğunu* anladığımızda, haklarla ilgili diğer tüm sorunların çözüm yollarını da bulmuş olacağımızı düşünüyorum.

2.Hayvan Bireyler

Neredeyse tüm modern yazarlar hayvanlara karşı nazik olmamız gerektiği konusunda hemfikirdir, ancak bu, hayvanların bizden hak ettikleri nazik muameleyi talep edebileceklerini söylemekten oldukça farklı bir şeydir. Hayvanlara eziyet etmeyi suç sayan yasalar artık çok yaygındır ve bunlar elbette insanlara hayvanlara kötü davranmamaları *için* yasal görevler yüklemektedir; ancak bu, hayvanların bu görevlerin yararlanıcıları olarak bunlarla *bağlantılı* haklara sahip olup olmadıkları sorusunu hala cevapsız bırakmaktadır. Bazı hukuk yazarları, hayvanlara zulmü yasaklayan kanunların doğrudan amaçlanan faydalanıcılarının hayvanların kendileri bile olmadığına dair daha da ileri bir konum almışlardır. Örneğin, on dokuzuncu yüzyılda, bu tür kanunların, daha sonra insanları da tehdit edebilecek zalim alışkanlıkların gelişmesini önleyerek insanları korumak için tasarlandığı yaygın olarak söyleniyordu. [...]

Alternatif açıklamada kendilerine başvurulanan insanlar, ki bu grubun artık çoğumuzu kapsadığına şüphe yok, korumanın sadece kendi hassas duygularına değil, öncelikle hayvanların kendilerine ilişkin olduğunda ısrar edecek olanlardır. Gerçekten de hayvanların kendi hakları ve kendi iyilikleri için korunmayı hak ettiklerine dair bir inancın yokluğunda, bu tür duyguların varlığını açıklamak bile zor olacaktır.

Hayvanlara zulmü yasaklayan mevzuatın doğrudan yararlanıcılarının hayvanlar olduğunu kabul etsek bile, bu doğrudan

hayvanların yasal haklara sahip olduğu anlamına gelmez [...] Şimdi, hayvanların neden sorumluluklarının olamayacağını görmek nispeten kolaydır ve bu konu büyük ölçüde tartışma dışıdır. Hayvanlar "akılcılaştırılamaz" veya sorumlulukları konusunda eğitilemezler; esnek değildirler ve gelecekteki olasılıklara uyarlanamazlar; bastıramadıkları veya kontrol edemedikleri, erteleyemedikleri veya yüceltemedikleri içgüdüsel tutku nöbetlerine tabidirler. Bu nedenle, karşılıklı anlaşmalara giremez ya da söz veremezler; onlara güvenilemez ve (çok dar sınırlar içinde ve şartlandırma amaçları dışında) bir insanda "ahlaki başarısızlık" olarak adlandırılabilirler için suçlanamazlar. Dolayısıyla ahlaki özneler olma, ahlaki anlamda doğru ya da yanlış davranma, görev ve yükümlülüklerle sahip olma, bunları yerine getirme ya da ihlal etme konusunda yetersizdirler.

Ancak hayvanların entelektüel yetersizliklerinde (ki bu da onları görevler alma konusunda diskalifiye eder) onları mantıksal olarak hak sahibi olmaları için uygunsuz kılan ne vardır? Bu soruya verilen en yaygın cevap, hayvanların kendi başlarına hak *talep* edemeyecekleri yönündedir. Haklarının tanınması ya da uygulanması için kendi başlarına mahkemelere başvuramazlar; kendi başlarına herhangi bir yasal işlem başlatamazlar; hatta haklarının ne zaman ihlal edildiğini anlama, zararı haksız yaralanmadan ayırt etme ve sadece şiddet ya da korku yerine öfke ve bir adalet duygusuyla karşılık verme yeteneğine bile sahip değildirler.

Bu iddiaların hiçbirini kimse inkar edemez, ancak bunların hayvan haklarının diskalifiye edilmesinin gerekçeleri olduğu iddiasına, bu tartışmanın diğer tarafındaki filozoflar ikna edici

yanıtlar vermiştir. W. D. Lamont'a³ göre, bir hakkın ne olduğunu anlama ve yasal mekanizmayı kendi inisiyatifiyle harekete geçirme yeteneğinin haklara sahip olmak için gerekli olduğu doğru değildir. Eğer durum böyle olsaydı ne akıl hastası insanların ne de küçük bebeklerin hiçbir yasal hakkı olmazdı. Oysa bu iki entelektüel yetersizlik sınıfının da mahkemeler tarafından tanınan ve kolayca uygulanan yasal haklara sahip olduğu açıktır. Çocuklar ve akıl hastaları, doğrudan kendi inisiyatifleriyle değil, kendi adlarına konuşma yetkisine sahip vekillerin veya avukatların eylemleri yoluyla yasal işlem başlatırlar. Bu durumda kavramsal bir saçmalık yoksa, bir vekilin bir hayvan adına hak talebinde bulunması durumunda neden olsun? İnsanlar genellikle hayvanların bakımı için vasiyetname hazırlarlar. Bu tür durumlarda hayvanın miras hakkından bahsetmek doğal değil midir? Eğer bir mutemet hayvanın hesabından zimmetine para geçirirse ve dilsiz hayvanın adına konuşan bir vekil hayvanın *haklarını* savunursa, bu vekil hayvanın *haklarını* savunuyor olarak tanımlanamaz mı? Daha açık bir ifadeyle, hayvanın kendisi, kendi adına ve kendi adına konuşan bir insan vekilin dolaylı etkileri aracılığıyla haklarını talep etmektedir. Hayvanı hak sahibi olarak görmenin bir koşulu olarak hayvanın neler olup bittiğini anlamasını (argüman böyle sonuçlanıyor) gerektirmemiz için hiçbir neden yok gibi görünüyor.

[...]

Şimdi, bir varlığın mantıksal olarak uygun bir hak öznesi olması için menfaatlere sahip olması gerekliliğinde ifade edilen çok

³ W. D. Lamont, *Principles of Moral Judgment* (Oxford: Clarendon Press, 1946), s. 83-5.

önemli bir kavrayış vardır. Salt şeylerin neden haklara sahip olamayacağını düşünürsek bunu anlayabiliriz. Çok değerli "biricik bir şeyi" düşünün- güzel bir doğa ya da Taç Mahal gibi karmaşık ve süslü bir eser. Bu tür şeylere özen gösterilmelidir, çünkü ihmal edilirlse çürüyüp giderler ve bazı insanları, hatta belki de tüm insanları çok değerli bir şeyden mahrum bırakırlar. Hatta bazı kişiler bu değerli nesnelerin bakımı ve korunmasını kendi özel işleri olarak görebilirler. Ancak bu gibi durumlarda velayet görevleriyle bağlantılı "şey haklarından" bahsetmek bize cazip gelmez, çünkü ne kadar çabalarsak çabalayalım, salt şeylerin kendilerine ait menfaatleri olduğunu düşünemeyiz. Bazı insanların Taç Mahal'i koruma, bakımını yapma ya da iyileştirme görevi olabilir, ancak ona yardım etme ya da zarar verme, fayda sağlama ya da destek olma, ona çare bulma ya da onu rahatlatmaya çalışma gibi görevleri olamaz. Bekçiler onu bir ulusun gururu ve sanatseverlerin ilgisi için koruyabilir; ancak "kendi iyiliği" ya da "kendi gerçek refahı" veya "esenliği" için onu iyi durumda tutmazlar. Başkaları için ne kadar değerli olursa olsun, salt bir şeyin kendi iyiliği yoktur. Sanırım bu gerçeğin açıklaması, salt şeylerin bilinçli istekleri, arzuları ve umutları; dürtüleri ve itkileri; bilinçsiz dürtüleri, amaçları ve hedefleri; ya da gizli eğilimleri, büyüme yönleri ve doğal tatminleri olmadığı gerçeğinden ibarettir. Menfaatler bir şekilde kavramlardan oluşmalıdır; dolayısıyla salt şeylerin menfaatleri yoktur. *A fortiori*, yasal ya da ahlaki kurallar tarafından korunacak hiçbir çıkarları yoktur. Menfaatleri olmayan bir yaratığın kendine ait bir "iyiliği" olamaz; bu iyiliğin elde edilmesi onun hakkı olabilir. Salt şeyler kendi başlarına bir değer odağı değildir, aksine değerleri tamamen başka varlıkların çıkarlarının nesneleri olmalarından kaynaklanır.

[...] Bir köpek ya da kediye vasiyet edilen fonların mütevellisinin, koruduğu hayvanın basit bir bekçisinden daha fazlası olduğunu düşünmeliyim. Onun görevi daha ziyade hayvanın çıkarlarını gözetmek ve kimsenin hakkını inkar etmediğinden emin olmaktır. Üstün hayvanların birçoğunun en azından iştahları, dürtüleri ve ilkel amaçları vardır ve bunların bütüncül tatmini onların refahını ya da iyiliğini oluşturur. Elbette tutarlı bir şekilde hayvanlara sadece zararlı muamelesi yapabilir ve onların herhangi bir hakka sahip olduğunu inkar edebiliriz; çoğu hayvan için, özellikle de daha düşük seviyedekiler için, bunu yapmaktan başka seçeneğimiz yoktur. Ancak yine de bana öyle geliyor ki, genel olarak hayvanlar, hakların anlamlı bir şekilde kendisine yüklenebileceği ve reddedilebileceği türden varlıklar *arasındadır*.

Şimdi, eğer şu ana kadarki argümanın sonucunu, yani hayvanların haklara sahip *olabilecek* türden varlıklar olduğunu kabul ediyorsak ve dahası, hayvanlara karşı nazik olmamız gerektiği yönündeki ahlaki yargıyı kabul ediyorsak, bazı hayvanların gerçekten de haklara sahip olduğu sonucuna varmak için yalnızca bir önerme daha gereklidir. Şimdi kendimize (bazı) hayvanlara kimin iyiliği için saygılı ve insancıl davranmamız gerektiğini sormalıyız. Eğer görevimizin otoriteye ya da yalnızca kendi vicdanımıza itaat etmek ya da yalnızca hassas insani duyarlılıkları dikkate almak olduğunu düşünürsek, o zaman hayvanların haklara sahip *olabilecek* türden varlıklar olduğunu kabul etsek bile, hayvanların hakları olduğunu reddedebiliriz. Ancak hayvanlara sadece insanca davranmamız gerektiğini değil, aynı zamanda bunu hayvanların iyiliği için yapmamız gerektiğini, böyle bir muamelenin hayvanlara borçlu olduğumuz bir şey olduğunu, onlar için talep

edilebilecek bir şey olduğunu, esirgenmesinin sadece bir zarar değil, bir haksızlık ve yanlış olacağını kabul edersek, o zaman hayvanlara haklar atfettiğimiz sonucuna varırız. Çoğumuzun hayvanlarla ilgili ahlaki yargılarının bu fenomenolojik testleri geçtiğinden şüpheleniyorum, bu nedenle çoğumuz hayvanların hakları olduğuna inanıyoruz, ancak yukarıda çözmeye çalıştığım hak kavramı hakkındaki kavramsal karışıklıklar nedeniyle bunu söylemekte isteksiziz.

Şimdi hayvan hakları tartışmamızdan, hak kavramının uygulanabilirliğine ilişkin diğer soruların çözümünde geçici olarak kullanılmak üzere çok önemli bir ilke çıkarabiliriz; yani hak sahibi *olabilecek* varlık türlerinin tam olarak çıkarları olan (veya *olabilecek*) varlıklar olduğu ilkesi. Bu geçici sonuca iki nedenden dolayı vardım: (1) çünkü bir hak sahibi temsil edilebilmelidir ve menfaati olmayan bir varlığı temsil etmek imkansızdır ve (2) çünkü bir hak sahibi kendi şahsında bir menfaat sahibi olabilmelidir ve menfaati olmayan bir varlık, zarar görmesi veya fayda sağlaması mümkün olmayan, kendi menfaati veya "iyiliği" olmayan bir varlıktır. Dolayısıyla, menfaati olmayan bir varlık, içinde hareket edeceği bir "ada" ve uğruna çalışacağı bir "iyiliğe" sahip değildir. Şimdi benim stratejim, haklara sahip olabilen varlıkları olamayanlardan tutarlı ve sezgisel olarak tatmin edici bir şekilde ayırma umuduyla, gerektiğinde (ama mümkün olduğunca az) değiştirmeye hazır olarak, "çıkar ilkesi" olarak adlandırabileceğimiz bu ilkeyi haklarla ilgili diğer belirsizliklere uygulamak olacaktır.

3.Bitkiler

Belirli bitkilere kötü muamele etmememiz gerektiği açıktır ve gerçekten de insanlara bitkiler aleminin belirli üyelerine karşı kötü davranmama yükümlülüğü getiren kurallar ve yönetmelikler vardır. Örneğin, milli parkların dağlık tepelik alanlarında kır çiçekleri toplamak ya da kuru orman alanlarında yangın çıkararak ağaçları tehlikeye atmak yasaktır. Kongre üyeleri, nadir bulunan kızılçam ağaçlarını ticari yağmadan "korumak" için tasarlanan yasa tasarıları sunuyor. Bu arka plan göz önüne alındığında, hiç kimsenin bitkilerin haklara sahip olduğundan bahsetmemesi şaşırtıcıdır. Ne de olsa bitkiler "salt şeyler" değildir; doğal büyümelerini belirleyen kalıtsal biyolojik eğilimleri olan yaşamsal nesnelerdir. Dahası, belirli koşulların bitkiler için "iyi" ya da "kötü" olduğunu söyleriz; bu da bitkilerin, taşların aksine, bir "iyi"ye sahip olabileceklerini düşündürür. (Ancak son "söylediklerimiz" her zaman ciddiye alınmamalıdır: belirli boya türlerinin bir evin iç duvarları için iyi ya da kötü olduğunu da söyleriz ve bu bizi duvarların kendilerine ait bir iyiliğe ya da refaha sahip varlıklar olduğu anlayışına götürmez). Son olarak, belirli bitkilere karşı bir tür şefkat hissedebiliyoruz, ancak hayvanlarda olduğu gibi onlara özel isimler vererek nadiren kişiselleştiriyoruz.

Yine de herkes bitkilerin hak sahibi olabilecek türden varlıklar olmadığı konusunda hemfikirdir. Bitkilerin, kendilerini "korumak" için tasarlanan kuralların doğrudan amaçlanan yararlanıcıları olmaları asla makul bir şekilde karşılanmaz. Sekoya korularını, dingin güzelliklerinin tadını çıkarabilecek insanlar ve henüz doğmamış insan nesilleri için yaşatmak istiyoruz. Biyolojik eğilimleri olmasına rağmen ağaçlar "kendi çıkarları" olan varlıklar

değildir. Kendilerine ait bilinçli istekleri ya da hedefleri olmayan ağaçlar tatmin ya da hayal kırıklığı, haz ya da acı nedir bilemezler. Dolayısıyla, ağaçlara nazik ya da zalimce davranılması mümkün değildir. Ahlaki açıdan hayati önem taşıyan bu yönleriyle ağaçlar, daha üst düzeydeki hayvan türlerinden ayrılır.

[...]

4.Bütün Türler

İster bitki ister hayvan olsun, tüm türler konusu, tek tek bitkilerle aynı şekilde ele alınabilir. Bütün bir topluluğun inançları, beklentileri, istekleri ya da arzuları olamaz ve sadece tek tek bitkilerin gelişip çürümesi gibi insan çıkarlarıyla ilgili anlamda gelişebilir ya da çürüyebilir. Bireysel anlamda fillerin çıkarları olabilir, ancak fil türünün olamaz. Tek tek fillere hak tanınmadığı durumlarda bile, insanların türün yok olmasını engellemekte ekonomik, bilimsel ya da duygusal bir çıkarı olabilir ve *bu* çıkar yasalar tarafından çeşitli şekillerde korunabilir. Ancak bu, türün kendisine ait bir hayatta kalma hakkı tanımaktan oldukça farklı bir konudur. Yine de bütün bir türün korunması, tek bir hayvanın korunmasından ahlaki açıdan daha önemli bir mesele olarak görülebilir. Tek tek hayvanların hakları olabilir ancak onlara insan modelinde bir yaşam hakkı atfetmek mantıksızdır. Normalde tek tek hayvanları hayatta tutma ya da meşru insani çıkarları desteklemek için insancıl bir şekilde ve vahşice olmamak kaydıyla onları öldürmekten kaçınma gibi görevlerimiz de yoktur. Öte yandan, tehdit altındaki türleri koruma görevlerimiz vardır; bu görevler türlerin kendilerine karşı değil, bu gezegenin geçici sakinleri olarak ev idaresi rolümüzden kaynaklanan, gelecekteki insanlara karşı görevlerdir.

[...]

5.Ölü Kişiler

Şu ana kadar menfaat ilkesini geliştirdik ancak değiştirmeye fırsatımız olmadı. Ancak ölü kişilere uygulandığında, ölümlere karşı taahhütlerimizi yerine getirme görevimizin, ölümlerin bize karşı sahip oldukları haklarla nasıl ilişkilendirilebileceğini açıklayabilmek için, bu ilkenin neredeyse kırılma noktasına kadar esnetilmesi gerekecektir. Ölümlere haklar atfedilmesine karşı dava çok basit bir şekilde açılabilir: ölü bir adam yalnızca bir cesettir, çürüyen bir organik madde parçasıdır. Cansız şeylerin hiçbir çıkarı olamaz ve çıkarı olamayan şeyin hakları da olamaz. Buna rağmen ölü insanlara bize karşı haklar tanırsak, hayattayken sahip oldukları menfaatleri bir şekilde ölümlerinden sonra da devam ediyormuş gibi davranmış oluruz. Bu konuşma tarzında bir paradoks var gibi görünse de belki de seleflerimizle olan ahlaki ilişkilerimizi tanımlamanın en az paradoksal yolu budur. Bir menfaatin, sahibinin ölümünden sonra da hayatta kalması fikri bir tür kurguysa, yaşayan çoğu insanın bu menfaati korumakta gerçek bir menfaati olduğu da bir kurgudur.

Halen hayatta olan çoğu kişi, öldükten sonra bedenlerine, mallarına ya da itibarlarına ne olacağı konusunda belirli isteklere sahiptir. Bu nedenle hukuk sistemimiz, henüz hayattayken kişilerin bedenlerinin tıbbi araştırma veya organ nakli amacıyla kullanılıp kullanılmayacağını ve miraslarının (vergilerden sonra) kime devredileceğini belirlemelerine olanak tanıyan prosedürler geliştirmiştir. Yaşayan insanlar ayrıca, birikmiş faydaların kendi seçtikleri lehtarlar verilmesini garanti eden hayat sigortası poliçeleri de yaptırırlar. Ayrıca, mevcut bir hizmet veya bedel karşılığında ölümlerinden sonra belirli şeylerin yapılacağına dair söz

aldıkları hem sözleşmeye dayalı hem de gayri resmi özel anlaşmalar yaparlar. Tüm bu durumlarda yaşayan kişilere öldükten sonra isteklerinin yerine getirileceğine dair sözler verilmektedir. Diğer tüm geçerli vaatler gibi, bu vaatler de vaatte bulunana görevler yükler ve vaat edilene de buna bağlı haklar verir.

Söz verilen kişi öldükten sonra durum nasıl değişir? Elbette söz verenin yükümlülükleri birdenbire hükümsüz hale gelmez. Eğer durum böyle olsaydı ve böyle olduğu biliniyor olsaydı, ölüm sonrası düzenlemelerle ilgili vaatlere güven olmazdı; kimse vasiyetname veya hayat sigortası poliçeleriyle uğraşmazdı. Gerçekten de mahkemelerin ve mütevellilerin vasiyetnamelerdeki talimatları yerine getirme ve hayat sigortası şirketlerinin hayatta kalanlara ödeme yapma görevleri, bir anlamda, bir insan ölmeden önce sadece şartlara bağlı görevlerdir. Bunlar ancak söz verilen kişinin ölümü üzerine derhal harekete geçilmesini gerektiren kategorik talepler olarak ortaya çıkarlar. Dolayısıyla, ölümün bunları geçersiz ve hükümsüz kıldığı görüşü gerçeği tam olarak tersine çevirmektedir.

Söz verenin yükümlülüğünün söz verenin ölümünden sonra da devam etmesi, söz verenin ölümünden sonra da bir hakka sahip olduğunu kanıtlamaz; zira söz verme yükümlülüğünün mantıksal olarak söz verenin hakkıyla ilişkili olmadığı bir durum kategorisi olduğu sonucuna varmayı tercih edebiliriz, yani söz verenin öldüğü durumlar gibi. Yine de ahlaki açıdan duyarlı bir söz veren, sözünü yerine getirmeyi yalnızca bir görev (yani ahlaki açıdan gerekli bir eylem) olarak değil, aynı zamanda sözü verdiği ölen kişinin hakkı olarak ona borçlu olduğu bir şey olarak düşünecektir. Bu tür vaatleri yerine getirmek, ölüye karşı vefa göstermenin bir yoludur. Kuşkusuz, söz veren görevini söz verilenin "iyiliği" için yapılması

gereken bir şey olarak düşünmeyecektir, çünkü söz verilen kişi ölü olduğu için kendi "iyiliğine" sahip değildir. Bununla birlikte, ölen kişinin bazı menfaatlerinin (özellikle vasiyetnamelerde yer alan ve sözleşme ve vaatlerle korunan menfaatler de dahil olmak üzere) sahibinin ölümünden sonra da hayatta kaldığını ve bize karşı iddia sahibinin yaşamından sonra da devam eden talepler oluşturduğunu düşünebiliriz. Bu tür talepler, tıpkı hayvanların talepleri gibi vekiller tarafından temsil edilebilir. Bu konuşma biçiminin, insanlık durumuyla ilgili önemli bir gerçeği diğerlerinden daha doğru bir şekilde yansıttığına inanıyorum: Hayattayken, diğer çıkarlarımızın biz öldükten sonra da tanınmaya ve hizmet edilmeye devam edeceğine dair bir çıkarımız vardır. Vasiyetleri ve vasiyetnameleri ve benzerlerini onurlandırmaya yönelik tüm uygulama, tıpkı belirli bir örneğinin ölümden sonraki yaşamın iyiliği için olduğu düşünülebileceği gibi, yaşayanların da iyiliği içindir.

O halde, ölülerin haklarından bahsetmek kavramsal olarak anlamlı olabilir; ancak ölülerin gerçekten hakları olup olmadığı ve varsa bu hakların neler olduğu hala açık bir ahlaki sorudur. Özellikle yorumcular, bir kişinin itibarının ölümünden sonra bile hakarete karşı korunmayı hak edip etmediği konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. [Bir dul eş ya da oğul, ölmüş olan eşinin ya da babasının anısına yapılan iftira niteliğindeki bir saldırı nedeniyle incinebilir, utanç duyabilir ve hatta ekonomik olarak zarar görebilir. Utah'ta ölüye hakaret bir kabahat, İsveç'te ise haksız fiil davası sebebidir. Ancak yasalar, ölü bir adamın bilmediği bir şeyin ona zarar veremeyeceği ilkesinden hareketle, ölü bir adamın kendisinin hakareten zarar görebilecek, vekaleten temsil edilebilecek herhangi bir menfaati olduğunu nadiren varsaymaktadır.

Ancak bu, yaşıyan insanların bile itibarlarını korumanın tüm amacının, onları incinmiş duygulardan korumak ya da ölümden kurtulamayan diğer bazı menfaatleri, örneğin ekonomik olanları korumak olduğunu varsayar. Sanırım biraz düşünmek, menfaat ve çıkarlarımızın bundan daha karmaşık olduğunu gösterecektir. Eğer birisi benim bilgim dışında, ülkenin ücra bir köşesindeki yüzlerce kişi arasında hakkımda iftira niteliğinde bir tanımlama yayarsa ve böylece ben, yine benim bilgim dışında, o grup içinde genel bir küçümseme ve alay konusu olursam, ne olduğunu asla öğrenemesem bile yaralanmış olurum. Bunun nedeni, incinmiş duygulardan, *utançtan* ve ekonomik zarardan kaçınmaya olan ilgime ek olarak, iyi bir itibara sahip olmak gibi bir menfaatim olmasıdır. Örnekte, hakkımda ne söylendiğini ve neye inanıldığını bilmiyorum, bu nedenle duygularım incinmiyor; ancak bilseydim, son derece üzüleceğim açık. Sıkıntı, sıkıntıdan kaçınmaktaki menfaatimden başka bir menfaatin zarar gördüğüne dair inancımın doğal sonucu olacaktır. Sıkıntıyı başka nasıl açıklayabilirim? Eğer iyi bir itibara sahip olmak gibi bir menfaatim olmasaydı, itibarımın zedelendiğine dair haberlere kayıtsızlıkla karşılık verirdim.

Ölü bir adamın duygularının incitilemeyeceği doğru olsa da bu, onun hakkında hak ettiğinden daha kötü düşünülmemesi talebinin ölümünden sonra da devam edemeyeceği anlamına gelmez. [...]

6. İnsan Bitkiler

Zihinsel olarak yetersiz ve aklî dengesi bozuk insanlar, genellikle kendilerine görev verilemeyecek ya da yaptıklarından sorumlu tutulamayacak kadar yetersiz olsalar da entelektüel açıdan

neredeyse hiçbir zaman en aşağı hayvanlarla bile kıyaslanamayacak kadar özürlü değildirler. Hayvanların hakları olabildiğine göre, insan türündeki zeka engellilerin ve delilerin de hakları olabilir. Örneğin, makul bir maliyetle etkili bir tedavi mümkün olduğuunda onlara tedavi edilme hakkı atfetmek mantıklı olacaktır ve kalıcı bir "depolama" için bir sanatoryuma gönderilen tedavi edilemez kişiler bile (bir vekil aracılığıyla) uygun tedavi haklarını talep edebilirler.

Bununla birlikte, ağır akıl hastalığı vakalarından muzdarip insanlar, en zeki kedi ve köpeklerle kıyaslanamayacak kadar akıllarını yitirmiş ya da duyarsız olabilirler. Katatonik şizofreniden muzdarip olanlar, menfaat sahibi olmanın gerektirdiği özellikler bakımından en alt düzeydeki bitkilerden zar zor ayırt edilebilirler. Bu hastaları potansiyel olarak tedavi edilebilir olarak gördüğümüz sürece, onları kendi restorasyonlarında menfaatleri olan insanlar olarak düşünebilir ve onlara hak sahibi olarak davranabiliriz. Hastayı, tıpkı eski peri masallarında bir balkabağının, gerçek benliğine kavuşmak için sadece uygun kelimeleri bekleyen sihirli bir büyü altındaki güzel bir bakire olarak düşünölebilmesi gibi, bitki muhafazasının içinde dışarı çıkmak için mücadele eden gerçek bir insan olarak düşünebiliriz. Belki de bir hastanın iyileşebileceğine dair umudu hiçbir zaman kaybetmemek ve bu nedenle onu her zaman "büyü altındaki" bir kişi olarak görmek ve kendi iyileşmesinde kalıcı bir menfaati olan, tanınma ve korunma hakkına sahip bir kişi olarak görmek mantıklıdır.

Bununla birlikte, katatonik şizofreni ve geri dönüşü olmayan beyin hasarı olan bitkisel hayattaki hastayı kesinlikle tedavi edilemez olarak düşünörsük ne olur? Onları aynı zamanda çıkarlara ve haklara sahip olarak da düşünebilir miyiz, yoksa bu özelliklerin

birleşimi kavramsal bir imkansızlık mıdır? İlk bakışta şok edici görünse de ben ister istemez ikinci görüşe doğru sürükleniyorum. Eğer kızılçam ağaçları ve gül çalıları haklara sahip olamıyorsa, aynı şekilde iyileştirilemeyen insan sebzeleri de olamaz. Bu talihsizlerin bakımı için fonları yönetmekle görevlendirilen mütevelliler, bu hastaların artık menfaatleri olmadığı için, menfaatlerinin temsilcileri olmaktan ziyade sadece emanetçiler olarak daha iyi anlaşılmaktadır. Bu, onların mümkün olduğunca uzun süre hayatta tutulmamaları gerektiği anlamına gelmez: bu, kavramsal analiz tarafından engellenmeyen açık bir ahlaki sorudur. Bununla birlikte, insan bitkilerini hayatta tutma görevlerimiz olsa bile, bunlar onlara *karşı* görevler olamaz. Başkalarının hassasiyetlerini korumak ya da kendi içimizdeki insani eğilimleri beslemek için onları hayatta tutmak zorunda olabiliriz, ancak onları kendi iyilikleri için hayatta tutamayız, çünkü artık kendilerine ait bir "iyiye" sahip olamazlar. Farkındalık, beklenti, inanç, arzu, amaç ve hedef olmaksızın bir varlığın hiçbir menfaati olamaz; menfaatleri olmaksızın fayda sağlayamaz; fayda sağlama kapasitesi olmaksızın hiçbir hakka sahip olamaz. Ancak yine de ona varmış gibi davranmak için bir düzine başka neden olabilir.

7.Fetüsler

Eğer menfaat ilkesi bebeklere, ceninlere ve henüz doğmamış nesillere haklar atfetmemize izin verecekse, bu ancak menfaatlerin, sahipleri fiilen var olmadan önce bile bizim üzerimizde bir hak iddiasında bulunabileceği gerekçesiyle olabilir; bu durum, menfaatlerin, sahipleri yok olduktan sonra bile saygı gördüğü ölü insanlarla ilgili durumun tam tersidir. Yeni doğmuş bebekler elbette sadece bir bitkiden daha gürültülüdürler, ama ancak daha çok

gelecek vaadederler. Aristoteles'in dediği gibi, kavramlar ve eğilimler edinme kapasitesiyle var olurlar, ancak başlangıçta dünyaya ilişkin bilinçlerinin "çiçek açan, vızıldayan bir karmaşa" olduğunu varsayıyoruz. Şüphesiz en başından beri acı hissetme kapasiteleri vardır ve bu tek başına onlara hem bir menfaat hem de bir hak atfetmek için yeterli bir gerekçe olabilir. Ancak bunun dışında, en azından yaşamlarının ilk birkaç saati boyunca, menfaat sahibi olmak için gerekli olan ilkel entelektüel donanımdan bile yoksun olabilirler. Elbette bu durum yetişkinlerde hiçbir ahlaki çekinceye yol açmaz. Çocuklar ilk birkaç ay içinde neredeyse gözle görülür bir şekilde büyür ve olgunlaşır, böylece ilk günlerinin biçimlenmemiş kaosundan hızla ortaya çıkan gelecekteki menfaatleri, tartışmasız bir şekilde mevcut haklarının temeli gibi görünür. Bu nedenle, yeni doğmuş bir bebek için, şu anda şu ya da bu hakka sahip olacak kavramsal donanımdan yoksun olsa da yaşama ve yetişkinliğine doğru büyüme hakkına sahip olduğunu söyleriz. Kısacası, yeni doğmuş bir bebek, menfaat sahibi olmak için gerekli özelliklerden yoksundur, ancak bu özellikleri edinme kapasitesine sahiptir ve biz onu izlerken bile kalıtsal potansiyelleri hızla gerçekleşmeye doğru ilerlemektedir. O halde, bebekler adına hak talebinde bulunan vekiller, sadece vasi olmaktan daha fazlasıdır: çocuğun ortaya çıkmakta olan menfaatlerinin gerçek temsilcileridirler (ya da olabilirler) ve eğer var olmalarına izin verilecekse, şimdi bile korunmaları gerekebilir.

Aynı ilke "doğmamış kişiler" için de genişletilebilir. Sonuçta, ceninlerin doğumdan bir gün önceki durumları, doğumdan birkaç saat sonraki durumlarından çok da farklı değildir. Yasalarımızın doğmamış çocuğa tanıdığı hem mülkiyet hem de

kişisel haklar, çoğunlukla, tam teşekküllü bir varlık haline geldiğinde miras alacağı haklar için yer tutucular veya çekincelerdir. Yasa, bu durumlarda potansiyel bir menfaati, henüz gerçekliğe dönüşmeden önce korur; tıpkı bir bahçe çitinin yeni tohumlanmış çiçek tarlalarını, çiçeklerin açmasından çok önce koruması gibi... Örneğin, doğmamış çocuğun mevcut mülkiyet hakkı, gelecekteki menfaatine şimdiden sunulan, doğumuna bağlı ve doğumdan önce ölmesi halinde anında geçersiz kılınabilecek yasal bir korumadır. Coke'un belirttiği gibi: "Yasa birçok durumda çocuğun doğumuna ilişkin görünürdeki beklentiyi göz önünde bulundurur"; ancak bu, gerçekten doğacak bir hakkı tanımaktan tamamen farklı bir şeydir. Çocuğun doğacağını varsayan yasa, doğumdan sonra sahip olacağı çeşitli menfaatlerin, doğumdan önce bile maruz kalabilecekleri zararlardan korunması gerektiğini söylüyor gibi görünmektedir. Bu nedenle, ihmal sonucu meydana gelen doğum öncesi yaralanmalar, yeni doğan çocuğa, doğduktan sonra herhangi bir zamanda bir vekil avukat aracılığıyla ve kendi adına kullanabileceği bir tazminat davası açma hakkı verebilir.

[...]

Burada, fetüslerin haklara sahip olup olmadıkları ya da olmaları gerekip gerekmediği sorularının, tartışmaya ve karara açık, hukuk ve ahlaka ilişkin esaslı sorular olduğunu tekrar vurgulamak önemlidir. Bununla birlikte, ceninlerin haklara sahip olabilecek türden varlıklar olup olmadığına ilişkin öncelikli soru, ahlaki değil kavramsal bir sorudur, yalnızca "mantıksal analiz" olarak adlandırılan şeye uygundur ve ahlaki yargıyla ilgisi yoktur. Kavramsal soruya verilecek doğru yanıtın, doğmamış çocukların (geçici olarak) menfaat sahibi olamasalar bile, haklara sahip olmanın

anamlı bir şekilde öngörölebileceği türden varlıklar arasında yer aldığı olduğuna inanıyorum, çünkü gelecekteki menfaatleri şimdi korunabilir ve potansiyel bir menfaati henüz fiili hale gelmeden korumak mantıklıdır. Bununla birlikte, menfaat ilkesi, en iyi ihtimalle, doğmak için koşula bağlı olmayan bir fetal haktan bahsetmek için kafa karıştırıcıdır; çünkü gerçek istek ve inançlardan yoksun olan fetüslerin doğmak için gerçek bir menfaati yoktur ve onlara herhangi bir hak atfetmek için gerçekten doğacakları varsayımı dışında başka bir neden düşünmek zordur.

8.Gelecek Nesiller

Dünyayı torunlarımız için atalarımızdan miras aldığımız dünyadan daha yaşanır bir yer haline getirmek artık bizim elimizde. Verimli toprakları daha da büyük bir hızla tüketerek, atıklarımızı nehirlerle, göllere ve okyanuslara boşaltarak, ormanlarımızı keserek ve atmosferi zararlı gazlarla kirleterek her zamankinden daha fazla sayıda çoğalmaya devam edebiliriz. Tüm düşünceli insanlar bunları yapmamamız gerektiği konusunda hemfikirdir. Çoğu kişi bunları yapmamamızın bir görev olduğunu söyler, yani sadece korumanın ahlaki açıdan gerekli olduğunu değil (sadece arzu edilenin aksine), aynı zamanda torunlarımıza borçlu olduğumuz, onların iyiliği için yapılması gereken bir şey olduğunu söyler. Elbette gelecek nesillere, tükenmiş bir çöp yığına olmayan bir dünya miras bırakma borcumuz var. Uzak torunlarımız henüz yaşanabilir bir dünyayı kendi hakları olarak talep edecek durumda değiller, ancak şu anda onlar adına konuşacak pek çok vekil var. Bu sözcüler, sadece birer emanetçi olmaktan öte, gelecekteki menfaatlerin gerçek temsilcileridir.

O halde neden geleceğin insanlarının şu anda onlar adına bize karşı ileri sürülebilecek hakları olduğunu inkar edelim? Bazıları, henüz var olmayan uzak ve tanımlanamayan varlıklara haklar tanıyarak, belirsiz metafiziğe düşme korkusuyla onların mevcut haklarını inkar etme eğilimindedir. Doğmamış büyük büyük torunlarımız bir anlamda "potansiyel" kişilerdir, ancak fetüslerden çok daha uzaktan potansiyel oldukları düşünülebilir. Ancak asıl zorluk bu değildir. Doğmamış nesiller bir anlamda fetüslerden daha uzak bir potansiyeldir, ancak başka bir anlamda değil. Potansiyellerinin gerçekleşebilmesi için çok daha fazla sayıda nedensel olarak gerekli ve önemli olayla birlikte çok daha uzun bir zaman diliminin geçmesi gerektiği doğrudur; ancak kolektif gelecek nesillerimizin "olayların normal akışı içinde" var olacağı, şu anda anne karnındaki herhangi bir cenin kadar kesindir. Bu anlamda, uzak insan geleceğinin varlığı, halihazırda yolda olan belirli bir çocuğunkinden daha uzak bir potansiyel değildir.

Asıl zorluk, torunlarımızın gerçek olup olmayacağından şüphe duymamız değil, kim olacaklarını bilmememizdir. Bizi rahatsız eden onların zamansal uzaklığı değil, belirsizliğidir- şu andaki kimliksizlik ve isimsizlikleridir. Bundan beş yüzyıl sonra erkekler ve kadınlar bizim şu anda yaşadığımız yerde yaşıyor olacaklar. İçlerinden herhangi biri yaşam alanına, verimli toprağa, temiz havaya ve benzerlerine ilgi duyacak, ancak keyfi olarak seçilen bu kişi şu anda çok net bir şekilde tasavvur edebileceğimiz başka hiçbir niteliğe sahip olmayacak. Ebeveynlerinin, büyükanne ve büyükbabalarının ya da büyük büyükanne ve büyükbabalarının kim olduğunu, hatta bizimle akraba olup olmadığını bile bilmiyoruz. Yine de bu insanlar kim olursa olsun ve makul olarak nasıl olmaları

beklenirse beklensin, şu anda iyi ya da kötü yönde etkileyebileceğimiz ilgi alanlarına sahip olacaklardır. Onlar hakkında bu kadarını bilebiliriz ve biliyoruz da. Bu menfaatlerin sahiplerinin kimliği şu anda zorunlu olarak belirsizdir, ancak menfaat sahibi oldukları gerçeği son derece açıktır ve hakları hakkında mevcut konuşmanın tutarlılığını onaylamak için gerekli olan tek şey budur. Bazen, uzamsal mesafedeki gölgeli formların insanlara ait olduğunu söyleyebiliriz, ancak kim olduklarını veya kaç kişi olduklarını bilemeyiz; ve bu bize, örneğin onlara doğru bomba atmama konusunda bir sorumluluk yükler. Benzer bir şekilde, insan geleceğinin belirsizliği, her şeye rağmen insan olacağına dair neredeyse kesin bilgi ışığında, onun üzerimizdeki iddiasını zayıflatmaz.

Doğma hakkının varlığına ilişkin şüpheler, gelecek nesillere atfedilen benzer bir var olma hakkı sorununa düzgün bir şekilde aktarılır. Gelecek nesillerin bize karşı sahip oldukları haklar kesinlikle olumsal haklardır: var olduklarında sahip olacakları kesin olan çıkarlar (elbette var olacaklarını varsayarsak) şu anda gerçekleşebilecek istilalardan korunmak için haykırırlar. Dolayısıyla, basitçe var olmakta gerçek bir çıkarları yoktur ve var olmaya hakları olduğunu iddia etmek için başka bir neden düşünemiyorum (yine de böyle bir neden olabilir). O halde, belirli bir zamanda tüm insanların bir daha asla ocuk yapmamak üzere gönüllü olarak bir anlaşma yaptıklarını ve böylece birkaç on yıl içinde türümüzün sonunun geldiğini varsayalım. Bu elbette son derece olasılık dışı bir varsayımsal örnektir ancak geçici olarak değerlendirdiğim pozisyon için olduğa önemli bir örnektir. Ve diyelim ki tüm dünyanın, herkes için kesinlikle cinsel perhiz

gerektiren garip bir sofı dinine yöneldiğini hayal edebiliriz. Bu düzenleme herhangi birinin haklarını ihlal eder mi? Hiç kimse, şu anda var olmayan gelecek nesiller adına, onlara şarta bağlı bir koruma hakkı veren gelecekteki menfaatlerinin ihlal edildiğinden şikayet edemez, çünkü onlar asla haksızlığa uğrayacak şekilde var olmayacaklardır. O halde benim eğilimim, türümüzün intiharının içler acısı, utanç verici ve derinden etkileyen bir trajedi olacağı, ancak bunun kimsenin haklarını ihlal etmeyeceği sonucuna varmaktır. Aslında, gerçeğin aksine, tüm insanlar böyle bir şey üzerinde anlaşabilselerdi, bu anlaşma türümüzün hayatta kalmak için biyolojik olarak uygun olmadığının bir belirtisi olurdu.

9.Sonuç

Birkaç yüzyıldır insanlar, sanki orada yaşayan hayvanların ve orada yaşayacak olan insan nesillerinin onlar üzerinde hiçbir hakkı yokmuş gibi, yaşadığımız gezegenin topraklarını hoyratça kullanmaktadır. Filozoflar, hayvanların ve gelecek nesillerin şu anda hak sahibi olabilecek türden varlıklar olmadığını, şu anda ahlaki topluluğumuzda "yardımcı üyelik" bile olsa üyeliğe hak kazanmadıklarını savunarak meselelere yardımcı olmadılar. Bu makalede, bu tür sonuçları mümkün kılan kavramsal karışıklıkları gidermeye çalıştım. Onların haklarını kabul etmek, nesli tükenmekte olan türlerin yeleri için (kendimizinki de dahil) yapabileceğimiz en son şeydir. Ama bu da bir şeydir.

BÖLÜM V

Sosyolojik Perspektifte Çocuk ve Suç Olgusu: Türkiye Örneği

Musa YILMAZ¹

Giriş

Toplumsal yaşamın düzenli bir şekilde varlığını sürdürebilmesi, toplumun içine doğan ve üyesi olan insanların topluma ait değer, norm ve kurallara uymasına bağlıdır. Ancak dünyanın hiçbir yerinde toplumsal beklentilere, kurallara son derece uyan ve suç işlemeyen düzenli bir toplum olmadığı da bilinen bir gerçektir (Özkalp, 2017). Toplum olarak Türkiye bu gerçekliğin dışında olmadığı gibi insanlar içinde çocuklar da bu gerçekliğin dışında değildir. Dolayısıyla toplumsal düzeni bozan ve istenmeyen suç olgusu sosyolojik bir gerçekliğe sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de suça sürüklenen çocukların, bireysel gibi görünen suç işleme davranışlarının

¹ Dr., musayilmaz114@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9929-7814

ardındaki toplumsal nedenleri ortaya koymaktır. Çalışma, literatür yoluyla elde edilen verilere dayanmaktadır. Bu bağlamda çocukların suça sürüklenme olayı hem kavramsal ve kuramsal açıdan hem de sosyolojik boyutlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Toplumsal bir olgu olarak suç, sosyolojik araştırmaların merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla, toplumsal bağlamda ele alınan çocuk ve suç ilişkisi bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Her toplumun sosyal hayata dair kendine özgü kuralları ve normları bulunur. Toplumsal değerlere dayalı ortaya çıkan bu kurallar ve normlar, din, hukuk, ahlak ile örf, âdet, gelenek ve görenek olmak üzere farklı biçimlerde ifadesini bulur (Doğan, 2012; Zencirkıran, 2015). Göreceli ve değişken olan bu kurallar toplumsallaşma sürecinde öğrenilir, benimsenir ve içselleştirilir (Ozankaya, 1991; Fichter, 2016).

Her toplum, içinde barındırdığı üyelerine söz konusu kurallara uymasını sağlamak üzere din, hukuk, siyaset, medya, eğitim ve aile gibi toplumsal yapının kurumları aracılığıyla, birtakım toplumsallaşma ve ikna süreçlerini işletir ve tedbirler alır. Bu tedbirler ihlâlin niteliğine, biçimine ve durumuna göre toplum tarafından ayıplama, kınama ve dışlama şeklinde müeyyideler olabileceği gibi kamu otoritesi tarafından uygulanan ve para cezası, hapis, idam cezası gibi çok daha geniş kapsamlı yaptırımlar şeklinde de olabilir. Bununla beraber, bireylere uygulanan yaptırımlar sadece olumsuz biçimlerde değil, aynı zamanda teşvik, ödül, taltif gibi olumlu yaptırımlar biçiminde de olabilir ve bireyin bu kurallara uygun davranması teşvik edilir (Yüksel, 2019).

Bu kuralların ve normların temel nedeni ya da açık amacı, toplumsal yaşamı düzenleme, toplumsal güveni ve düzeni sağlamadır. Suç ise, toplumsal yaşamı düzenlemede işlevsel olan norm ve kuralların ihlâl edilmesidir. Dolayısıyla, toplumsal yaşamda bir davranışın suç unsuru sayılması için, o davranışın yasal ve toplumsal normları ihlal etmesi, suçun maddi ve manevi unsurlarının gerçekleşmiş olması gerekir (Bilici, 2017).

Bu kısa girişten sonra suç, sapma, çocuk ve suç ilişkisine dair çeşitli kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar ele alınmıştır. İlk olarak suç kavramı incelendiğinde suç, insanlık tarihi kadar geçmişe uzanan toplumsal bir olgudur (Marsh & ark., 2006). Dini metinlerde geçen ilk insan Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın çocukları arasında Kabil'in Habil'i öldürmesi ile başlayan bu olgu, (Erten, 2006), tarihin her döneminde ortaya çıkan, günümüzde güncelliğini koruyan ve gelecekte de muhtemelen çıkmaya devam edecek olan evrensel bir olgudur (Göver & Şenol, 2017). Ancak suç anlayışı, devirden devire, toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişebilir. Değişmeyen şey, toplumsal düzeni bozan ve toplumsal değerleri çiğneyen her fiilin suç sayılmasıdır (Ülken, 1969).

Günlük yaşamda yaygın olarak kullanılan suç ve sapma kavramları birçok yönden benzerlik gösterse de önemli farklılıklara sahiptir. Suç kavramı, toplumsal kuralların resmi olarak ilgili ülkenin yasalarında yer alan bir duruma karşılık gelirken, sapma ise en genel şekliyle, kabul edilen toplumsal normlara uymama durumudur. Bu bağlamda suç kavramı için genel bir tanım yapmak mümkün iken, sapma kavramı için genel bir tanım yapmak oldukça zordur. Suç kavramı, bir toplumun hukuk kurallarında belirtilen durumların dışında hareket etme olarak tanımlanabilirken, sapma

kavramı ise suç unsurunu da bünyesinde barındıran ve bunun yanında örf, adet, gelenek, görenek, norm, görgü ve ahlak kuralları gibi toplumu ayakta tutan ahlaki değerlerin ihlali olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle sapma, toplumsal normların ihlal edilmesine ve bu ihlalin toplumsal tepkiyle genişletilmesine göndermede bulunur. Ancak suç, daha belirgin bir şekilde yasal-hukuksal olarak davranışların oluşturduğu mağduriyet ve ciddiyet gibi hususiyetlerle daha yakın ilişki içerisinde. Dolayısıyla her suçlu davranış bir sapmadır ancak her sapma suçlu davranış olmayabilir. Bunun temel nedeni, bir toplumda sapma olarak kabul edilen bir davranışın, başka bir toplumda ya da kültürde sapma olarak görülmemesidir (Akyayla, 2019; Geçgin 2019; Bingöl, 2022). Tüm bu değerlendirmeler sonucunda, suç ve sapma davranışına ilişkin genel bir tanımlama yapılabilir. Türk Dil Kurumu (TDK)’na göre suç; “*Yasalara aykırı davranış; cürüm*” ve “*Törelere, ahlak kurallarına aykırı davranış.*” (TDK, 2024) şeklindedir. Sosyolojik açıdan suç, kamusal sınırlar içerisinde bulunan ve yasak olarak kabul edilen kural ya da yasaları çiğnemektir. Bu kuralları çiğnemeye bağlı olarak uygulanan meşru cezaların veya çeşitli yaptırımların kamusal bir otorite tarafından verilmesi ise devlet ya da yerel bir kuruluş tarafından gerçekleşir (Marshall, 2005). Bununla beraber, sapma gibi sapkınlık kavramı da suç kavramına göre çok daha geniş bir yelpazeye sahiptir ve birçok biçimiyle resmi yasalar tarafından sınırlanmamıştır. Bu bağlamda sapkınlık, insanların büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen normlara uyulmaması (Giddens, 2012), şeklinde ifade denebilir.

Ancak suç ve sapma davranışları dinamik bir karaktere sahiptir. Öyle ki, coğrafyaya, kültüre, topluma, hatta aynı toplumun

farklı kesimlerine, zamana ve yere göre değişebildiği gibi bireye, gruba, cinsiyete, medeni duruma, yaş grubuna (çocuk, yetişkin, yaşlı) hatta giyim şekline göre suç ve sapkın davranışlar değişebilir. Örneğin, eski ve yıpranmış elbiseli bir kişi bir süreliğine cadde köşesinde durduğunda, bir müddet sonra güvenlik bu kişiye ne yaptığını sorabilir, ondan endişelenebilir. Fakat düzdün giyimli, yüksek statüye sahip bir kişi, söz konusu durumda olsa güvenlik görevlisi aynı tepkiyi vermeyebilir (Özkalp, 2017). Bir toplumda ineğe tapılırken başka bir toplumda kurban olarak kesilebilir. İneği kurban olarak kesen toplum, ineğe tapan toplumu sapkın olarak görebilir. Bazı toplumda köpek eti yemek normal bir davranış iken (Doğu Asya'nın bazı ölkeleri gibi), bazı toplumda bu davranış hem suç hem de sapkınlıktır. Buna göre suç ve sapma kavramlarını herkesi kapsayacak şekilde geniş bir perspektiften tanımlamak oldukça güç olduğu anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla suç hem hukuksal bir olgudur hem de toplumsal ve kültürel bir olgudur ve çoğunlukla toplumsal bir olayın sonucu olarak ortaya çıkar. Özellikle de elverişsiz sosyal ortamların bir sonucu şeklinde kendini gösterir. “Suçu cemiyet hazırlar, fert içler” sözü her ne kadar toplumda yaşça büyük bireylere ağır bir suçlama olarak görölse de suça sürüklenmiş çocuklar için çok uygun bir tanım olduğu söylenebilir (Saldırım, 2001; Cömert & Sevim, 2017). Çünkü çocuk, içinde büyüdüğü ailenin, grubun, yakın çevrenin ve okulun etkisi altındadır (Çabuk, 2022). Bu durumda suçlu çocuk yerine suça sürüklenen çocuk ifadesi daha uygundur. Bu yaklaşımla her suça bulaşan çocuk aynı zamanda mağdur çocuk olarak anlaşılmalıdır. Çünkü suç işleme olayı belli bir irade ile gerçekişirse suç sayılır, yoksa iradesi dışında bir bireyin suç işlemiş olması

rasyonel bir durum olarak karşılanmaz (Çopur, Ulutaşdemir & Balsak, 2015).

Çocuk olgusuna dair kavramsal bir tanımlama yapmak gerekirse, çocuk; *“Bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız; yavru, bala, uşak”* (TDK, 2024) şeklinde ifade edilebilir. Tanımdan da anlaşıldığı üzere çocukluk dönemi, bebeklik ile ergenlik arasında hatta ergenlik döneminin de bir kısmını içeren ve kişinin kendi kararlarını veremediği, yetişkin olarak kabul edilmediği bir gelişim dönemidir. Bu dönemdeki çocuğun yaşını, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de, *“çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır”* (UNICEF, 2024), ifadesinde belirtmiştir.

Çocuğu tanımlamak için her ne kadar evrensel olarak kabul edilen belirli bir yaş dönemi olsa da ceza ehliyeti yaş sınırı, sosyo-kültürel yapıya ve siyasal düzene göre belirlendiğinden, ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Türkiye’de Türk Ceza Kanunu’na göre 18 yaşın altında olan herkes çocuk olarak kabul edilmekte ve buna bağlı olarak da “çocuk suçluluğu” kavramı hem çocukluk hem de ergenlik dönemini kapsamaktadır (Korkmaz & Erden, 2010). Suç kavramında olduğu gibi çocuk kavramının ne anlama geldiği, toplumdan topluma, coğrafi koşullara ve zamana göre farklılık gösterir (Çabuk, 2022).

Tüm bu ifadelere göre çocuk suçluluğu; *“kanunen reşit sayılmayan yani 18 yaşını doldurmamış kimsenin suç işlemesi olarak tanımlanabilir”*. İngilizce’deki karşılığı “juvenile delinquency” olan

bu kavramın Türkçe karşılığı ise, tam olarak “reşit olmayanın suçluluğu” anlamına geldiği söylenebilir. Türkiye’de bu ifade çocuk suçluluğu olarak kullanılmakta ve hatta “suçlu çocuk” yerine, “suça sürüklenen çocuk” ifadesi daha fazla tercih edilmektedir (Çopur, Ulutaşdemir & Balsak, 2015). Çünkü suç sayılan davranışlara karşı takınılacak tutum, suçu işleyen çocuktan nefret etmeye değil, çocuğu suça iten ortam ve koşulları öğrenip onları önlemeye ve suç işleyeni de yeniden topluma kazandırmaya yöneltmelidir. Böylece, suç işleyen çocuk çevreden soyutlanmamış ve suçlular ve sabıkalılar dünyasına kapatılmamış olur (Ozankaya, 1991). Çünkü çocuk, iyi ya da kötü bir varlık değildir. O doğası gereği saf ve temizdir. Sürekli olarak bir gelişim halindedir ve sosyal çevresiyle sürekli olarak etkileşim içerisinde. Dolayısıyla çocuğun davranışlarını belirlemede etkili olan şey yaşadığı çevredir. Aile, ekonomik durum, yaşanılan sosyal çevre, eğitim durumu ve daha birçok sosyal faktör çocuğun yaşantısını, tutum ve davranışını belirlemede oldukça etkilidir. Bu nedenle çocuk suçluluğu incelenirken hukuksal yönden ziyade daha çok sosyolojik yönden inceleme ve araştırma yapmak yerinde olacaktır (Cömert & Sevim, 2017).

Bu bağlamda birçok ülkede suç olgusu üzerine odaklanan sosyolojik araştırmaların sayısında artış yaşandığı bilinmektedir. Bu konuda hem saha araştırmaları ve ampirik çalışmalar artmakta hem de kuramsal yaklaşımlar ve teori inşa etme çabalarında artış yaşanmaktadır. Suça dair sosyolojik araştırmalar ekseninde geliştirilen yeni kuramsal çalışmalar, daha çok birden fazla kuramın birleştirilmesiyle oluşturulan bütünleşik (integrated) kuramlardır (Kızmaz, 2005).

Sosyolojik araştırmalarda kuramsal yaklaşımın önemi büyüktür. Çünkü kuram, ampirik çalışmaya imkan sağlayan bir alanda, çalışmanın düşünsel bir zemine yerleşmesini sağlar, ona fikr bir derinlik ve zenginlik kazandırır (Günay, 2006). Bu bağlamda ocuk suçluluğuna dair kuramsal yaklaşımlar biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açıdan farklılaşmaktadır.

Biyolojik yaklaşıma göre suç eyleminin gerçekleşmesi, bireylerin dış görünüşleri ve genetik özellikleri incelenerek anlaşılabilir. Lombroso tarafından geliştirilen bu teoriye göre suç, temelde biyolojik ve organik koşullardan kaynaklanmaktadır. Suç genel nedensellik içinde doğal bir olaydır ve büyük ölçüde organizma şartlarının ürünüdür. Bu nedenle bazı insanlar suçlu olarak doğarlar. Ona göre insan, fiziksel olarak sahip olduğu anatomik ve biyolojik özellikler nedeniyle suç içler. Suça verilen ceza ise biyolojik nedenleri ortadan kaldırmada yetersiz olduğu için, ceza yerine iyi bir şekilde sağlığı koruma ve sağlık bilgisi verilmesi suçu önlemede daha etkili olacağı savunulur (Ellwood, 1912; Bal, 2013). Sheldon ise, biyolojik suç kuramına katkıda bulunarak, beden yapısı ile ocuk suluğu arasında ilişki kurmaya çalışmıştır. Sheldon 3 farklı vct şekli üzerinden insan davranışlarını ve karakterlerini sınıflandırmıştır. Bu şekiller sırasıyla Endomorfik, Mezomorfik ve Ektomorfik şekillerdir. Endomorfik şekiller, yuvarlak vct hatları ve şışman özelliğe sahip sınıftır. Mezomorfik şekiller, atletik, kaslı ve sportif vct yapısına sahiptir. Son olarak Ektomorfik bireyler ise, zayıf hassas vcda sahip narin vctlu insanlardır. Sheldon'a göre, Endomorfik vct yapısına sahip insanlar, daha çok dışa dönük neşeli ve sosyal insanlardır. Mezomorfik vcda sahip insanlar saldırgan eğilimli, kendilerine oldukça güvenen insanlardır. Son

olarak Ektomorfik insanlar ise ie kapanık utangaç bir mizaca sahiptir ve iletişim konusunda zayıftır. (Williams 2012:146; Gökulu, 2019). Sonuç olarak biyolojik yaklaşım suçluluğu genetiksel etkenlerin hormonal dengesizlikleri ve beyine ilişkin sorunlarla açıklamaktadır (Kızmaz & Bilgin, 2010; Cömert & Sevim, 2017).

ocuk suçluluğuna dair psikolojik yaklaşım ise suçu, bir davranış problemi olarak görmekte ve çocukların psikolojik sorunlarını ortaya koymaya çalışır. Psikolojik teorilerin temeli ocuk bireylerin karakteristik yapısı ve kişilik özelliklerinde sapma göstermeye neden olan unsurları çözümlemeye dayanır. Psikolojik yaklaşım ocuk suçluluğunu, nörotik, psikotik, sosyopatik ve şizofrenik gibi bazı tiplerden üzerinden inceler (Kunt, 2003). Psikolojik teinin önde gelen savunucularından birisi olan Freud’a göre, çocuğun kişiliğinin gelişimi ilk beş yıllık dönemde gerçekleşir. Çocuğun bu dönem içerisinde sosyalleşme aracılığıyla elde ettiği yaşam deneyimleri, onun kişiliğini şekillendirmesi açısından önemli bir dönemdir. Freud’un Psikanalitik kuramına göre, çocuklara masum veya suçlu ayrımı yapmak yerine, çocuğun bir insan olmasından dolayı dürtülerinin olabileceğinin kabul edilmesi gerektiği savunulmuştur. ocukta egonun gelişiminin tamamlanması ile topluma uyumunun sağlanması, beraberinde toplumsallaşmanın daha sağlıklı olacağı ifade edilmiştir (zşahin, 2019).

ocuk suçluluğunun toplumsal yönlerini inceleyen sosyolojik yaklaşımlar, suç ve ocuk ilişkisine dair çok daha bütüncül teoriler ortaya koymaya çalışmaktadır. Suça dair sosyolojik teorilerin bir kısmı; suç ekolojisi teorisi, anomi ve gerilim teorileri, kontrol teorileri, öğrenme teorileri, damgalama teorileri ile sosyal

yapı teorileri, sosyal süreç teorileri ve çatışma teorileri olarak sıralanabilir. Sosyolojik suç teorileri, toplumsal sistemin sosyal yapılarını, sosyal yapının değerlerini, normlarını ve kurumlarını suç nedenleri açısından ele almaktadır. Bu bağlamda suça dair sosyolojik bakış açısı şöyle özetlenebilir; suç sosyal ortamın bir ürünüdür ve hasta olan çocuk değil toplumdur (İçli, 2004; Burkay, 2008).

Suç olgusuna ilişkin çok sayıda kuram ortaya konması, toplumda çok sayıda suç çeşitliliği olduğuna işaret eder. Suçu işleyen insanların sahip oldukları karakteristik yapısı ve kişisel özelliklerinin birbirlerinden farklı olması, söz konusu suç çeşitliliğini meydana getirir. Örneğin hırsızlık, tecavüz, cinayet, dolandırıcılık, rüşvet, gasp, çetecilik, zimmete para geçirme, taciz, siber suç ve daha birçok suç türü olduğundan dolayı, kuramlar da çeşitlenmiştir. Hatta suçlulukla ilintili çok sayıda değişkenlerin varlığı, örneğin yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik, suçlu akran grubu, aile içi şiddet, göç, alkol, uyuşturucu, yerleşim yerinin özelliği, resmi ve resmi olmayan denetim mekanizmaların yetersizliği, damgalanma, kültürel unsurlar gibi değişkenler, teorilerin çeşitli olmasını gerekli kılmıştır. Bunun yanı sıra insanların kişisel niteliklerinin farklılık göstermesi, örneğin yaşları, cinsiyetleri, medeni durumları, mesleki yapıları, toplumsallaşma araçları ve şekilleri farklılık gösterdiği için, suç olgusunun çok yönlü bakış açısı ile incelenmesi gereklilik göstermiştir (Kızmaz, 2005; Cömert & Sevim, 2017).

Çocuklarda Suç İşleme Davranışının Toplumsal Nedenleri

Türkiye’de çocuk suçluluğu ile ilgili bilimsel araştırmalar 1930’lu yıllarda başladığı söylenebilir (Dönmezer, 1943; Fişek, Cuciner & Akpınar, 2008; Öter, 2018). 1990’larda birçok bilimsel

disiplinlerin çocuk suçluluğuna dair çalışmalar yapması, bu konuyu daha da önemli hale getirmiştir (Şentürk Dızman, 2023). Özellikle 2005 yılında bilimsel araştırmaların yanı sıra çocuk adalet sistemi de geliştirilerek, hukuk reformu aracılığıyla adalet ve çocuk hakları güçlendirilmiştir. Buna dair 2005 yılında çıkarılan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, çocuk adalet sisteminin güçlenmesi konusunda çok fonksiyoneldir. Bu kanunun temel amacı, korunmaya muhtaç olan veya suça sürüklenen çocukların haklarını güvence altına almaktır (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Bununla beraber 2005 yılında çıkarılan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5271 sayılı Ceza Muhakeme Kanunu ile çocuk hakları daha da önemli hale getirilmiştir (Topçuoğlu, 2014). Böylece 2000’li yılların ilk çeyreğinde, çocuk suçluluğu ile ilgili hem bilimsel araştırmalar çeşitlenerek artmış ve belli bir aşamaya gelmiş hem de çocuk hakları, hukuk ve kanun çerçevesinde daha etkin bir şekilde korunmaya başlamıştır.

Türk Ceza Kanunu (2004)’na göre çocuklar, on iki yaşını doldurmamış ise ceza sorumluluğu bulunmamaktadır. Ancak, çeşitli güvenlik tedbirleri uygulanabilir. Hatta on iki yaşını doldurmuş ancak on beş yaşını doldurmamış olan çocuklar, suça dair fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamadığında ve davranışlarını yönlendirmede yetersiz kaldığında ceza sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu yaştaki çocuklara yönelik sadece özel güvenlik önlemleri alınabilir. İşlediği suçun hukuki sonuçlarını algılayabilme yeteneğinin varlığı halinde ise, bu çocuklar hakkında verilecek cezalar kanunda belirtilen şekilde indirimli olarak uygulanır. Suç işlediği sırada 15 yaşını doldurmuş, 18 yaşını

doldurmamış olan çocuklara uygulanacak yaptırımlar indirimli bir şekilde uygulanır (Şentürk Dızman, 2023).

Her ne kadar çocuk suçluluğuna dair birtakım sayılı ceza kanunları çıksa da bu kanunlar çocuğun suça sürüklenmesini tam olarak engelleyememektedir. Çünkü çocuğun suça sürüklenmesi çoğunlukla kendisinden kaynaklanmamaktadır Çocuklar yaratılış gereği masum, suçsuz ve temiz düşünceye sahip varlıklardır. Demek ki çocuğun suça sürüklenmesi çocuğun kendisinden kaynaklı bir durum değil arka planda toplumsal nedenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü birçok şeyde bireysel gibi görünen olayların arkasında toplumsal nedenlerin yattığı bilinmektedir (Mills, 2007). Dolayısıyla çocuğu suç işlemeye iten ve sürükleyen birtakım dışsal ve toplumsal nedenler olduğu için, çocuk suça itilmiş durumdadır. Bundan dolayı çocuk suçluluğunda, sosyal, kültürel, ekonomik ve yakın çevre şartlarının önemi ve rolü büyüktür. Toplumsal çevre çocuğun hem zihnen hem bedenen gelişmesini destekler. Ancak çocuk, sosyal, ekonomik ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamadığında suça yönelebilir. Çocuğu suça sürükleyen faktörler çok çeşitlidir. Bu faktörler genel olarak aile, arkadaş grubu, okul, sosyal ortam, yaşanılan yer ve çocuğun kişisel özellikleri olarak sıralanabilir. Ailenin ekonomik yetersizliği çocukları imkânsızlıklar içinde suça itebilir. Demografik hareketler, iç göçler ve kültürel heterojenleşme sonucu da suçu artırabilir. Zaman zaman toplumsal değer kalıpları, çevre şartlarının elverişsizliği ve ergenlik çağının getirdiği birtakım olumsuzluklar da birleşince, ortaya suçlu bireyler çıkabilir. (Aktan, 1988; Özerkmen & Kahya, 2008; Arıkan, 2020). Bu nedenle bireysel gibi görünen suç olayının ardında toplumsal faktörlerin olduğu aşıkardır.

Özellikle Türkiye'nin toplumsal yapısını meydana getiren unsurlar arasında aile kurumunun önemi çok büyüktür ve çocuğun suça sürüklenmesinde önemli rol oynar. Aile, toplumsallaşma sürecinde sosyal etkileşime girilen en etkili gruptur. Bireyin içine doğduğu, büyüdüğü, bedensel, zihinsel ve ruhsal açıdan gelişimini gerçekleştirdiği aile, gerilimlerin ve çatışmaların yaşandığı bir yer olduğunda, çocuğun suça yönelmesinde etkili olabilir. Bu nedenle toplumsallaşma sürecinde çocuğu en çok ve en yakından etkileyen grup ailedir. Ailenin normal işlevinin ve bütünlüğünün bozulması ya da aile içindeki sosyal, kültürel, duygusal ve ekonomik etkileşimin yetersiz olması, toplumsallaşma sürecini önemli ölçüde etkiler. Bu durumda çocuğun hatalı ya da yetersiz toplumsallaşmasına neden olabilir. Sorunlu gerçekleşen toplumsallaşmanın sonucu olarak çocuk suça sürüklenabilir. Aile, çocuklar için sosyal kontrol ve koruyucu işlevi gördüğünden, aile hayatının yokluğu ya da sorunlu oluşu çocukları güçlü bir şekilde etkiler ve önce uyumsuzluğa daha sonra suça sürükleyebilir (Acar & ark., 2015).

Aile içi olumlu etkileşim, sıcaklık ve şefkat çocuğun gelişiminde çok önemlidir. Suça sürüklenmiş çocukların genellikle parçalanmış ailelere sahip olduğu bilinmektedir. Aile, karşılıklı duygusal ihtiyaçların karşılandığı yer, sevgi, saygı ve güven duygusu çerçevesinde insanları bir arada tutan alt sistemdir. Aile üyelerinden birinin yokluğu başka birisi tarafından doldurulması oldukça zordur. Bu bağlamda ölüm, ayrılık, boşanma ya da eşlerden birinin evi terk etmesi gibi durumlarda ortaya çıkan yoksunluk durumu, ilgi ve sevgiden mahrum kalma, temel ve toplumsal gereksinimlerden yoksun olma ve olumlu rol modellerinin olmaması, çocuğun suça

sürüklenmesinde etkili olabilmektedir (Yavuzer, 1998; Bayındır, Özel & Köksal, 2007; Karakuş & Tekin 2014; Acar & ark., 2015).

Türkiye’de Çocuğun suça sürüklenme olayında bireysel gibi görünen suç olayının arkasında toplumsal nedenlerden birisi de sosyal çevre faktörüdür. Çocuk, içinde bulunduğu çevrenin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısından etkilenmektedir. Çocuğun yaşadığı alanda sosyal düzensizlik, eğitim seviyesinin düşüklüğü, komşular arasında uyumsuzluk, yetersiz kentlileşme ve iletişim kopukluğu çocuğun suça sürüklenmesinde etkili olan unsurlardır. Çocuğun bulunduğu çevrede yasaklı madde kullanılması ve yetersiz denetim, zamanla çocuğun maddeyle tanışmasına ve bağımlı hale gelmesine neden olabilmektedir. Maddeyi temin etmekte zorlanan çocuk, sonrasında suça sürüklenebilmektedir. Bununla beraber çocuğun içinde yaşadığı sosyal çevrenin kendine özgü kültürü, kuralları ve değer yargıları vardır. Çocuğun çevresinden olumlu yönde etkilenmesi, düzene uymaya, toplumsal kabul görmeye neden olurken, aksine durum olduğunda, olumsuz davranışlara ve sosyal düzene karşı çıkmaya neden olabilmektedir (Şentuna, 2023).

Çocuğun suça sürüklenmesinde etkili olan toplumsal faktörlerden birisi de toplumsal yapının kurumsal öğelerinden biri olan eğitim kurumudur. Bu bağlamda çocuğun toplumsallaşmasında en önemli etkenlerden birisi okuldur. Okul, “*önceden belirlenmiş hedef davranışları öğrencilerine kazandırmak amacıyla inşa edilmiş sosyal bir sistemdir*” (Özdemir ve Kalaycı, 2013). Bu konuda çok önemli bir söz vardır; “*Bir okulun yapılması, bir hapishanenin kapanması demektir*” sözüyle okul ve suçluluk arasında kurulan ilişkide okul, çocuk suçluluğunu ortadan kaldıracı bir etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır. Ancak, okul bir hapishane kapatır mı? Yoksa

okul ortamında yaşanan olumsuz/kötü deneyimler, yeni hapishaneler mi ortaya çıkarır? Konusu, tartışılması gereken bir konudur. Bu bağlamda yapılan araştırmalar göstermektedir ki, okuldaki idareci, öğretmen ve öğrencilerin, çocuğa karşı olumsuz tavır, tutum ve davranışları, okul kurallarının katılığı/ağırlığı ve daha başka nedenlerin, çocuğun suça sürüklenmesinde önemli belirleyiciler olabileceğini ortaya koymuştur (Avcı, 2015; Tekgöz Obuz, 2019; Gökkaya, 2022).

Türkiye’de çocukların suça sürüklenmesinde önemli toplumsal nedenlerden biri de akran grubu ve ilişki kurdukları ve sürdürdükleri arkadaş çevresidir. Çocukların, aileden sonra birlikte en çok zaman geçirdiği kişiler arkadaş grubudur. Duygusal yönden ihtiyacını karşılayamayan ve ihmale uğrayan çocuk, ihtiyaç duyduğu sevgiyi, kabul görmeyi ve ilgiyi çevresiyle ve arkadaş grubuyla kurduğu ilişkileri üzerinden karşılamaya çalışacaktır. Sosyal çevrenin, mahallenin risk oluşturan bir alan olması gerçeği göz önüne alındığında; söz konusu alanlarda kurulan ve o alanlara özgü uyum kurallarının olması, çocuğun suça yönelmesine zemin hazırlayabilmektedir (Gökkaya, 2022).

Kitle iletişim araçlarının da çocukların suça sürüklenmesinde önemli rolü bulunmaktadır. Enformasyon çağı (Castells, 2008) olarak da adlandırılan günümüzde, kitle iletişim araçları kanalıyla enformasyonun bireylere ulaştırılması ve bireylerin kullanımına sunulması önem kazanmıştır. Bilişim ve kitle iletişim teknolojileri olumlu yönde kullanıldığında faydaları büyüktür. Ancak bu teknolojilerin sınırsız, denetimsiz ve kontrolsüz olması, bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmekte (Gökkaya, 2022) ve birey üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Kulağa ve göze hitap eden

televizyon, internet ve sosyal medya mecralarında saldırgan görüntülerin, şiddet içerikli filmlerin, cinsel öğelerin, kumar, alkol, uyuşturucu madde kullanımı ve cinayet gibi eylemlerin yer alması, çocukları ve gençleri olumsuz yönde etkilemekte onları daha güvensiz, kuşkucu, kızgın, öfkeli ve saldırgan yapabilmektedir. Türkiye’de yayınlanan dizi ve filmler, bu konuda çok da masum olmadığı ortadadır. Dolayısıyla kitle iletişim araçları kanalıyla çocukların izlemek için seçtiği programlar, aile büyüklerinin denetiminde olmalı ve kitle iletişim araçlarıyla geçirilen süre, mümkün olduğunca aile içi iletişime dönüştürülmelidir. Şiddet, saldırganlık, suç ve ahlak normlarına ters düşen programlar, aile büyükleri tarafından seçici davranılarak çocukların izlemesine izin verilmemelidir. Özetle, kitle iletişim araçları çocuklar tarafından bilinçli kullanıldığında eğitime, bilgilenmeye, kişisel gelişime ve hoş vakit geçirmeye yardımcı iken, bilinçsiz kullanıldığında zarar veren (fiziksel ve zihinsel olarak) ve suç işlemeye sevk eden bir araç olduğu anlaşılmaktadır (Dilber, 2014). Sonuç olarak Türkiye’de çocukların suça sürüklenmesinde aile, arkadaş grubu, okul hayatı, kitle iletişim araçları, yaşanan yer ve sosyal çevre gibi birçok toplumsal neden bulunmaktadır.

Türkiye’de Çocuk ve Suç İlişkisinin İstatistiksel Yansımaları

TÜİK verilerine göre, 2023 yılında, Türkiye nüfusu 85 milyon 372 bin 377 kişi olmuştur. Bu nüfusun 22 milyon 206 bin 34’ünü çocuklar oluşturmuştur. Çocuk nüfusun %51.3’ünü erkek, %48.7’sini ise kız çocukları oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler tanımına göre 0-17 yaş grubunu içeren çocuk nüfus, 1970 yılında toplam nüfusun %48.5’ini oluştururken bu oran 1990 yılında %41.8 ve 2023 yılında %26.0 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2023). Bunun

yanında, Türkiye’de suça sürüklenen çocuklar cinsiyet bakımından incelendiğinde, erkek çocuklara göre kız çocuklarının oranı oldukça düşük düzeyde olduğu ve kız çocukları ile erkek çocukların suçluluk nitelikleri ve oranları arasında önemli farklar olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda ilk olarak güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların geliş nedeni ve cinsiyetlere göre istatistikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. 2021 ve 2022 yılı Türkiye’de güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların geliş nedeni ve cinsiyete göre dağılımı

Geliş veya Getiriliş Nedeni	2021 Yılı Cinsiyete Göre Olay Sayısı		2022 Yılı Cinsiyete Göre Olay Sayısı	
	Erkek çocuk	Kız çocuk	Erkek çocuk	Kız çocuk
Suçta sürüklenme	110 796	22 147	170 233	36 620
Kabahat işleme	58 590	8 928	11 352	1 332
Kayıp (Bulunan)	9 313	9 964	8 683	7 816
Mağdur	112 609	95 390	141 493	117 613
Bilgisine başvurma	43 029	27 876	62 431	38 059
Diğer	415	262	3 340	2 782
Toplam	334 752	164 567	397 532	204 222
Genel Toplam	499 319		601 754	

Kaynak: (TÜİK, Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2022).

Tablo 1 incelendiğinde, güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların karıştığı olay sayısı 2022 yılında, 2021 yılına göre %20.5 oranında artarak (102 bin 435 olay sayısı artarak) 601 bin 754 olduğu belirlenmiştir. Bu olaylarda çocukların 259 bin 106’sı mağdur olarak, 206 bin 853’ü suça sürüklenme sebebiyle (kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiasıyla), 100 bin 490’ı bilgisine başvurma amacıyla, 16 bin 499’u kayıp (hakkında kayıp müracaatı yapıp daha sonra bulunan) olması sebebiyle, 12 bin 684’ü kabahat işlediği iddiasıyla, 6 bin 122’si ise bu nedenlerin dışında kalan diğer nedenlerden dolayı güvenlik birimlerine geldiği

veya getirildiği saptanmıştır. Her iki yıla ait olay sayı, cinsiyet bakımından incelendiğinde, kız çocuklarına göre erkek çocuklar daha fazla suça sürüklenme ve kabahat işleme olayı yaşadığı tespit edilmiştir. Diğer nedenlerdeki olay sayısı da erkek çocuklarda daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1’de sunulan istatistiklere göre, erkek çocukların kız çocuklarından oldukça yüksek sayıda suça sürüklenme ve kabahat işleme olayı yaşanmasının toplumsal nedenleri arasında, aile içi şiddet gösterilebilir. Erkek çocuk, şiddet uygulayan babasını veya aile üyelerinden birini örnek alarak ve ondan etkilenerek, şiddet etme eğilimi gösterebilir. Ayrıca çocuklar oyun esnasında çeşitli rolleri paylaşırlar. Kız çocukları oyuncak bebeklerle oynamayı, şefkatli ve annelik rolleri yapmayı daha çok tercih ederken, erkek çocukları oyuncak silahlarla oynamayı, görece daha kaba ve sert oyunlarla vakit geçirmeyi tercih ettiğinden dolayı, erkek çocuklar söz konusu roller aracılığıyla daha fazla suça sürüklenme eğilimi gösterebilirler. Erkek çocukları kız çocuklarına göre sosyal çevre ve akran gruplarıyla dışarıda, sokakta daha fazla vakit geçirdiğinden ve etkileşime girdiğinden dolayı, arkadaş ve sosyal çevrenin olumsuz davranışlarından etkilenmiş olabilirler. Bu ve daha birçok toplumsal nedenlerden dolayı, kız çocuklarına göre erkek çocukların suça sürüklenme ve kabahat işleme sayısında daha fazla artış olduğu söylenebilir. Bununla beraber suça sürüklenen çocukların yaş grupları arasında da önemli farkların olduğu tespit edilmiştir. Yaş gruplarına ait istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. 2022 yılı Türkiye’de güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların geliş nedeni, cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı

Geliş veya Getiriliş Nedeni	Yaş Grubu					
	0-11		12-14		15-17	
	Erkek çocuğu	Kız çocuğu	Erkek çocuğu	Kız çocuğu	Erkek çocuğu	Kız çocuğu
Suçta sürüklenme					125	
	3 648	2 243	41 242	11 530	269	22 786
Kabahat işleme	16	10	23	19	11 313	1 303
Kayıp (Bulunan)	416	202	1 979	2 062	6 283	5 550
Mağdur	50 561	36 422	31 908	30 453	58 644	50 467
Bilgisine						
başvurma	5 628	4 742	16 576	12 651	40 164	20 624
Diğer	1 503	1 013	567	475	1 270	1 294
Toplam	106 404		149 485		344 967	

Kaynak: (TÜİK, Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2022).

Tablo 2’ye göre, suça sürüklenen 0-11 yaş grubu çocukların sayısı 5 bin 891, 12-14 yaş grubu çocukların sayısı 52 bin 772, 15-17 yaş grubu çocukların sayısı 148 bin 55 olarak saptanmıştır. Bu bağlamda suça sürüklenen çocukların yaşları arttıkça suç işleme olayında artış yaşandığı tespit edilmiştir. Özellikle kız çocuklarına göre erkek çocukların yaşları arttıkça, suça sürüklenme sayısında önemli derecede artış yaşandığı görülmektedir. Ayrıca mağdur olan çocukların yaş grupları incelendiğinde, 0-11 yaş grubu 86 bin 983, 15-17 yaş grubu 109 bin 111 olarak yüksek sayıda iken, 12-14 yaş grubu 62 bin 361 olarak diğer yaş gruplarına göre daha az sayıda olduğu belirlenmiştir. Bununla beraber, suça sürüklenen çocukların yıllara göre dağılımı ise, Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. *Türkiye’de güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların yıllara göre suça sürüklenme istatistikleri*

Yıllara Göre Suça Sürüklenen Çocuk Sayısı			
Yıllar	Erkek çocuk	Kız çocuk	Toplam
2012	89 667	11 164	100 831
2013	102 350	13 089	115 439
2014	102 493	14 993	117 486
2015	101 097	17 148	118 245
2016	91 699	16 976	108 675
2017	92 849	15 135	107 984
2018	127 752	24 259	152 011
2019	137 780	30 470	168 250
2020	95 496	18 542	114 038
2021	110 796	22 147	132 943
2022	170 233	36 620	206 853

Kaynak: (TÜİK, Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2022).

Tablo 3 incelendiğinde, yıllar arttıkça suça sürüklenen çocuk sayısında da genel olarak artış yaşandığı söylenebilir. Özellikle 2012 yılına göre 2022 yılında suça sürüklenen toplam çocuk sayısında iki kat artış yaşandığı görülmektedir. Bununla beraber, çocuk suçluluğu kapsamında çocuklara isnat edilen suç türü ve cinsiyete göre karıştığı olay sayısı Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. 2022 yılı Türkiye’de güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların isnat edilen suç türü ve cinsiyete göre karıştığı olay sayısı

İsnat Edilen Suç Türü	Erkek çocuğu	Kız çocuğu	Toplam
Öldürme	0 858	44	902
Yaralama	62 067	16 201	78 268
Cinsel suçlar	7 345	529	7 874
Tehdit	6 404	2 017	8 421
Hürriyetinden yoksun kılma	2 680	1 078	3 758
Konut ihlali	1 236	383	1 619
Hakaret	1 854	951	2 805
Hırsızlık	45 217	6 867	52 084
Yağma (Gasp)	4 817	247	5 064
Mala zarar verme	6 317	854	7 171
Genel ahlaka karşı suçlar	0 264	120	384
Çevreye karşı suçlar	79	0 3	82
Görevli memura mukavemet	1 198	135	1 333
Adliyeye karşı suçlar	486	306	792
Sahtecilik	2 537	164	2 701
Uyuşturucu suçları	7 269	2 035	9 304
Toplumsal olaylar	1 239	133	1 372
Pasaport suçları	5 875	2 795	8 670
Aile düzenine karşı suçlar	0 723	222	0 945
Bilişim suçları	0 793	118	0 911
Dolandırıcılık	0 890	283	1 173
Mal varlığına karşı diğer suçlar	2 767	450	3 217
Kamu sağlığına karşı suçlar	100	43	143
Genel suçlar	5 773	240	6 013
Göçmen kaçakçılığı	96	32	128
Diğer	1 349	370	1 719
Genel Toplam	170 233	36 620	206 853

Kaynak: (TÜİK, İsnat Edilen Suç Türü ve Cinsiyete Göre Çocukların Karıştığı Olay Sayısı, 2023).

Tablo 4 incelendiğinde, 2022 yılı Türkiye’de suçla sürüklenen çocuklara isnat edilen suç türüne göre olay sayısı en yüksek sayıdan aşağıya doğru genel olarak sıralandığında, çocukların 78.268’i “Yaralama” suçuna, 52.084’ü “Hırsızlık” suçuna, 9.304’ü “Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak,

satmak, satın almak” suçuna, 8.670’i “Pasaport kanununa muhalefet” suçuna, 8.421’i “Tehdit” suçuna, 7.874’ü “Cinsel suçlar” suçuna, 7.171’i “Mala zarar verme” suçuna, 6.013’ü “Genel tehlike oluşturan suçlar” suçuna, 5.064’ü “Yağma (Gasp)” suçuna, 3.758’i “Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma” suçuna, 3.217’si “Mal varlığına karşı diğer suçlar” suçuna, 2.805’i “Hakaret” suçuna, 2.701’i “Sahtecilik” suçuna sürüklendiği tespit edilmiştir. Diğer suç türleri ise iki bin sayısının altında olarak belirlenmiştir. Cinsiyetlere göre suça sürüklenen çocukların suç türlerinin ilk beşi şöyle sıralanmıştır; erkek çocuklar 62.067’si “Yaralama” suçuna, 45.217’si “Hırsızlık” suçuna, 7.345’i “Cinsel suçlar” suçuna, 7.269’u “Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak, satın almak” suçuna, 5.875’i “Pasaport kanununa muhalefet” suçuna sürüklendiği belirlenmiştir. Kız çocukları ise, 16.201’i “Yaralama” suçuna, 2.795’i “Pasaport kanununa muhalefet” suçuna, 2.035’i Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak, satın almak” suçuna, 2.017’si “Tehdit” suçuna, 1.078’i Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma” suçuna sürüklendiği tespit edilmiştir. Cinsiyet bakımından incelendiğinde kız çocuklarına göre erkek çocukların isnat edilen suç türlerine karışma olayı oldukça fazladır ve erkek ile kız çocukları arasında suç türlerine karışma olayında farklılık bulunmaktadır. Ayrıca suça sürüklenen çocuklarda mağdur olma durumu ve cinsiyete göre mağduriyet türünün farklılığı Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. 2022 yılı Türkiye’de güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların mağduriyet türü ve cinsiyete göre karıştığı olay sayısı

Mağduriyet Türü	Erkek çocuğu	Kız çocuğu	Toplam
Mağdur	141 493	117 613	259 106
Suç mağduru	125 887	106 852	232 739
Öldürme	1 318	672	1 990
Yaralama	87 517	48 577	136 094
Cinsel suçlar	4 151	27 739	31 890
Tehdit	5 044	6 156	11 200
Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma	1 568	5 844	7 412
Konut dokunulmazlığının ihlali	127	206	333
Hakaret	1 375	2 140	3 515
Hırsızlık	3 902	1 521	5 423
Yağma (Gasp)	3 276	346	3 622
Mala zarar verme	465	248	713
Genel ahlaka karşı suçlar	421	595	1 016
Çevreye karşı suçlar	4	1	5
Görevli memura mukavemet	54	22	76
Adliye karşı suçlar	169	159	328
Sahtecilik	80	22	102
Uyuşturucu madde kullanmak, satmak, satın almak	1 217	759	1 976
Toplumsal olaylar	35	7	42
Pasaport kanununa muhalefet	153	75	228
Aile düzenine karşı suçlar	10 539	9 822	20 361
Bilişim suçları	245	329	574
Dolandırıcılık	937	261	1 198
Mal varlığına karşı diğer suçlar	1 865	470	2 335
Kamu sağlığına karşı suçlar	170	253	423
Genel tehlike oluşturan suçlar	1 131	545	1 676
Diğer	124	83	207
Takibi gereken olay mağduru	15 456	10 696	26 152
Kabahat mağduru	150	65	215

Kaynak: (TÜİK, Mağduriyet Türü ve Cinsiyete Göre Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocukların Karıştığı Olay Sayısı, 2023).

Tablo 5’e göre, suça sürüklenen çocukların mağduriyet türü bakımından karıştığı olay sayısı en yüksek olandan başlanarak, ilk beş mağduriyet türü sırasıyla incelendiğinde, erkek çocukların 141 493’ü “Mağdur” olma suçundan, 125 887’si “Suç mağduru”

suçundan, 87 517’si “Yaralanma” suçundan, 15 456’sı “Takibi gereken olay mağduru” suçundan, 10 539’u “Aile düzenine karşı suçlar” suçundan mağdur olduğu saptanmıştır. Kız çocukların ise, 117 613’ü “Mağdur” olma suçundan, 106 852’si “Suç mağduru” suçundan, 48 577’si “Yaralama” suçundan, 27 739’u “Cinsel suçlar” suçundan, 10 696’sı “Takibi gereken olay mağduru” suçundan mağdur olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, suça sürüklenerek mağdur olan çocuklar daha çok yaralama, cinsel suçlar, tehdit ve aile düzenine karşı suçlar bakımından mağdur olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla tüm bu mağduriyet olaylarının arkasında toplumsal nedenlerin olduğu söylenebilir.

Sonuç

Suç olgusunun kökeni, insanın dünya sahnesine çıktığı zamana kadar uzanmaktadır. Suçun biçimleri ve nitelikleri, geçmişten günümüze kadar değişik biçimlerde ortaya çıksa da değişmeyen şey, suç olgusunun varlığıdır. Toplumsal ve dinamik bir karaktere sahip olan suç olgusu, çocukların suça sürüklenmesinde de varlığını göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye’de çocukların suça sürüklenmesi, temelde çocukların kendisinden kaynaklı bir durum olmadığı, daha çok toplumsal nedenlerden kaynaklı bir durum olduğu sonucuna varılmıştır. Çocukların kişisel gibi görünen suç işleme davranışlarının ardında aile, arkadaş grubu, okul, kitle iletişim araçları, sosyal çevre ve yaşanan yer gibi toplumsal nedenlerin olduğu, bu çalışmanın sonuçları arasındadır.

Bununla beraber, TÜİK verilerine göre, Türkiye’de son yıllarda çocuk sayısında azalma yaşanırken çocuk suçluluğu sayısında ise artış yaşandığı sonucuna varılmıştır. Özellikle son on yıl baz alındığında, yıllar arttıkça çocuk suçluluğunda da artış

yaşandığı ortaya çıkmıştır. Çocukların mağduriyet durumları arasında, yaralanma, cinsel suçlar, tehdit ve aile düzenine karşı suçlar oldukça yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Suça sürüklenen çocuklar cinsiyet bakımından incelendiğinde, kız çocuklarına göre erkek çocukların suça sürüklenme oranı oldukça yüksek düzeyde olduğu ve kız çocukları ile erkek çocukların suça sürüklenme türleri arasında önemli farklar olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

Acar, G., Demir, A., Görmez, D., & Keser, İ. (2015). Aile ve Çocuk Suçluluğu İlişkisi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 2.

Aktan, H. Y. (1988). Suç ve Suçluluk Nedenlerine Kriminolojik Bir Yaklaşım. *AD. Yıl*, 79, 90-102.

Akyayla, A. (2019). E. Durkheim & B. Malinowski Ekseninde “Sapma” ve “Suç” Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 68-76.

Arıkan, H. (2020). Türkiye’de Çevresel Etmenler, Yoksulluk ve Çocuk Suçluluğu Haritalama. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 53-78.

Avcı, M. (2015). Çocuk Suçluluğu: Erzurum İl Merkezi Üzerine Bir Çalışma. Gece Kitaplığı.

Bal, H. (2013). *Suç Sosyolojisi*, Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.

Bayındır, N., Özel, A. & Köksal, E. (2007). Çocuk Suçluluğu Demografisi: Kütahya Şehri Örneği. *Polis Bilimleri Dergisi*, 9(1-4), 95-108.

Bilici, İ. E. (2017). İnformal Öğrenme, Çocuk ve Suç Olgusu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 21-31.

Bingöl, İ. (2022). Sosyolojik Suç Teorilerine Kuramsal Bir Yaklaşım: Sosyal Süreç Teorileri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (USBED)*, 12(24), 640-652.

Burkay, S. (2008). Teorik Çerçeve ve Suç. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 2(4).

Castells, M. (2008). Ağ Toplumunun Yükselişi. (Çev. E. Kılıç). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cömert, Ö. & Sevim, Y. (2017). Çocuk ve Suç İlişkisinin Sosyolojik Suç Kuramları ile İncelenmesi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 29-40.

Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. *Çocuk Koruma Kanunu* 2005.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5395&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. (Erişim Tarihi: 30.05.2024).

Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. *Türk Ceza Kanunu* 2004.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. (Erişim Tarihi: 30.05.2024).

Çabuk, G. (2022). Çocuk Suçluluğu Bağlamında Çocuğu Suça İten Nedenler. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 129-142.

Çopur, E., Ulutaşdemir, N., & Balsak, H. (2015). Çocuk ve Suç. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*.

Dilber, F. (2014). Kitle İletişim Araçları ve Suç Olgusu. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2014(3), 60-66.

Doğan, İ. (2012). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi.

Erten, Y. (2006). Habil ve Kabil Doğan İlk İnsanla Ölen İlk İnsanın; Öldüren İlk İnsanla Öldürülen İlk İnsanın İlişkisi Üzerine. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.psikomitoloji.com/attachments/article/79/habil.ve.kabil.pdf.

Dönmezer, S. (1943). Garp Memleketlerinde ve Memleketimizde Çocuk Suçluluğunun Umumi İnkişafı. *İş Mecmuası Çocuk Sayısı*, 34, 96-126.

Fichter, H. J. (2016). *Sosyoloji Nedir*. (Çev. N. Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.

Fişek A.G., Cuciner C.U. & Akpınar T. (2008). Çocuk Suçluluğu'nda Öncü Çalışmalar ve İki Doktora Tezi (Dr. Hicri Fişek ve Dr. Naci Şensoy). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(2), ss 6-18.

Geçgin, E. (2019). Sapma ve Suç Sosyolojisinde Teorik Güzergâhlar, Ercan Geçgin (Ed.), Kenardakiler: Teoriden Uygulamaya Suç ve Sapma Üzerine Sosyolojik Araştırmalar (s.25-84), Ankara: Heretik Yayıncılık.

Giddens, A. (2012), *Sosyoloji*. (Ed. C. Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gökkaya, V. B. (2022). Suça Sürüklenen Çocuk ve Aile Faktörü. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 46(2), 193-204.

Gökulu, G. (2019). Suç Kuramları: Biyolojik ve Psikolojik Yaklaşımlar: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Social Sciences*, 14(4), 1471-1488.

Göver, İ. H., & Şenol, D. (2017). Crime as a Social Fact: A Sociological Analysis. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(2), 191-208.

Günay, Ü. (2006). Kuramsal Yaklaşım ve Türk Sosyolojisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 509-542.

İçli T. (2004) *Kriminoloji*, Ankara: Martı Yayınları.

Karakuş, Ö. & Tekin, H. H. (2012). Çocuk Koruma Kanunu Uyarınca Haklarında Danışmanlık Tedbiri Uygulanan Çocukların Özellikleri (Konya Örneği). *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(29), 29-44.

Kızmaz, Z. (2005). Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Entegre) Suç Kuramları-I. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 15(2), ss 349-377.

Kızmaz, Z., & Bilgin, R. (2010). Sokakta Çalışan/Yaşayan Çocuklar ve Suç: Diyarbakır Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 269-311.

Korkmaz, MN ve Erden, G. (2010). Çocukları Hareket Akışına Yönelten Olası Risk Faktörleri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13 (25), 76-87.

Kunt, V. (2003), Suç ve Çocuk, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Antropoloji Ana Bilim Dalı, Ankara.

Ellwood, C. A. (1912). Lombroso's Theory of Crime. Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology, 716-723.

Marsh, I., Melville, G., Morgan, K., Norris, G. & Walkington, Z. (2006). *Suç Teorileri*. Routledge.

Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay & D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mills, C.W. (2007). *Toplumbilimsel Düşün*. (Çev. Ü. Oskay). İstanbul: Der Yayınları.

Tekgöz Obuz, A. (2019). Suça Sürüklenen ve Hakkında Danışmanlık Tedbir Kararı Verilen Çocukların Suça Sürüklenme Nedenleri: Nitel Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(67), 630-641.

Öter A. (2018). Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenlerine Sosyolojik Bir Bakış (Antalya Örneği). *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7(21), ss,739-769.

Ozankaya, Ö. (1991). *Toplumbilim*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Özerkmen, N. & Kâhya, Y. (2008). Organize Suç Örgütlerinin Oluşumunda Hemşehrilik İlişkilerinin Rolü. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 15-42.

Özdemir, M., ve Kalaycı, H. (2013). Okul Bağlılığı ve Metaforik Okul Algısı Üzerine Bir İnceleme: Çankırı İli Örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(4), 2125-2137.

Özkalp, E. (2017). *Sosyolojiye Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Özşahin, S. (2019). Bir Freud Masalı: Çocuk Masumluluğu. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 129-137.

Saldırım, M. (2002). Suça İtilmiş Çocukların Yeniden Sosyalleşmesini Projesi, I. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu, (29-30 Mart 2001), Ankara: AÜ ATAUM ve UNICEF.

Şentuna, T. (2023). Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Soruna Dönüşmesinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 7(4), 68-90.

Şentürk Dızman, Z. (2023). Türkiye’de Suça Sürüklenen Çocukların Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences/Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53).

TDK, (2024). “Çocuk” Türk Dil Kurumu Sözlükleri. *Türk Dil Kurumu*. <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 28.05.2024).

TDK, (2024). “Suç” Türk Dil Kurumu Sözlükleri. *Türk Dil Kurumu*. <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 27.05.2024).

Topçuoğlu, T. (2014). Çocuk Suçluluğu ve Gelişimsel (Risk-Odaklı) Suç Önleme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(3), 217-226.

UNICEF, (2024). Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu. *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>. (Erişim Tarihi: 28.05.2024).

TÜİK, Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2023.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvencilik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2022-49662>. (Erişim Tarihi: 01.06.2024).

TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2023.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2023-53679>. (Erişim Tarihi: 01.06.2024).

Ülken, H.Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Williams, K. S. (2012). *Textbook on Criminology*. Oxford University Press, USA.

Yavuzer, H. (1998). *Çocuk ve Suç*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yüksel, M. (2019). Klasik Suç Kuramları. (Ed. F. Güllüpınar). *Suç Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Zencirkıran, M. (2015). *Sosyoloji*. Bursa: Dora Yayınevi.

BÖLÜM VI

Sahipsiz Köpekler Meselesi ve Yeni Uygulamalara Yönelik Teklifler

Ali ÇELİK¹

Giriş

Bu çalışma, kent merkezlerinde insanlarla birlikte yaşayan, mevzuata göre “sahipsiz” (T.C. Resmi Gazete, 2004), halk arasında yaygın tanımıyla başıboş sokak köpeklerinin yol açtığı sorunları ve bu sorunlar karşısında alınabilecek tedbir ve teklifleri konu almaktadır.

Köpekler, tarih boyunca insanlarla birlikte var olmuştur². “Arkeolojik bulgular diğer hayvanlardan çok daha güçlü olan insanlar ile köpekler arasındaki yakınlık ve bağı, 14.000-15.000 yıl öncesine kadar götürür.” (Lars Svendsen’den akt. Obuz, 2022: 69). Köpekler geçmişten günümüze değin avcılık faaliyetlerinden

¹ Doktor, Sosyoloji, 0000-0002-8458-9312:

² Evcilleştirilen ilk hayvanlar, koyote, evcil köpek ve kurt da dâhil otuz sekiz hayvan türünü kapsayan bir etçiller familyasından olan köpekgillerdir (Irvine, 2011: 30).

yerleşik tarım uygulamalarına, arama kurtarma faaliyetlerinden rehber köpek uygulamalarına kadar birçok alanda insanların can dostu olarak sosyal yaşamın içinde yer almışlardır. Buna karşılık köpekler, özellikle son yıllarda kent yaşamı içinde bir sorun olarak görülmektedir. Bunun sebebi sahipsiz köpeklerin; başta çocuk, kadın ve yaşlılar olmak üzere insanlara yönelik gerçekleştirdiği saldırılardır. Bu saldırılar yanında diğer canlı türlerinin de (kedi, sincap, kirpi, ceylan, geyik, koyun, keçi vb.) yaşadığı benzer vâkıâlar medyaya yansımaktadır. Bu ve benzeri haberler ise yeni gerilimleri ve şiddeti tetiklemektedir. Ağır şiddete ve istismara maruz kalmış; öldürülmüş köpek haberleri ise madalyonun diğer yüzü olarak ekranlardaki yerini almaktadır. Bu durum gerek insanlar gerekse hayvanlar adına kaotik bir tablonun yansımasıdır; bu olaylar bir taraftan mağduriyet yaşayan kişi yakınları ve çevresini harekete geçirirken sahipsiz köpeklerin yaşadıkları olumsuzluklar da hayvan hakları gönüllülerini harekete geçirmektedir. Böylece yeni gerilimler ve tartışmalar gündeme gelmektedir. Bu gerilim ve tartışmalarla ilişkili olarak Ökten, (2002:137) köpek meselesinin bu denli bir tehdite dönüşmediği 2000’li yılların başlarında gerilimin insan-insan boyutuyla bağlantılı olarak sokak köpeği tartışmalarının politize oluş biçimlerine dikkat çeker.

Günlük yaşam içinde ise meseleyi çözmek amacıyla çalışan kamu kurum ve kuruluşları hayvanların beslenme ve tedavileriyle ilgilendiği gibi maliyet gerektiren hayvan barınaklarının inşası için de kaynak oluşturmakta; hayvan gönüllüsü STK’lar ve gruplar ise genellikle beslenme ve tedavi düzeyinde katkı sunmaktadır. Ancak ne köpeklerin beslenmesi ve tedavi edilmesi çabaları ne de hayvanlar için yapılan barınaklar sahipsiz köpeklerin refahı ya da hakları için

gerekli ve yeterli şartları sağlayamamaktadır. Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer durum, sahipsiz köpek popülasyonunun katlanarak arttığıdır. Bu durum karşısında insanların bir kısmı düzenledikleri toplantı ve eylemler ile sokakların, sahipsiz köpekler tarafından işgal edildiğini; işgal edilmiş bu sokakların ise insanların can güvenliği için tehdit alanlarına dönüştüğünü dile getirmektedirler. Eleştiriler ele alındığında gerçekten de sahipsiz köpek popülasyonunun hızla arttığı ve meselenin ulusal bir probleme dönüştüğü görülmektedir. TBMM Hayvan Hakları Komisyonu Üyesi Özlem Zengin, 3 Şubat 2021'de yaptığı bir konuşmada sokak köpekleri popülasyonunun köpekler kısırlaştırılmadığı takdirde 10 yıl içinde 60 milyona (BBC News Türkçe, 2022) ulaşacağını açıklamıştır. Bu gidişat, sokak köpekleri sorunsalının çözümü için acil eylem planlarını zorunlu kılmaktadır. Bu eylem planlarında makul çözüm yolları aranmalı ve ivedilikle insanlar ile hayvanların haklarını koruyan tedbirler yer almalıdır.

Bu çalışmada, sahipsiz köpekler sorunu üzerine odaklanılmıştır. Çalışmanın amacı kent yaşamı içinde popülasyonları her geçen gün artan ve insan yaşamını olumsuz yönde etkileyen sahipsiz köpeklerle ilgili pratiğe dönük teklifler sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda sunulacak önerilerin; eğitimden mekân tasavvurlarına, sağlıktan sosyal ilişkiler ağına kadar birçok başlık altında uygulanabilir ve kalıcı çözümler olması hedeflenmiştir.

2004 tarihinde yürürlüğe giren 5199 sayılı kanun ile hayvanları korumaya dönük önemli bir adım atılsa da bu kanunun sahadaki işlerliğinin atıl kalması; kanunda yer alan bazı maddelerin yeni gelişmelere cevap verememesi ve tanımlamalardan

kaynaklanan eksikliklerin ortaya çıkması sahipsiz köpek konusunu Türkiye ŗartlarında kısa vadede çözümsüz hale getirmiŗtir. Yaŗanan rnek olaylardan ve kanunların yetersizliğinden hem sokakların sahipsiz köpeklerin iŗgalinden kurtulmasını isteyenler hem de sokakların köpeklerin yaŗam alanları olduğunu savunanlar ŗikyetidir. Nitekim TBMM ve yetkili komisyonları sahipsiz hayvan konusunda yeni bir yasa tasarısı hazırlığı içindedir. Bu alıŗma, akademik platformlarda oluŗturulacak önerilerle çıkarılacak yeni kanunlara katkı sağlamayı ve bu yasaların daha nitelikli hale getirilmesi için destek sunmayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Bu alıŗmada yöntem olarak doküman analizi, anlamacı-yorumlayıcı yaklaŗım ve betimsel analiz teknikleri bir arada kullanılmıŗtır. alıŗmada alana iliŗkin birincil kaynak niteliğindeki kitap ve makaleler incelenmiŗ, hayvan aktivizmine destek veren ve muhalefet eden grupların sosyal medya hesapları takibe alınmıŗtır. Bu mecralar üzerinden yapılan toplantılara katılmıŗtır. Yerel, ulusal ve uluslararası haber kanalları ve sitelerinden hayvan meselesi ile ilgili haberler düzenli olarak takip edilmeye alıŗılmıŗtır. Daha sonra kitap, dergi, makale, sosyal mecra ve haber ağlarından elde edilen veriler ve yorumlar bir araya getirilerek sahipsiz sokak köpeklerine iliŗkin yeni çıkacak hayvan hakları kanununa katkı sağlayacak teklifler sunulmuŗtur.

Sahipsiz Köpekler Meselesi ve Yeni Uygulamalara Yönelik Teklifler

1. Nereden Başlamalı?

Hayvan hakları meselesini tarihlendirmeye ilişkin birçok kırılma evresi bulunmaktadır. Semavi dinler, kimilerine göre ilk nüveleri pagan dinlerde bulunulabilecek hayvan meselesine ilişkin önemli ölçütler geliştirmiş (Eliade, 2005: 35-36), ancak semavi dinlerin insanı önceleyen söylemi bir diğer boyutuyla hayvanlara tahakkümün de tarihini oluşturmuştur (Singer, 2018: 294). Bu hususta tarihsel gelişimin evrimsel değil, çoğu zaman kırılğan bir seyir izlediğinden söz etmek de mümkündür. Nitekim insanların hayvan tasavvurunun ve hayvanlarla kurdukları ilişkilerin, toptancı yaklaşımların aksine; dinlerden dinlere, dönemlerden dönemlere, toplumlardan toplumlara hatta kişilerden kişilere farklılaştığı görülür. Buna örnek olarak Obuz, (2022: 33-67) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e "Türkler ile gayrimüslimlerin" hayvanlara yaklaşımlar arasındaki "sınır" ve "sapmaları" aynı kültür havzaları içindeki farklı uygulamaları örneklerle sunar

Hayvan meselesinin bir paradigmaya dönüşümünde 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Peter Singer, Tom Regan ile bu mesele ile ilgilenen diğer isimlerin katkıları büyüktür. Bu isimlerin teori ve pratiği bir arada yürüttükleri hayvan hakları mücadelesi, haklar meselesinin çoklu parametreler etrafında yükselmesini sağlamıştır. Ancak Türkiye'de kuramsal tartışmalar ve olgulardan daha çok, olaylar üzerinden meselenin ele alınması, hayvan hakları tartışmalarını sahipsiz köpekler meselesiyle sınırlamıştır. Türkiye özelinde hayvan hakları meselesinin sahipsiz köpekler üzerinden yürütülüyor olması da anlamsız değildir. Çünkü son yıllarda sahipsiz

köpekler sorunu katlanarak büyümüştür. Bu çalışmada, mevzuatta sahipsiz köpekler olarak tanımlanan, gündelik hayatta ise başıboş sokak köpeği olarak ifade edilen hayvanlara ilişkin Türkiye özelinde neler yapılabileceği ve meselenin taraflarını uzlaştıracak önerilerin mümkün olup olmadığı ele alınacaktır.

Genelde hayvan hakları meselesi, özelde ise sahipsiz köpekler sorunuyla bağlantılı olarak farkındalığın küçük yaşlardan itibaren kazandırılması önemlidir. Bu yüzden temel eğitimin ilk kademelerinde konuya ilişkin içeriğin oluşturulması ve öğrenciye sunulması gerekmektedir. Bunun için de eğitim-öğretim faaliyetlerinin başladığı anaokulu çağından itibaren çocuklara hayvanlarla doğru iletişim becerilerinin kazandırılması önem taşımaktadır. Nitekim Batı’da yapılan çalışmalarda çocuklar açısından köpek ısırıklarına karşı eğitim açısından en verimli yaşın 8, en verimli sınıfların 3 ve 4. sınıflar olduğunu belirtilmektedir (Spiegel 2000’den akt. Irvine, 2011: 236).

Uygulamada devam eden ilkokul Hayat Bilgisi öğretim programında (1, 2 ve 3. sınıflar) “Doğada Hayat” ünitesinin başlıkları arasında yer alan “Çevremizdeki Hayvanlar” konusunun kapsamı (yakın çevre kavramlarıyla sınırlı tutulmuş) öğrencilerin somut becerileri göz önünde bulundurularak bir hayvan bilinci oluşturulmayı hedeflemektedir. Bu üniteye sahipsiz hayvanlar başlığı eklenmeli ve evcil hayvanların davranışlarıyla sokakta yaşayan hayvanların davranışları arasındaki farklar bu bölümde gelişim evresine uygun bir formatta öğrencilere verilmelidir. Söz konusu ünite, yeni öğretim programında 5. ünite olarak yer almıştır.

Bu ünite de başlık; “Doğa ve Çevre”³ olarak güncellenmiştir. Ancak yeni taslakta da “yakın çevresinde bulunan doğadaki varlıklar” kısmına sahipsiz hayvanlarla ilgili bir içeriğin dâhil edilmediği görülmektedir. Öğrencilerin somut aşama evresine uygun olarak verilen yakın çevremizde bulunan hayvanlar evreninin evcil hayvanlarla sınırlandırılıp sokaklarda yaşayan ve çocukların sürekli iç içe oldukları sahipsiz hayvanları kapsamıyor olması bir eksikliktir. Bakanlığın gerek hayvan hakları gerekse sahipsiz hayvanlarla ilgili olarak müfredatında hayvan meselesine daha geniş yer vermesi gerekmektedir.

Ayrıca diğer yaş grupları için de; sahipsiz hayvanların ne olduğu, bu hayvanlarla nasıl bir iletişim kurulması gerektiği, hayvan edinmenin ve sorumluluğunun önemi üzerinde gelişim düzeylerine uygun şekilde durulmalıdır. Öğretim programlarında sahipsiz köpeklerin sorun hâline nasıl dönüştüğü ile ilgili bir bölüm ayrılmalıdır. Kaynağında insanların bulunduğu bu sorunun, sağlıklı bir şekilde nasıl çözülebileceği hususunda öğrenciler bilgilendirilmeli ve bu konuda farkındalık oluşturulmalıdır. Bu farkındalığın oluşturulmasında, bir hayvanı, insan yaşamına dâhil etmenin ne tür sorumluluklar gerektirdiği üzerinde durulmalıdır. Hayvanların istenilince alınıp sonra terk edilecek varlıklar olmadığı, bir eşya gibi muamele göremeyecekleri, eğer bu anlayışla hareket edilirse sahipsiz köpekler meselesinde olduğu gibi çözümü zor sorunlarla karşılaşılacağı öğrencilere eğitim sistemi içinde döngüsel olarak verilmelidir.

³ 1. Sınıf Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı, S., 21

2. Evcil Köpek ve Sahipsiz Köpek Ayrımı

Platon, “Devlet” adlı eserinde Atina’daki hürriyet anlayışına hayvanlar üzerinden eleştiriler getirir. Ona göre demokrasilerde “atlar, eşekler öyle serbest, öyle mağrur yürümeye alışırlar ki, yollarından kaçmayana çarpar geçerler” (Platon, 2010: 293). Bugün benzer durum sahipsiz köpekler sorunuyla bağlantılı olarak Türkiye için de geçerli görünmektedir. Günümüzde sahipsiz köpekler otobüslerde, metrobüslerde, hastane, park ve bahçelerde; kısaca yaşamın her alanında yer almaktadır⁴. İnsanların bir kısmı ise gerçekleşen büyük-küçük saldırılar sebebiyle bu hayvanların itlaf edilmesini istemektedir. Bir başka cenah ise saldırılar karşısında yaşanan ölüm ve yaralanmaların suçlusunun köpekler olmadığını; asıl, köpekleri bu hâle getiren insanların cezalandırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Sahipsiz hayvanlarla ilgili olarak hayvan hakları savunusu yapan STK’ların gerekçesi, 5199 sayılı kanunun hayvanların statüsünü belirlediği ve bu statünün korunması gerektiğidir. Bazı hayvan hakları savunucuları açısından sokaklar, sahipsiz hayvanların “bağımsız hayatlarını” (Hart, 2020: 106) idame ettirdikleri yaşam alanlarıdır. Bu gerekçeye itiraz eden STK ve gruplar ise kentlerin ve kent yaşamının insanlara göre düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu sebeple de sahipsiz köpeklerin toplatılması ve ilgili kanunun değiştirilmesini talep etmektedirler. Bu talepler, nihayetinde sahipsiz ya da başıboş köpeklerin statüsünün nasıl değerlendirilmesi gerektiği noktasına gelip dayanmaktadır. 5199 sayılı kanun, sokaklarda yaşayan köpekleri

⁴ Edmondo De Amicis “İstanbul” seyahatine ilişkin eserinde sokak köpeklerini gördüğünde yaşadığı şaşkınlığı (Amicis, 2009: 125). anlatırken bugün hastanelerde konaklayan ve otobüslerde seyahat eden sahipsiz köpekleri görse bu durumu nasıl yorumlar ve kaleme alırdı?

evcil iken terkedilmiş bir hayvan gibi konumlandırmakta ve bu hayvanların refahını merkezde tutmaktadır. Bu bağlamda hayvan refahı kavramını açıklamak gerekir. Hayvan refahı: “hayvanların menfaat sahibi varlıklar olarak hissettikleri acı ve hazları ifade” (Arıkan, 2016: 3) eden özel bir kavramdır. 5199 sayılı kanun; tanım ve uygulamalarıyla hayvan yararını, yani refahını gözetmektedir. Söz konusu kanunun amaçlar kısmında hayvan refahı: “hayvanların rahat yaşamlarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamaktır” (T.C. Resmi Gazete, 2004) şeklinde ifade bulmuştur. Oysa birçok insana göre bu kanun hayvan refahından ziyade sokak köpeklerinin varlığını korumaya hizmet etmektedir. Bu kanunun birçok hükmü, 2000’li yıllardan itibaren, hayvanlara ilişkin geçmişte standart hâle getirilmemiş hususları belirli bir disipline sokması ve buna bağlı gerçekleştirilen uygulamalarıyla önemliyken meselenin sadece sokak köpekleri ile sınırlandırılması kanunun diğer boyutlarının görmezden gelinmesine neden olmaktadır.

5199 sayılı kanunun tanımlamalar kısmında “sokak köpeği” ifadesi yer almamakta; bu ifade yerine “sahipsiz hayvan” ibaresi kullanılmaktadır. Bu tanımlamada sahipsiz hayvanlarla ilgili olarak şöyle bir sınır çizilmektedir: “Sahipsiz hayvan: Barınacak yeri olmayan veya sahibinin ya da koruyucusunun ev ve arazisinin sınırları dışında bulunan ve herhangi bir sahip veya koruyucunun kontrolü ya da doğrudan denetimi altında bulunmayan evcil hayvanlar” dır (T.C. Resmi Gazete, 2004). Kanun bu şekliyle sahipsiz hayvanların varlığını insanlara dayandırmakta ve insanlar tarafından herhangi bir gerekçe ile terk edilmiş hayvanları sahipsiz

saymaktadır. İlgili tanımlama insanlar tarafından mağdur edilmiş hayvan meselesine bir çözüm arayışındadır. Çünkü kanun hayvanların refahı esasıyla hazırlanmıştır. Kanunun hazırlanışında toplumun menfaatleri yeterince göz önünde bulundurulmamıştır.

5199 sayılı kanun, sahihsiz hayvanların bakımlarını -temelde bu sadece köpekler değildir- yerel hayvan koruma görevlilerinin sorumluluğuna bırakmaktadır. İlgili kanun yerel hayvan koruma görevlisini “özellikle kedi ve köpekler gibi sahihsiz hayvanların kendi mekânlarında, bulundukları bölge ve mahallerde yaşamaları sorumluluğunu üstlenen gönüllü kişiler” (T.C. Resmi Gazete, 2004) olarak tarif etmektedir. Aynı maddenin devamında bu kişilerin “yerel hayvan koruma görevlisi” (T.C. Resmi Gazete, 2004) oldukları ifade edilmekte ve bu gönüllü görevlilere doğal olarak kanuna bağlı bir görev (korunma ve bakım gibi) tevdi edilmiş olmaktadır. Ancak bu kanun, sahipli iken sokağa terk edilen bu hayvanları, sahihsiz olarak tanımlarken mağdur edilmiş hayvanların yavrularını da “pet artığı” (Özdoğan & Bilgin, 2021: 90) anne-babalarına istinaden evcil ama sahihsiz hayvanlar gibi yorumlamaktadır. Oysa genetik özelliklerine istinaden bu hayvanlar, kendi hiyerarşilerini (kurtlarda olduğu gibi) ve aile düzenlerini sokakta hızla sağlama noktasında oldukça yeteneklidir. Alan koruması, aile içi bağlarla sürü halinde hareket edebilme yetenekleri sokakların çetin şartlarında daha da keskin bir hal almakta ve can dostları olarak tanımlanan hayvanların bir diğer yüzü olan vahşi huyları ortaya çıkmaktadır. Kanunun bu açıklamalarda yer alan boyutları değerlendirmeden uzak oluşu ise 2004 yılından itibaren her yıl onlarca insanın hayatını kaybetmesine sebep olmaktadır.

Sahipsiz hayvanlarla ilgili; Sokak köpeği tanımlaması neyi ifade etmektedir?, Sokaklar, köpeklerin yaşam alanları mıdır?, Sokaklarda yaşayan köpekler neden hala evcil sayılmaktadır? gibi pek çok soru sıklıkla dile getirilmektedir. Söz konusu bu hayvanların konumlarına ilişkin bu sorulara cevap arayışları sürecinde yaşamını yitiren, saldırılara bağlı olarak engelli hale gelen, psikolojik olarak bu süreçlerden zarar gören ve sokakların güvenliğini sorgulayarak şehir yaşamına adapte olamayan insanların uğradıkları zararlara ilişkin hak kayıpları ilgili kanunda yer almamaktadır. İlgili kanunun kuş gribi, deli dana vb. hastalıklarla ve daha çok salgınlarla mücadele etmek için düzenlenen hayvanların öldürülmelerine ilişkin 13. Maddesi; “insan ve çevre sağlığına yönelen önlenemez tehditler” (T.C. Resmi Gazete, 2004) ifadesi ile sahipsiz köpek saldırılarını doğrudan insan yaşamına yönelmiş bir tehdit olarak bu maddesinde ele almamaktadır. Sahipsiz köpeklerin durumlarına ve statülerine ilişkin belirsizlik sokakları köpeklerin yaşam alanlarına dönüştürürken şehirlerin en önemli sakinleri olan insanlar; şehirlerin sokaklarından, parklarından ve yeşil alanlarından çekilmektedir. Özellikle çocuklara ait oyun alanları ve parklar köpeklerin sahiplendiği yerler hâline gelmiştir. Bu yerlerin hayvanların yaşam alanlarına dönüşmesinde hayvan severlerin gelişigüzel ve çoğu zamanda buralara yakın noktaları besleme için kullanmalarının payı büyüktür. Bu durum yeni yasada yer almalı ve yoğun insan hareketliliğinin olduğu yerlerde hayvan beslenme faaliyetlerine müsaade edilmemelidir. Bu hayvanların üzerinde bulundurdıkları parazitler, ve sebep oldukları zoonoz gibi hastalıkların insan sağlığı açısından birer tehdit olarak değerlendirilmesi gerekirken çocukların

yaşam alanlarında sahipsiz köpeklerin barındırılması sağlıklı bir yaklaşım değildir.

5199 sayılı kanunun sahipsiz hayvanlara ilişkin düzenlemeleri, özelde de sahipsiz köpekler ile ilgili kısmı belirsizlikler içermektedir. Yaşamlarını yitiren, yaralanan insanlar ise söz konusu kanunda gündeme alınmamıştır. Yeni kanunun hazırlanışında multidisipliner yaklaşımların benimsenmesi önemlidir. Hazırlıkları devam eden yeni yasa tasarısında bu açıklar giderilmeli; birçok disiplinden bir araya gelecek uzmanlarca sokaklarda yaşamlarını idame ettiren köpeklerin statüsünün açık bir şekilde belirlenmesi sağlanarak ne gibi durumların insanlar için tehdit olarak değerlendirileceği detaylarıyla ele alınmalıdır.

3. Hayvanları Koruma Kanunu Köpekleri Koruyor mu Kayırıyor mu?

Yakın dönemlere kadar hak kavramının kapsamının insanlarla sınırlı tutulması gerektiği söylemi hâkim bir anlayış olarak varlığını sürdürmüştür. Batı dünyasında Jeremy Bentham 1760'ta hayvanların da acıya duyarlılıkları bağlamında yaşam haklarından söz etmiştir. Bentham'a göre "Asıl mesele hayvanların düşünüp düşünemedikleri ya da konuşup konuşamadıkları değil, acı çekip çekmedikleridir." (Bentham, 1962: 143).

Bentham'ın sarsıcı fikirleri Batı felsefesi ve hukuk sistemi açısından Descartes'in mekanistik felsefesine (hayvan makinesi) (Descartes, 2013: 147) cevap niteliği taşır. Ancak 20. yüzyılın 3. çeyreğine kadar antroposantrik yaklaşım hak kavramı üzerinden egemenliğini sürdürmüştür. Hayvan hakları kuramları, Batı felsefesinin antroposantrik yaklaşımını kısmen geriletmiş olsa da bu

yaklaşım gelenek haline gelen açıklamalar ile varlığını hala sürdürmektedir.

Bununla birlikte Batı dışı toplumlarda önemli bir sorun haline gelen sahipsiz köpekler, tüm boyutlarıyla hayvan hakları meselesi içinde değerlendirilebilir mi? 5199 sayılı kanun her ne kadar hayvan haklarından daha çok hayvan refahı yaklaşımına yakın bir anlayışla hazırlanmış olsa da sahipsiz köpekler hususu yaşanan sorunlar sebebiyle haklar ve refah kavramı içinde ele alınabilir olmaktan çıkmış görünmektedir. Antroposantrik ya da zoosantrik tartışmalara girmeden yaşamın bir sakini olan insanların ve köpekler ile beraber diğer hayvanların da yaşam hakları göz önünde bulundurularak kent yaşamının yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyduğu üzerinde durulmalıdır.

Batı dünyasında hayvanların durumuna ilişkin önemli tedbirler uzun tartışmalar neticesinde gelişmiştir. 19. yüzyıldan itibaren hayvanların koşullarında pratik iyileşmeler söz konusu olmuştur. Hayvanlara sebepsiz yere eziyet edilmesini engelleyen yasalar bu dönemde çıkarılmıştır. Hayvanlara yönelik kötü uygulamalara karşı ilk yasa tasarısı, boğa kızdırma ‘spor’unu yasaklamak amacıyla çıkarılmıştır. Richard Martin, 1822 'de başkalarına ait evcil hayvanlara karşı ‘sebepsiz yere’ kötü davranmayı suç haline getiren bir yasa çıkarılmasına öncülük etmiştir. (Singer, 2018: 310-312).

Günümüzde ise Hollanda, Fransa, Almanya ve ABD gibi ülkelerde sınırları çizilmiş ve işleyen yasal düzenlemeler dikkat çekmektedir. Bu düzenlemelere göre; hayvan besleyenlerin ödeyeceği vergiler, beslediği türe göre eğitimler, köpeklere tasma ve

ağızlık takma zorunluluğu, beslenebilecek türlere getirilen sınırlandırmalar, sahiplenilen hayvanların terk edilmesi halinde yüklü para ya da hapis cezaları, sahiplenilen köpeklerin belediyelere kayıtlarının yaptırılması, mikroçip uygulamaları, agresif köpeklerin, davranış testlerinden ve terapilerinden geçirilmesi ve gerekli görüldüğünde uyutulması, sokakta başıboş gezen köpeklerin yetkili mercilere bildirilmesi ve toplatılarak geçici bakım merkezlerine alınması, sahibi bulunamayan veya sahibi tarafından alınmayan hayvanların "terk edilmiş" ilan edilmesi, veteriner tavsiyesi sonrası hayvan koruma derneklerinin yönettiği barınaklara yönlendirme, veteriner tarafından gerek duyulduğunda hayvanın uyutulması, evcil hayvan edineceklerin belirli süreçler sonrasında hayvanları sahiplenebilmesi ve bu sahiplikle ilgili taahhüt ve bilgilendirme sertifikalarının edinilmesi yasal açıdan bağlayıcıdır. Bu yasal bağlayıcılık, köpeklerle ilgili sağlıklı ve işletilebilir bir sistemi Batı dünyasında mümkün kılmıştır (Anadolu Ajansı, 2021). Burada dikkat çeken nokta köpeklerin sahipsizliğinin belirli bir süreçten sonra onaylanmasıdır. Oysa Türkiye’de yürürlükte olan 5199 sayılı kanun, sokakta yaşayan tüm köpekleri sahipsiz statüsünde kabul etmektedir. Yeni kanunda sahipsiz ve başıboş ayrımının yapılması da önemlidir.

4. Sahipsiz Sokak Köpekleri Meselesi Hayvan Hakları Kuramının Neresinde Yer Alır?

Hayvan hakları kuramı, hayvanların da tıpkı insanlar gibi yaşamdan çıkarları olduğunu ve bu çıkarların kaynağının da acıya duyarlılık (Singer, 2018: 50-51); dünleri ve bugünleri ile yaşamın bir öznesi olmalarını sağlayan fizyolojik, psikolojik ve sosyal özelliklere sahip olduklarını (Regan, 2022: 113) savunan

kuramlardır. Bu kuramlara 1980'ler sonrasında genişlemiş hayvanların hukuku ve vatandaşlık hakkı⁵ gibi bir çok argümanda eklenmiştir. Bu yaklaşımlar, Batı düşüncesinde önemli kırılmaları ifade eder.

Batı dünyasında hayvan hakları meselesi kültür, sanat, edebiyat, siyaset, felsefe ve teoloji boyutlarıyla kapsamlı tartışmaların konusudur. Özelde sokak köpekleri diye bir tartışmalarının olmadığı dikkat çekmektedir. Çünkü Batı dünyasında sokak köpekleri meselesi adıyla var olan sorunun, köpeklerin sahiplendirilmesi ile sınırlı olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile Batı'da terk edilmiş köpekler meselesi bu hayvanların sahiplendirilmesi ile ilişkiliyken Türkiye ve benzeri ülkelerde mesele sokak köpeklerinin insanlara saldırıları ve insanların güvenli bir yaşamı nasıl sürdürecekleri üzerinden tartışılmaktadır. Batı'da hayvan hakları tartışmaları Brambell Komitesinden itibaren refahla başlayıp haklara evrilen bir süreç olarak beslenme alışkanlıkları, endüstriyel hayvan çiftliklerinin sorunları, deney hayvanları meselesi, kürk hayvancılığı vb. konular etrafında şekillenmiştir. Bu komite 1957 Roma Antlaşmasının ardından 1965 yılında kurulmuştur. Söz konusu komite "İngiltere'de entansif yetiştirilen çiftlik hayvanlarında hayvan refahının araştırılması amacıyla" (Antalyalı, 2007: 1) faaliyete başlamıştır. Bu tartışmalara sonraki dönemde yeni toplumsal hareketler ve alt kimlikler meseleleri eklenmiş ve oldukça ileri seviyede yetkin tartışmaların yapıldığı görülmektedir. Hayvan vatandaşlığı, liminal türler vb. pek çok yeni tartışma ile alan zengin bir entelektüel izlenim sunarken Türkiye

⁵ Ayrıntılı bilgi için bakılabilir. Sue Donaldson & Will Kymlicka, Zoopolis 2016)

vasatında (buna Hindistan vb. ülkeler de dâhil edilebilir) istisna isimler dışında haklar meselesi sokak köpekleri tartışmalarından öteye geçememektedir. Bu durumda yaşanan sorunun büyüklüğü ile ilişkilidir. Çünkü var olan sorun her gün ölen insan ve şiddete ve istismara maruz kalan hayvanların durumlarını aşamamaktadır. Medya da durumu bir gün ölen ya da parçalanan insan görüntüleriyle verirken ertesi gün şiddete maruz kalmış ya da öldürülmüş köpek haberleriyle sunarak gerilimi yüksek tutma noktasında üzerine düşeni yapmaktadır.

5. Neler Yapılabilir?

A- Türkiye açısından sokak köpekleri meselesinin ulusal bir soruna dönüştüğünün fark edilmesi gerektiği, başta merkezî ve yerel yönetim olmak üzere taraf ya da muhalif tüm STK ve kişilerce kabul edilmelidir. Meselenin yok sayılmasından ya da yanlış bilgilendirilmelerden kesinlikle kaçınılmalıdır. Hayvan hakları dernekleri köpeklerin insanlara saldırmalarını, insanlardan gördükleri zararlara bağlarken köpeklerin tekrar yabanileşebildiğini göz ardı etmektedirler.

B- Yürürlükte olan yasa ve diğer mevzuatın yetersizliği, sahada meselenin sıkı politikalarla takip edilememesi insan yaşamı adına sokak köpeklerini bir tehdiye dönüştürmektedir. İlgili mevzuat, sahipsiz hayvanlarla ilgili sorumluluğu Tarım ve Orman Bakanlığı, valilikler ve belediyelere tevdi etmiştir. Bu kapsamda yeni çıkacak yasanın mahalleler seviyesinde muhtarlıkları ve bekçileri sürece dahil etmesi önemlidir. Muhtar ve bekçiler kimliklendirme, terk edilmiş ya da kaybolmuş hayvan, evcil hayvan besleyen meskenlerin tespiti gibi hususlarda yetkili mercilerle koordineli hale getirilmelidir.

C- Sahipsiz hayvan tanımlamasının, ilgili kanunda yeniden tarifi şarttır. Sokak köpekleri sahipsiz hayvanlar statüsünden çıkarılarak durumları yeniden tanımlanmalıdır. Buna göre bu hayvanların aşılanması, küpelenmesi, çiplenmesi, kısırlaştırılması, rehabilitasyon işlemleri kamu ve hayvan severlerin iş birliğiyle yapılmalıdır. Bu uygulamalar için kullanılacak yeni yaşam alanları da tüm paydaşlardan gelecek önerilerle planlanmalıdır. Bu yaşam alanlarında sahipsiz köpeklerin rehabilitasyonu yapılarak köpekler, ırk ve yeteneklerine göre tasnif edilmelidir. Hayvanların eğitiminin sağlanacağı bu yaşam merkezlerinde köpeklerin yeteneklerinin tespit edilmesi de önemlidir. Bu doğrultuda eğitimden geçirilecek hayvanların sahiplendirilmesi, kamu hizmetlerinde çeşitli görevler (akut, rehber köpek, psikolojik destek, koruma, narkotik, askeriye, emniyet teşkilatı vb.) almaları sağlanabilir. Hayvanların insan yaşamına sağlayacağı katkının yanı sıra, kendisi de sosyal bir varlık olan köpeklerin yaşama faydalı bir şekilde katılımı hem insanlar hem de köpekler için önemlidir. Emniyet ve askeri personellerle yapılan görüşmelerde köpeklerin sosyal yaşama dâhil edilmesi, kritik görevlerde kullanılacak hayvanların safkan ve iyi ırklardan olmasının eğitimi kolaylaştırdığı belirtilmiştir. Oysa sınırlı da olsa bu barınaklardan alınarak arama kurtarma faaliyetlerinde görev yapan ve bu görevlerinde başarılı olan köpeklerin örnekleri mevcuttur (Anadolu Ajansı, 2016). Bu hayvanların yaşamdan izole edilmesi ya da öldürülmelerinin gelecekte hayırsız ada katliamı gibi kınanacağı unutulmamalıdır.

Bu bağlamda mesele sokakların güvenli hale getirilirken köpeklerin de yaşama tıpkı ilk evcilleştirme faaliyetlerinde olduğu gibi faydasıyla birlikte dönüşünün sağlanmasıyla olacaktır. Bu

hayvanların tamamının saldırgan ve zararlı olduğunu düşünmek de yanlıştır. Anadolu coğrafyası geçmiş dönemlerde bu uygulamaları başarıyla gerçekleştirmiştir. Çözüm mağdur ailelerin haklarını savunurken tüm köpeklerin yaşamdan koparılmalrı olmamalıdır. Bunun yerine; hayvanların yeteneklerinin sosyal hayata dâhil edilmelerinin, zaman ve mali açıdan boyutlarına bakılmaksızın, uğraşılmaya değer olduğu düşünülmelidir.

D- Bu barınakların işletilebilmesinde hayvan severler ve STK'lar sürece dâhil edilmelidir. Çünkü kontrol edilemeyen ve denetlenemeyen tüm alanlar istismara açıktır. Malesef kurulan bazı gönüllü organizasyonlarla ilgili şaibeli iş ve işlemler yine sosyal mecralarda gündeme taşınmaktadır. Bu olumsuz iddia veya vâkıâ ise hayvan hareketlerinin tümünü şüpheli hâle getirmektedir. Aynı zamanda hayvan severlerin gücü bu tür tartışmalarla kırılmaktadır. Bunun yerine sadece bu barınaklar için oluşturulacak bir malî havuz üzerinden hayvanlar için yapılan tüm yardımların bir merkezde toplanması sağlanmalıdır. Merkezi olması gereken bu havuzun kamu ve özel sektörden denetçileri olmalıdır. Her tür şüpheden uzak tutulacak bu havuz sayesinde hayvan severlerin yardımları sadece hayvanlar için kullanılabilecektir. Tüm bağış ve harcamaların denetlenebildiği bu sistem, ülke genelinde oluşturulacak hayvan yaşam merkezlerinin her türlü ihtiyacını karşılayacak bir projeksiyonla kurulmalı ve hareket edebilmelidir. Özellikle⁶ 7332 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu İle Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 16. Maddesine eklenen geçici 4. maddenin il belediyelerine ve nüfusu 75000'ni aşan diğer

⁶ <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k7332.html>

belediyelere yüklediği sorumluluk kapsamında yeni bakım evlerinin yaşam alanı şeklinde planlanması uygun olacaktır. Bu yaşam alanları hayvan okulları olarak planlanarak böyle de adlandırılabilir.

E- Bu yaşam alanları şehir merkezlerine yakın ve hayvanseverlerin rahatlıkla gönüllü destek sağlayacağı, çalışabilecekleri, standartları yüksek bir planlamaya sahip olmalıdır. İyi planlanmış bu mekânlar, insanların zihninde “sokaklar daha iyi bir yaşam alanıdır” düşüncesini ortadan kaldıracak nitelikte olmalı ve köpekler için bir okul projesi olarak düşünülmelidir. Bu okullarda hayvanlar, otel mantığı ile beslenmek yerine oyunlar ve süreçte verilecek eğitimlerle güçlü özelliklerinin pekiştirileceği bir eğitim yuvası anlayışına sahip olmalıdır. Ancak; sınırlı da olsa bazı hayvan severlerin kurumsal düzenlemelerden özellikle uzak durdukları da gözden kaçmamalıdır. Bu kişiler açısından belediyelere ait barınaklar ölüm kampları gibi işletilmektedir. Oysa bu işi gerçekten iyi yapan idareci ve çalışanlar ülkenin her yerinde var olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda ilgili yasaların paydaş olmaktan uzak kişilerle ilgili olarak da gerekli tedbirleri kapsamına alması önemlidir.

F- Bu öneriler gündeme getirildiğinde genellikle mâli yetesizlikler gündeme taşınmaktadır. Oysa merkezî ve yerel yönetimlerin her yıl milyonlarca lirası sadece hapishane formatında hizmet üreten barınaklara gitmektedir. Bu rakamların; kısırlaştırma, beslenme ve barınak imkânlarıyla birlikte milyarları bulacağı belirtilmektedir⁷. Ayrıca kırsalda çiftçilerin ekili dikili tarım alanlarının zarar görmesi, büyük ve küçük baş hayvanlarının

⁷ <https://www.haberci38.com/basibos-kopek-sorunu-cozumunde-maliyet-korkuttu/16290/>

yaralanması veya öldürülmesi sonucunda ortaya çıkan zarar, trafik kazaları ve maddi hasarlar, zoonoz (kuduz, kist hidatik vb.) hastalıklarını tedavi amaçlı devletin yüklendiği maliyet sokaklardan köpeklerin alınmasıyla ortadan kalkacak maliyetler olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Sağlık Bakanlığının verilerinde de yer aldığı haliyle 2013 yılında 186.466 olan kuduz riskli temas sayısının 2023 yılında 437.601'e ulaştığı görülmektedir. 10 yıllık bir süre zarfında yaklaşık 2,5 kat artan bu riskli temas sayısının gelecek yıllarda katlanarak artacağını farkına varılması gerekmektedir.

G- Hayvanların kimliklendirmesi yasayla zorunlu hale getirilmiş bir işlemdir. Ancak Evcil hayvanlara çip uygulamasında, 31 Aralık 2022 itibarıyla 1.429.370 ev hayvanı kayıt altına alındı. “Ankara Bölgesi Veteriner Hekimler Odası Genel Sekreteri İsa Yıldırım, Türkiye’de sahipli kedi- köpek sayısının ortalama 6 milyon olduğunu ve sadece yüzde 25’inin kimliklendirildiğini” belirtti. Bu durum evcil hayvanları kimliklendirme işleminin belirli bir yol kat ettiğini ancak tamamlanmadığını göstermektedir. Bu sebeple de evcil hayvan tespit işlemlerinin ve kontrollerinin HAYDİ ekiplerince (muhtarlık ve bekçilerle işbirliği içerisinde) kesintisiz devamının sağlanması gerekmektedir.

H- Hayvanlara dair önemli bir ekonomik sektörün oluştuğu göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Beslenmeden, moda, bakımdan cerrahi operasyonlara birçok boyutu olan bir meseledir. Yasaların bu anlamda hayvanların bir canlı olduğu ve yaşamdan en az insanlar kadar çıkarları olduğu noktasından hareketle hayvanların doğal görünümlerine müdahaleleri işlem sonrası olsa dahi HAYDİ ekipleri vasıtasıyla denetlemesi, bu tür işlem yapan yerlere cezai

müeyyideler uygulaması gerekmektedir.Mama satışları sıkı takip edilerek marketlerde, internet ortamında vb yerlerde satışlar yasaklanmalıdır. Bu tür satışların kimliklere bağlanması uygun olacaktır. Bu durum yerli yersiz hayvan besleme alışkanlıklarını ortadan kaldıracaktır. Böylece sahipsiz hayvanların sokaktan uzaklaşmaları da kolaylaşacaktır. Ayrıca birçok yasaklı ırk başta olmak üzere pek çok tropik hayvanın kaçak yollarla ülkeye girişinin engellenmesi de gerekmektedir. Rosi Braidotti (2018: 18), hayvan kaçakçılığının dünya genelinde uyuşturucu ve silah ticaretinden sonra üçüncü sırada yer aldığını belirtmektedir.

I- Hayvanların kısırlaştırılması işlemi hayvanların popülasyonunu sınırlamaya yönelik önemli bir müdahaledir. Ancak bugüne kadar hayvanların %15'inin ⁸ kısırlaştırıldığı tespit edilmiştir. Bu hususta veterinerlik fakültelerinin staj aşamasında olan öğrencilerinin alanda değerlendirmesinin devlet açısından maliyetleri düşüreceği gözönünde bulundurulmalıdır.

⁸ <https://www.haberci38.com/basibos-kopek-sorunu-cozumunde-maliyet-korkuttu/16290/>

KAYNAKÇA

Amicis, E. D. (2009). *İstanbul*. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Anadolu Ajansı. (2016, 11 30). Sokak köpeği'di 'kurtarıcı' oldu. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/sokak-kopegiydi-kurtarici-oldu/695998#:~:text=%C4%B0zmir'de%20bir%20hayvanseverin%20sahiplenerek,%22arama%20kurtarma%22%20k%C3%B6pe%C4%9Fi%20oldu.&text=Bir%20hayvanseverin%20evine%20ald%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20ve,arama%2Dkurtarm>

Anadolu Ajansı. (2021, 12 30). Avrupa ve ABD'de sokak hayvanlarıyla ilgili düzenlemeler katı biçimde uygulanıyor. Ankara. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-ve-abdde-sokak-hayvanlariyla-ilgili-duzenlemeler-kati-bicimde-uygulaniyor/2461248>

Antalyalı, A. A. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Hayvan Refahı Uygulamaları*. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı,, Ankara. Retrieved from <https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/vufind/Record/1181399>

Arıkan, E. (2016). *Hayvan Hakları İnsan Hukuku*. Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.

BBC News Türkçe. (2022, 04 02). 4 Nisan Sokak Hayvanları Günü: Türkiye'de sokak hayvanları ne durumda ve neden tartışılıyor? Retrieved from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60947128>

Bentham, J. (1962). *An Introduction To The Principles Of Moral And Legislation*. Newyork: Rusell&Rusell Inc.

Descartes, R. (2013). *Yöntem Üzerine Konuşmalar*. (Ç. Dürüşken, Trans.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Donaldson, S., & Kymlicka, W. (2016). *Zoopolis Hayvan Haklarının Siyasal Kuramı*. (M. Yıldırım, Trans.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Eliade, M. (2005). *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. (M. Ünal, Trans.) Konya: Serhat Kitabevi.

Exupéry, A. d. (2016). *Küçük Prens*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Güvenli Sokaklar Derneği. (n.d.).

Hart, K. (2020). Empatinin Kültürel Boyutları Üzerine: Sokak Hayvanları Ve İstanbul. In A. A. (Editör), *Şehir ve Hayvan* (pp. 97-129). İstanbul: Patika Kitap.

Irvine, L. (2011). *Biz ve Onlar Hayvanlarla Bağımızı Anlamak*. (S. Çağlayan, Trans.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Obuz, Ö. (2022). Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Hayvan Katliamları ve Himaye. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ökten, N. (2002). Hayvan: Kimin Kurbanı? *Cogito*, 132-138.

Özdoğan, K., & Bilgin, A. (2021). Güvenlik Mekanizması Olarak Köpek Nüfus Yönetimi Ve Sokak Köpekleri. In M. F. Kiraz Özdoğan, *İnsan, Hayvan Ve Ötesi* (pp. 69-91). İstanbul: Kolektif Kitap.

Platon. (2010). *Devlet*. (S. Eyüboğlu, & M. A. Cimcoz, Trans.) İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.

Regan, T. (2022). *Kafesler Boşalsın Hayvan Haklarıyla Yüzleşmek*. (S. Çağlayan, Trans.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Singer, P. (2018). *Hayvan Özgürleşmesi*. (H. Doğan, Trans.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

T.C. Resmi Gazete. (2004, Haziran 24). Hayvanları Koruma Kanunu. *5199 Sayılı Kanun*.

T.C. Resmi Gazete. (2021, Temmuz 9). Hayvanları Koruma Kanunu İle Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. *7332 Sayılı Kanun*.

BÖLÜM VI

Turkey's Sustainable Agriculture Policy in the Face of Climate Crisis

Hasibe Sena AKKIŞLA*

Introduction

Climate can be defined as a system that forms the interactions of living things with nature, which is effective on land, water bodies and the atmosphere (IPCC, AR6 WG1, 2021). With the change of many different factors on Earth, the dynamics that keep the climate in balance over time vary and this situation sometimes becomes dangerous for living things. Climate change means an increase in the global average temperature and a deterioration in the balance of the climate system prevailing on Earth. Increased use of fossil fuels, increase in human population, industrialisation, greenhouse gas concentration, shrinkage of agricultural lands and forests trigger

*

climate change (Bozkurt, 2022, 215; Ilık Bilgen, 2021, 178; Tayanç, 2022, 58). Over time, the desertification of soils, the decrease in forests, the melting of glaciers, the destruction of plants as a result of heat waves, the increase in the density of toxic gases such as carbon dioxide and methane gas in the atmosphere increase the global temperature average.

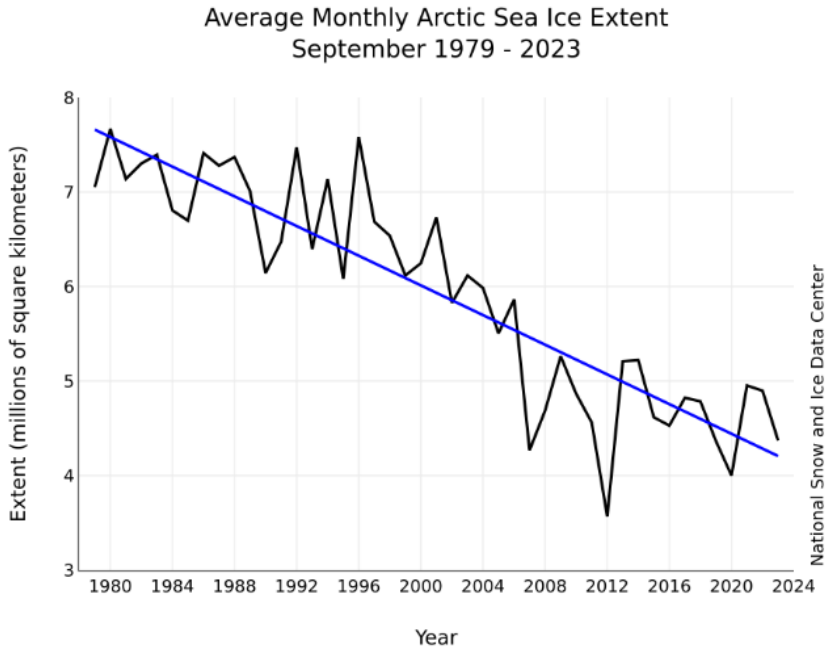
The increase in greenhouse gases (greenhouse gases, GHG) and carbon dioxide (CO₂) concentration on Earth causes an increase in the global average temperature. The increase in temperature and gas density in the world disrupts the moisture balance and causes changes in precipitation regime, drought, melting of glaciers, decrease in fresh water resources, increase in sea level, disruption of the balance of the living environment of living things and loss of this habitat. The climate is on a very sensitive balance and if it changes, it will be a threat factor especially for endemic species. The deprivation of elements that are important for human health constitutes a negative part of climate change. The transformation of irrigated agriculture in agricultural lands into dry agricultural activities due to the decrease in fresh water resources, the decrease in the nutritional value of the products produced, and the occurrence of various destructions in agricultural lands constitute a danger especially for countries where agriculture constitutes an important part of the economy.

I. Climate Crisis

The factors triggering the climate crisis are primarily industrialisation, increase in carbon emissions, increase in greenhouse gases, destruction of green areas and shrinkage of agricultural lands. Increasing industrialisation since the industrial

revolution has deteriorated the air quality and created an imbalance in the natural temperature average. We can observe this especially from the acceleration of the melting of glaciers, the severity of different weather conditions experienced at the same latitude in the same time period, the increase in air pollution and imbalances in the precipitation regime. The UN World Meteorological Organisation (WMO) has made some determinations in its report on climate change. According to these reports, *‘climate change continued non-stop from the peaks of the mountains to the depths of the oceans in 2022. Droughts, floods and heat waves affected communities on every continent and cost billions of dollars in material damages. Antarctic sea ice is at its lowest level on record. The melting of the European glaciers was literally beyond expectations. The global climate outlook for 2022 shows the scale of changes on land, in the ocean and in the atmosphere caused by record levels of heat-trapping greenhouse gases. In terms of global temperature, 2015-2022 were the eight warmest years on record, despite the cooling effect of a La Nina event in the last three years. The melting of glaciers and sea level rise, which reached record levels again in 2022, will take thousands of years’* (WMO Annual Report - 21 April 2023).

Table 1

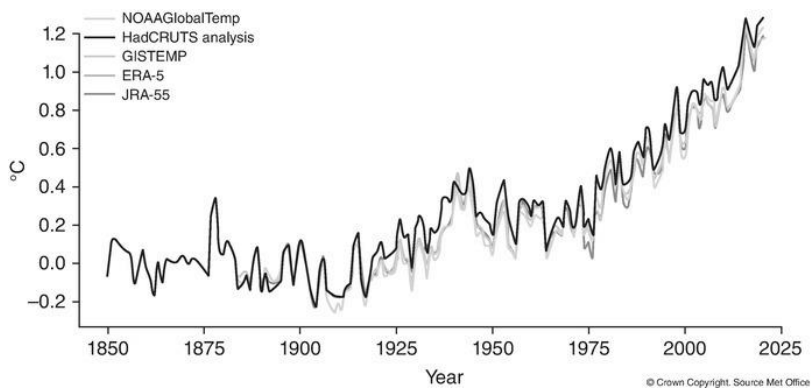


Reference: National Snow and Ice Data Center 10.10.2023

It was determined that the warming in the oceans reached a record level in 2022 (Ebarvia, 2016, 213). The rate of greenhouse gases on the planet has caused the water in the oceans to heat up and the balance of marine ecosystems to deteriorate. According to the report records given by the IPCC, *‘the global average sea level continued to rise in 2022. The total loss of land ice from glaciers, Greenland and Antarctica in the period 2005-2019 is 36 per cent of the increase in sea level and 55 per cent of the warming of the oceans. This situation has also started to threaten the acidification*

of the oceans and the life of many marine organisms by combining CO₂ with seawater’ (Almonte, 2020, 15; IPCC, 2022, 78). It is a result of the melting of glaciers and temperature increase, which causes the shrinkage of coral reef areas in the oceans, the disappearance of seaweeds and the death of living organisms in the marine ecosystem (Ebarvia, 2016, 1; Riegl, Bruckner, Coles, Renaud & Dogle, 2009, 138; Spalding & Brown, 2015, 772). The bleaching/transparency of coral reefs does not only threaten the marine ecosystem, but in the long term, it will also have a negative impact on the pharmaceutical industry, fisheries and other living things obtained from these areas (Çoban & Ölmez, 2017, 158).

Table 2



Reference:Met Office/PA, 08.12.2023

World Meteorological Organisation reports show that there are significant temperature increases compared to the average world

temperature in the past. When the reports comparing annual temperatures with the 20th century average are evaluated, it is seen that the average temperature has increased by 1 degree (Diez, von Lucke, & Wellmann, 2016, 142 ; Dorta Antequera, Díaz Pacheco, López Díez, & Bethencourt Herrera, 2021, 1795 ; IPCC, 2022). The UN Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) emphasised that this increase should not be seen as a small value (Almonte, 2020, 78 ; Assembly, 2019; Ebarvia, 2016, 56) and that it will cause sea level rise, imbalance in the precipitation regime, and high acidity waters will occur due to the increase in the temperature of the waters (Niranjan, 2024).

The negative impacts of climate change have caused various dangers for many countries. There are many negative factors such as droughts in the African continent, the melting of the average surface area of Arctic glaciers from 7.7 million square kilometres to 4.2 million square kilometres (National Snow and Ice Data Centre Report, 2022, 201), the disappearance of Asian vegetation, large fires in the American continent and the transformation of the precipitation regime into harsh conditions, and disappearing animal generations. In addition to the increase in the world temperature average, the destruction of forest lands, the intensification of greenhouse gas emissions and climate deterioration pose many

threats to human life (Akandji Kombe, 2007, 127; Knox, 2009, 165; Pedersen, 2020, 2).

II. International Measures Taken Against Climate Crisis

In order to reduce the climate crisis, countries remain in cooperation and take various measures. Decisions have been taken to reduce industrialisation and its effects, which have an impact on the increase in the average temperature. According to the reports of the Joint Research Centre of the European Commission and the Netherlands Environmental Assessment Agency, China and the United States of America emit the most gases. The use of renewable energy sources or nuclear energy sources and the reduction of fossil fuel consumption constitute the future goals of the countries. The development of low-carbon electricity generation and electricity storage systems and increasing energy efficiency are also included in the climate crisis prevention policies targeted by the United Nations. Due to the fact that oil deposits and other fossil fuels will be depleted after a period of time, the damage they cause to natural life and their inevitable negative effects, many principles are struggling with the climate crisis today and are programming their economies to invest in sustainable resources.

The European Parliament Climate Committee has made calls to the countries with the reports it has published. It has asked for targets to be set for reducing greenhouse gas emissions and working

towards taking serious sanctions in this regard. Germany is one of the leading states in the fight against the climate crisis in the European Union countries. It has not only followed economic policies for the protection of the ecosystem, but also introduced serious regulations as the lifestyle of the society. It is aimed to protect the climate order and to maintain life by taking preventive measures. In order to protect the environment, the society is encouraged to create a waste recycling system, to ensure plastic recycling, to create technological systems in order to save resources. The Energy Industry Act (Energiewirtschaftsgesetz - EnWG) on the energy industry and climate protection was adopted and entered into force on 39/12/2023. It is considered to be an important step in reorganising the development of the German energy industry through certain legal changes and in adapting to the change in the energy sector in solving the climate crisis (von Buchard, 2024, 81).

Developments are also taking place in the field of law and the concept of '*climate justice*' is emerging. Environmental organisations (Greenpeace, Deutsche Umwelthilfe) filed lawsuits against German automobile companies (BMW, Volkswagen) and energy supply company Wintershall on the grounds of climate protection, environmental safety and violation of the rules set out in the Paris Agreement. "*Companies must stop the production of cars with internal combustion engines by 2030, phase out the use of fossil*

fuels, and from 2026 onwards stop enabling carbon emissions in new areas. These ultimatums to companies must be fulfilled in order to achieve the goals of the Paris Climate Agreement and the German Climate Protection Act” (Barbara Metz et al., v. Wintershall Dea AG - 2021).

Spain has implemented the cancellation of short-haul flights in order to reduce carbon emissions. Within the scope of the “2050 Climate Action Plan”, which is one of the objectives of the Paris Agreement, short-haul flights have been banned as one of the ways to reduce carbon emissions due to the increase in carbon emissions by aeroplanes. According to the decision taken, *“flights will no longer be allowed to cities that take less than 2.5 hours to reach by rail, except in cases of connection to central airports connected to international routes”* (Antequera, Diaz, Pacheco, Lopez Diez & Bethencourt Herrera, 2021, 1796). This decision is expected to enter into force upon approval by the Senate. Similarly, in 2023, France banned air transport to cities that take 2.5 hours to reach by train and put it into effect. With this method, approximately 300,000 tonnes of carbon emissions will be saved and energy will be saved. The targeted expectation is to reduce carbon emissions by 10% annually (sanitashealtplanspain - 31/10/2023).

Legal regulations on carbon gas emission of vehicles were updated and judicial action was taken against brands that insist on

this issue. An inspection report was given by the Environmental Protection Agency due to the carbon dioxide emission of the vehicles produced by the Volkswagen brand. It was determined that the low emission values of the vehicles produced according to the standards increased the climate crisis (Özcüre, 2018, 375). This situation, known as Volkswagen's emission scandal, was exposed when it was revealed that the automotive company used special software to cheat in emission controls. As a result of the tests carried out on the vehicles, it was revealed that the gas emitted from the vehicles, especially nitrogen oxide, was measured at a high rate (35 times more than the amount shown) and harmed the environment (Özcüre, 2018, 375). This situation, which not only harms public health but also causes environmental pollution, contradicts Germany's climate policies and EU strategies to combat the climate crisis (Oldenkamp, Zelm & Huijbregts, 2016, 122).

The UK is the land where the industrial revolution took place and as one of the leading countries in fossil fuel consumption, it follows policies on the use of renewable energy (UK Shared Prosperity Fund: prospectus). Although a large part of its economy is based on oil, natural gas and industry, it has made legal arrangements to adopt effective solutions for sustainable energy production. The United Kingdom is committed to reduce the rate of carbon emissions by 57% by 2032 in terms of its targets in its policy

to combat the climate crisis (Bağcı, 2022, 32; Duru, 2016, 25; Yeşilodak, 2022). In order to reduce carbon emissions and combat the climate crisis, the transition to electric cars was accelerated, natural gas heating was provided, and renewable energy sources were increased. The Green New Deal policy has been adopted and its principles have been put forward. In terms of combating the climate crisis, principles have been adopted not only on climate but also in many areas. Seeding, tillage policy and the use of renewable energy technology have been emphasised. It is aimed to spread sustainable transport vehicles, the use of renewable energy technology (*such as wind, wave, geothermal, biomass*), the protection of energy efficiency, the development of sustainable agricultural methods.

III. Turkey's Climate Policy

Like every country in the Mediterranean climate zone, Turkey has had its share of climate change. Countries located in this belt are expected to be most affected by climate change because in this belt, especially the vegetation is rich and the soil structure is of high quality, so agriculture and animal husbandry constitute a large part of their economies. As a result of climate change, various risks have emerged in these regions. Drought, decrease in humidity, change in acid and salt ratio of water, imbalances in precipitation regime, carbon gas concentration and air pollution and many other

indirect problems have endangered living creatures and their habitats in these countries (Bayraç and Doğan, 2016, 24; Gönenç and Kibaroglu, 2017, 2; Ü. Şahin, 2014, 28).

In 1997, the ‘*Kyoto Protocol*’ was adopted and the evaluation report was published. Turkey initiated the adaptation process in order to participate in the Conference of Parties (COP) under the ‘*United Nations Framework Convention on Climate Change*’ (UNFCCC) in order to participate in the negotiations on climate change (Diez et al., 2016, 125; Ilgıt and Kaya, 2021, 185; Ü. Şahin, 2014, 78). In 2001, the Coordination Board on Climate Change (CBCC) was established. In 2009, Turkey accepted this protocol into force. At the same time, the Copenhagen Conference was organised in 2009. At the conference, targets for reducing greenhouse gas emissions were set. In 2010, the targeted climate change strategy programme to be implemented between 2010 and 2023 was determined (Republic of Turkey Ministry of Environment and Urbanisation, 2012, 35). In 2015, Turkey, which participated in the Conference of the Parties until 2015, announced its ‘*Intended National Joint Determined Contributions*’ and established its targets for combating the climate crisis (Ilgıt and Kaya, 2021, 186; Talu, 2015, 114). In accordance with the UN Framework Convention on Climate Change, countries have stated their commitments (*Copenhagen Accord*). The Copenhagen Conference constitutes the

basis of the Paris Agreement, and at the Paris Climate Conference, ‘*Intended Nationally Determined Contributions*’ (INDCs) were renegotiated and commitments were taken from countries in the fight against climate change until 2030 (The COP, 1/CP.20).

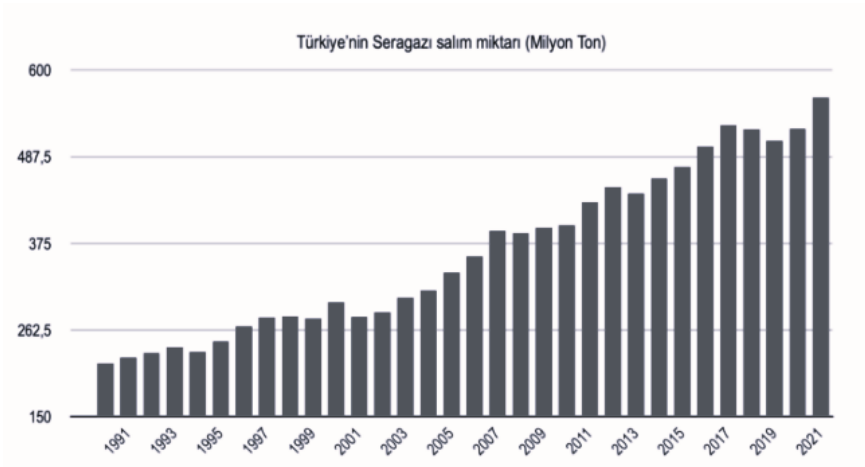
Turkey has also carried out legal studies and accepted international agreements in terms of combating the climate crisis. The Paris Agreement was adopted by the state parties on 12 December 2015 (Cerit Mazlum, 2017, 147; Commission, 2021; Gökalp, 2022, 5). Adopted by 197 countries, this agreement is an important arrangement for joint struggle against the climate crisis. Turkey also supported the fight against the climate crisis with the adoption of the Paris Agreement. It aims to limit the global temperature increase to 1.5 degrees. It aims to reduce carbon emissions by 50% worldwide by 2030 and to zero this rate by 2050 (Commission, 2021; Etem, 2016, 6; Köse, 2018, 57). The participating countries take decisions to prevent the climate crisis in accordance with this agreement and with their own internal legal regulations. Turkey, which has set a target of 2053 in terms of sustainability of climate targets, is struggling with climate change as well as this Agreement with various regulations. Turkey ranks 16th in the world in terms of greenhouse gas emissions, but many areas, especially agricultural policy, are affected by this climate change (TÜİK; Arı, 2021, 36; Ü. Şahin, 2014, 55). Turkey is a country

where endemic plants grow, which is the natural habitat of various animal species and can obtain rich agricultural products due to climate diversity and can integrate these products into the global economy. There are measures taken to protect national values, to follow policies that are economically compatible with the climate and to protect agricultural lands.

The Paris Agreement has put forward the consequences of climate change, but it does not specify the responsibilities of the parties due to this climate change and the regulations on compensation for the damages of those who do not comply with the provisions of the agreement, for these reasons, it does not have a serious sanction. The Paris Agreement has a special significance for Turkey; in this process, Turkey officially presented its climate struggle targets to the public with the INDC document and created its own development planning (INDC, 2021). As a matter of fact, Turkey joined the race for numerical targets, which started with Kyoto within the framework of international law and in which countries took responsibilities, late. Turkey has been reporting its greenhouse gas measurements to the authorised bodies of the UN since 2010 in order to harmonise its development plans with its climate mitigation policy (TÜİK, 2021; Talu, 2015, 45). Within the 2020-2030 period, which is targeted after the Paris Agreement, Turkey stated in its binding declaration to the UN in 2015 that

“within the possible climate struggle scenario, 21% reduction from the emissions to be reached in 2030, 10 thousand MW target for solar energy, 16 thousand MW target for wind energy, utilisation of the entire hydroelectric potential, commissioning of one nuclear power plant and reducing the loss rate in electricity generation and network to 15% in 2030 will be achieved” (Commission, 2021; Etem, 2016, 59; Gökalp, 2022, 9; Köse, 2018, 62; Table 3).

Table 3



Reference:CFR 2023, UNFCCC – 21.04.2024

There are already disputes in Turkey that can be labelled as ‘climate litigation’. In 2021, ecology organisations (*Adana ÇETKO, Antakya Environmental Protection Association, İskenderun Environmental Protection Association, Adana Medical Chamber, Çan Environmental Association, EGEÇEP Association, Kazdağı*

Association for the Protection of Natural and Cultural Assets, Ordu Environmental Association, Green Artvin Association, Chamber of Agricultural Engineers) filed lawsuits against the Presidency, Ministry of Energy and Natural Resources, EMRA, Ministry of Environment and Urbanisation and the relevant thermal power company in each case, demanding the closure and cancellation of 37 coal-fired thermal power plants operating in Turkey. The claim in the lawsuit filed at Ankara 11th Administrative Court is that “*coal-fired thermal power plants cause a climate crisis due to the damages they cause to nature and the living ecosystem. Although Turkey has ratified the Paris Agreement, it has not yet taken any steps in this regard. Coal must be abandoned and the thermal power plants under construction must be cancelled. Thermal power plants cause cancer, cause social costs and undermine the health budget of the state. Therefore, the lawsuit was filed in line with the duty to protect national security imposed on the President of the Republic by Article 104 of the Constitution.*” (Yeşil Gazete - 17/03/2022) The local court accepted these claims as abstract and dismissed the case, but the case is still pending before the Court of Appeal.

The dispute filed in 2022, which is another ‘*climate lawsuit*’, is the result of the climate change of Lake Marmara, the drying of the lake as a result of the faulty choices of the administration and the inability to carry out the fishing activities carried out here. In this

context, the S. S. Gölarmara and Surroundings Fisheries Cooperative was unable to pay the rent and against the execution proceedings initiated against it, both the cancellation of the payment order and the determination of the contrary behaviour against the decisions and commitments to combat climate change taken by the administration as a result of climate change were requested. Since Turkey has signed the Paris Agreement, it was demanded that Turkey should act to combat the climate crisis and take concrete steps in this regard. (iklimhaber.org - 01/09/2022) Currently, the court of first instance has issued a stay of execution decision regarding the execution proceedings and cancelled the payment order, but no determination was made that the administration did not combat the climate crisis. As a matter of fact, this is not a final judgement. In our opinion, the efforts of the parties in Turkey to fight against the climate crisis with legal instruments can be seen as a driving force. In Turkey, as in the international arena, combating the climate crisis, reducing carbon emissions and taking concrete steps to achieve the targets in the Paris Agreement constitute one of the issues discussed in the field of law. In particular, policies should be followed in order to protect Turkey's natural assets, to protect ecological diversity, to protect the existence of wetlands and living populations.

IV. Turkey's Agricultural Areas and Agricultural Policy

As a result of climate change, the worldwide impact of increased greenhouse gas emissions and increases in temperatures is largely seen on soil and vegetation. While droughts are increasing in some regions, floods are occurring in others due to excessive rainfall and food insecurity is occurring due to the increase in heat waves. The inefficiency of agricultural lands causes the population not to have access to sufficient amounts of food and millions of investments are damaged. In our opinion, it should be recognised that climate change poses great risks especially for countries whose economy is based on agriculture. In the fight against climate change, it is necessary to take various measures to protect agricultural lands, increase their productivity and protect production. It is important for both producers, consumers and the state economy that renewable energy and agricultural lands are surrounded by more balanced, cheaper and accessible service tools that can be accessed by everyone by making use of developing technologies (Bayraç & Doğan, 2016, 24; Gönenç & Kibaroglu, 2017, 14). In order to develop and disseminate these tools in the country, it should be ensured that the necessary funds are created, incentives are provided to producers and large-scale investments and projects are implemented for adaptation. As an agricultural country, Turkey has taken various steps on agriculture and food and prepared ten-year

development plans in order to protect the fertility of its lands (Ministry of C. E. and S., 2012; Ministry of C. K., 2014). In the fight against the climate crisis, it carries out studies in various fields to prevent drought, to ensure the availability of forest lands, to ensure the continuation of endemic plant species, to protect the amount of products obtained from agricultural lands in terms of quality and quantity (Çullu, 2012, 23; Kalenderoğlu, 24; Karadağ & Şit, 2016, 74; C. Şahin, 2019, 436).

Investments have been made in the field of industrialisation, but steps have also been taken to protect farmers, maintain the fertility of soils and grow quality products (Ministry of Agriculture, 2014; Öndağ, 2018, 64). Today, despite the steps Turkey has taken in the field of industry, the fact that it has not given up being an agricultural country can be seen from the protection of agricultural areas, the investments made in the agricultural sector and the regulations introduced. Between 1923 and 1929, important developments took place to increase the productivity of agricultural lands and to support farmers, especially Agricultural Credit and Sales Cooperatives, Agricultural Combines and State Agricultural Enterprise were established (Kalenderoğlu, 123; Yavuz and Topuz, 26). Farmers were trained on the use of agricultural lands, quality seed production was supported, economic support was given to

farmers, seed breeding was carried out and irrigation methods were modernised.

On 17 April 1940, with the Law No. 3803, Village Institutes were opened and it was aimed to train farmers who could use technology and produce efficiently (T. C. Ministry of Agriculture, 2014; Gündoğan, Baş, Ünal Sayman, Arıkan, & Özsoy, 2015, 35). In 1945, the Farmer Land Law was prepared and each farmer was provided with land. As a result of the acceleration of industrialisation, especially as a result of its rapid spread all over the world, 5-year development plans were established in the 1960s in order to strengthen agriculture and efforts were made to increase agricultural production and improve product quality (Al, 2018, 115; Bahçeci, 2018, 48; Bazame, 2017, 78). The studies carried out in these years, when the name of the climate crisis had not yet been mentioned, were steps towards strengthening agricultural lands. The sustainability of agricultural production is aimed and conscious irrigation, the use of technological methods in agricultural lands, and the protection of soil and seed fertility are targeted. Turkey's soil fertility is quite high, but a map of the agricultural lands and their qualities in the country was created in the 1960s in order to evaluate each soil fertility and to determine from which soil better products could be obtained (General Directorate of Topraksu, 1960). The Directorate of State Hydraulic Works (DSİ) was established in order

to determine water resources for irrigation of agricultural lands and to monitor the technologies that ensure the most economical utilisation of water resources.

In the agricultural sector, it has been interrupted from time to time due to problems such as inefficient use of irrigation areas, rapid industrialisation occupying agricultural lands, increase in the cost of agricultural spraying, failure to ensure the sustainability of the use of quality seeds and inability of farmers to receive adequate support (Akçankaya, 2019, 39; Bayar, 2018, 192; Öndağ, 2018, 81). With the climate crisis, the shrinkage of water resources and the difficulty of access, the decrease in the quality of the product obtained from agricultural land, the decrease in product harvest, and the deterioration of ecology also affect sustainability in agriculture. Law No. 5403 on Soil Conservation and Land Use was adopted on 03.07.2005 (Kalenderoğlu, 127). The purpose of this law is explained in the first article of the law as “*the protection and development of soil, classification of agricultural lands, determination of minimum agricultural land and sufficient income agricultural land sizes and preventing their division, determining the procedures and principles that will ensure the planned use of agricultural land and sufficient income agricultural land in accordance with the principle of sustainable development with environmental priority*”. This legal regulation is important in terms

of adaptation to new risks in the face of rapid climate change. As a result of climate change, the focal point should be to expand the efficient use of agricultural lands.

A. Agricultural Land Use

The use and utilisation of agricultural lands constitute one of the policies implemented within the scope of combating the climate crisis. Agricultural land can be defined as fertile agricultural lands that have the quality of agriculture (Akçankaya, 2019, 78; Ministry of T. and O., 2016; Kalenderoğlu, 132; Uyumaz and İlhan, 2018, 118). As stated throughout Law No. 5403, agricultural lands do not mean a simple land or a piece of land in its simple form. Agricultural lands should be considered as structures that contain living diversity in terms of their qualities, have mineral richness in terms of the separation of various rocks and substances, and contain certain proportions of water and various gases (Donat, 2024, 39). For this reason, changes in these ratios and differentiation of structures as a result of climate change will affect the quality of agricultural soil.

Turkey is a country with fertile agricultural lands in terms of climate characteristics and geographical structure. The soils have the ability to reproduce easily, to grow various products together and to have rich quality vegetation. Due to these features, it is possible for farmers to obtain crops without difficulty. According to the data of the Turkish Ministry of Environment, Urbanisation and Climate

Change, “*The amount of agricultural land in Turkey was 38,328,000 hectares in 2016, of which approximately 15,575,000 hectares were cultivated, 3,998,000 hectares were fallow, 804,000 hectares were used for vegetable cultivation, 5. 000 hectares is ornamental plant cultivation area, 3.329.000 hectares is fruit, beverage and spice plant cultivation area and 14.617.000 hectares is meadow and pasture land*” (Aliefendioğlu and Tanrvermiş, 2011, 88; Ministry of Ç. ve Ş., 2012; Ilgit and Kaya, 2021, 185). According to TurkStat data for 2022, ‘total agricultural area is 38 462 thousand hectares (including meadow and pasture land). Of the total agricultural area, 52.4% is cultivated land, 9.6% is under perennial crops (perennial orchards) and 38% is permanent meadow and pasture land’ (TurkStat, 2023). In Turkey, inefficient use of agricultural lands, lack of necessary maintenance and care, destruction of lands, unconscious use of lands, decrease in the quality of products obtained from agricultural lands due to wrong irrigation techniques will lead to a decrease in the income obtained from these lands.

Apart from the use of fertile lands in the agricultural sector, another issue that should be considered is the use of these lands for construction areas such as housing or hotels for tourism purposes, mining companies and other industrial areas. The unconscious use of green areas and the failure to protect these areas with legal regulations have led to the shrinkage and inefficiency of valuable

lands and agricultural lands. In 2008, with the Law No. 5761 on the Amendment of the Tourism Incentive Law, steps were taken to control and restrict tourism areas (Çıkın, Çeken and Uçar, 2009, 3). Similarly, the leasing of mining sites to international mining companies and the contamination of land areas with cyanide have led to the emergence of risks such as landslides and landslides. With the adoption of the Mining Law No. 3213, regulations on mining activities were made. Two amendments were added in 2019 in Article 14, subparagraph G of the legal regulation, but it is seen that a limit has been imposed on afforestation fees here, and it is clearly seen that no sanctions are foreseen as a result of the occupation and destruction of agricultural lands (T. C. Ministry of Public Works, 2018). Turkey, which is rich in minerals, has had to lose its rich agricultural lands and forest areas due to the indiscriminate destruction of its lands and the use of fossil fuels, the increase in carbon emissions, and harmful chemicals discharged into the soil. In 2010, an amendment was made to Article 2 of this Law and a legal standard was introduced, albeit partially, regarding the supervision of mining activities. According to Article 2 of Law No. 3213, *“Except for Group I and II mines, the structures and facilities required for mining exploration and operation activities, starting from marginal agricultural lands, in the absence of more suitable alternative lands, other dry agricultural lands and planted agricultural lands that cannot be economically productive in the*

amounts that will meet the real need for the specified general purposes, provided that the public interest is observed and measures are taken to prevent damage to agricultural activities, can be allocated to non-agricultural activities”. Although this is the legal arrangement, it is not sufficient to protect Turkey's agricultural lands and fulfil its commitments to prevent the climate crisis, including the Paris Climate Agreement to which we are a party. The fact that the mining sector is not controlled and limited still causes damage to agricultural lands and disruption of the climate balance.

B. Sustainable Agriculture in Turkey

Even if the efforts to prevent the climate crisis in the world and the targeted activities are realised, it should be accepted that the greenhouse gas density, carbon accumulation and the change in the climate that has already begun will have irreversible consequences. It is necessary to carry out studies to adapt to the consequences of climate change and to make agriculture sustainable. For the goal of sustainable agriculture, it is necessary to implement certain strategies, to utilise technologies that can adapt to climate changes, and to implement policies that can turn negative impacts into opportunities. As a result of climate change, there may be pollution, excessive consumption and inefficiency of natural resources, and action should be taken to protect water resources, especially in terms of irrigation of agricultural areas. Irrigating agricultural areas using

efficient irrigation techniques, using drought-resistant plants, increasing forest areas are important techniques for combating climate change and sustainable agriculture (Ilgit and Kaya, 2021, 185; Silkin, 2014, 46).

Maintaining the sustainability of agriculture is also economically important. The transformation of agricultural lands into arid and infertile soils, the decrease in the quality and quantity of the products obtained eliminate the economic benefit obtained in this field. For this reason, it is necessary to implement a sustainable agriculture policy systematically and gradually. Turkey is a country that needs to develop irrigation techniques in sustainable agriculture policy because unconscious use of water resources in the long term will lead to a decrease in water resources. Irrigation of agricultural lands with modern techniques will provide savings in terms of water resources and will ensure the fight against the risk of drought as a result of the climate crisis. In order to prevent agricultural lands from turning into barren and unproductive lands, irrigation should be adequate and appropriate.

Protection of agricultural lands and making the soil fertile depend on many factors. The main risk is the deterioration of water and air balance as a result of the climate crisis faced by agricultural lands (Donat, 2024, 39; Turhan, 2017, 153). In order to protect the chemical and biological structure of the land, it is necessary to use

agricultural methods appropriately and to adopt a smart irrigation system to ensure sufficient and efficient irrigation. Irrigation of agricultural lands using pressurised irrigation system is 33% and this is not a sufficient rate considering the surface area of Turkey's agricultural lands. With the pressurised irrigation system, the transmission of water is easy and practical, while water loss is prevented and efficient irrigation is possible. Among the farmers using this system, those who use sprinkler irrigation system save nearly 40% water, while those who use drip irrigation system save 70% water (Donat, 2024, 39; İlk Bilgen, 2021, 118; Öndağ, 2018, 112; Silkin, 2014, 123). With smart irrigation, it will be aimed to prevent the soil from losing its quality from fertile agricultural land as a result of the climate crisis and turning into an unusable land such as meadow or pasture area.

Water shortage in agricultural lands in the future is a consequence of the climate crisis. According to some measurements, it is predicted that there will be irrigation shortage in Turkey's agricultural lands in 2030. In order to prevent water shortage in the face of the climate crisis with legal regulations and targets set, there are steps to increase irrigation by 60% in 2030 and 65% in 2050 (Commission, 2021; DSİ, 2019; IPCC, 2023). In order to achieve the targeted rates, irrigation systems must be modernised, otherwise they will not be implemented well and will lead to the shrinkage of

agricultural land areas and the inefficiency of soils. In addition to effective irrigation methods, it is also necessary to take steps for land consolidation, agricultural drainage and reuse of water after irrigation.

Turkey became a member of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) on 6 April 1948. This international organisation, which aims to monitor agricultural and food policies and ensure control and quality, has an important place in the fight against the climate crisis. This organisation, which serves to protect forestry, fisheries, natural resources, especially agriculture, and to ensure the balance between producers and consumers in the economic and social fields, provides support with various funds. In their joint work, Turkey and FAO aim to ensure food security, disseminate sustainable energy resources and develop agricultural tools (Cerit Mazlum, 2017, 148; FAO, 2019).

Among the data collected in terms of sustainable agriculture, there are reports of the Ministry of Food, Agriculture and Livestock on dry farming and non-irrigated lands and lands that can be irrigated with the appropriate amount of water. In 2016, when the data on irrigation possibilities are analysed, it is seen that *“35% of meadow lands are irrigated while 65% are not irrigated, 7.30% of the lands suitable for agriculture but without agricultural activities are irrigated while 92.70% are not irrigated, 58.40% of the lands where*

poplar and willow are cultivated are irrigated while 41.60% are not irrigated, fruit trees, perennial plants, 25.80 % of the lands where beverage and spice plants are grown are irrigated while 74.20 % are not irrigated, 72.70 % of vegetable and flower gardens are irrigated while 27.30 % are not irrigated, 27.80 % of the cultivated field lands are irrigated while 72.20 % are not irrigated and 24.10 % of the total agricultural lands are irrigated while 75.90 % are not irrigated” (Ministry of Agriculture and Forestry, 2016, p. 90; Bayar, 2018, p. 189). and O. Ministry, 2016, p. 90; Bayar, 2018, p. 189).

Table 4

Arazi Kullanımına Göre Sulanan ve Sulanmayan Arazi			
Arazi Kullanımı	Toplam	Sulanan Arazi (%)	Sulanmayan Arazi (%)
Toplam Arazi	100,00	24,10	75,90
Ekilen Tarla Arazisi	100,00	27,80	72,20
Sebze ve Çiçek Bahçeleri (fidelikler ve örtüaltı dâhil)	100,00	72,70	27,30
Meyve ve Diğer Uzun Ömürlü Bitkiler İle İçecek ve Baharat Bitkilerinin Kapladığı Arazi (fidanlık ve örtüaltı dâhil)	100,00	25,80	74,20
Türkiye’de Bulunan Sulanabilir Arazi Varlığı			
Kavaklık-Söğütlük	100,00	58,40	41,60
Tarıma Elverişli Olup Kullanılmayan Arazi	100,00	7,30	92,70
Daimi Çayır Arazisi	100,00	35,00	65,00
Diğer Araziler	100,00	-	100,00

Reference: Turkey Agricultural Outlook Field Survey 2019, KKB

The minerals carried in water and the fact that water is a requirement for plants require the development of irrigation techniques within the scope of sustainable agriculture. When the dry farmed lands and irrigated farmed lands were compared, it was

revealed with the collected data that the product productivity and quality were different. According to the results of the comparison, it was determined that irrigated agricultural lands have a richer diversity, and product productivity and quality are high (Akçankaya, 2019, 183; Bayraç & Doğan, 2016, 34; Silkin, 2014, 76). On the other hand, it has been revealed that product productivity is low and quality is low in dry farmed lands (T. C. K. Ministry, 2014; Müdürlüğü, 2021). For example, in cereal production or in the cultivation of annual crops such as sugar beet and sunflower, adequate irrigation with appropriate methods increases the quantity and quality of these products. This difference shows that Turkey should implement irrigation techniques with modern tools within the sustainable agricultural policy. The use of correct irrigation methods is beneficial not only for product quality but also for the protection and improvement of the structure of the land.

It is important to use agricultural leases correctly and effectively in the field of sustainable agriculture. It is necessary to create and support joint projects in crop production, animal husbandry activities and planting and planting activities of farmers. In the field of sustainable agriculture, it should be encouraged to support the private and public sector with agricultural leasing of fertile lands in order to prevent agricultural areas from remaining empty, to carry out planting and planting operations with smart

technology methods, and to collect products. Today, many countries use the agricultural leasing method in order to utilise their agricultural lands and keep their lands productive. Switzerland is an important example in this context. In order to keep its lands, including mineral lands, green, it has made legal arrangements for agriculture, forest areas or groves to be created on these lands. Agricultural leasing is not a new practice in these lands. It is important for sustainable agriculture to maintain a continuous cultivation activity so that the land does not remain empty, and to provide incentives for smart irrigation techniques and productivity of agricultural lands. It should be aimed that public and private institutions and organisations and individuals can work in coordination, joint projects should be carried out with farmers or tenants and individuals should be supported.

Sustainable agriculture can be developed by protecting the land area, maintaining its productivity and taking measures to prevent the destruction of agricultural areas. When the legal regulations prepared with a focus on the environment are examined, it is necessary to make the necessary arrangements in terms of the lack of a climate change-oriented study update (Aliefendioğlu and Tanrıvermiş, 2011, 78). The continuity of agricultural areas and the preservation of the fertility of soils are possible through the

continuous maintenance of these areas, irrigation and protection of vegetation cover.

Conclusion

According to the measurements obtained today, the global temperature increase has reached one degree centigrade. It is estimated that this temperature increase will reach 1.5 degrees Celsius in 2040 if countries can reach their targets in line with the fight against the climate crisis and reduce greenhouse gas emissions. Increasing green areas and the adaptation period of countries adopting a more ecological life policy against the climate crisis to the lifestyle of the society has gained importance in social, economic, legal and political terms. In countries, the fight against climate has been supported by different segments and has turned into an ideology of life. Balancing the climate, dissemination of renewable energy resources, introduction of smart seeding system, protection of forest lands and utilisation of public investments in this field, efficiency of agricultural lands, protection of farmers' labour are the issues that are given importance in the fight against the climate crisis. In order to raise awareness in the society against the climate crisis and to support participation in climate and environmental protection, Turkey and other states, especially the EU, should carry out ideological studies. Nowadays, climate actions and protests criticise the policies of some countries and guide them

to take the right decisions against the climate crisis. Efforts should be increased to ensure energy efficiency and provide renewable energy. It is necessary to carry out legal studies in order to be a driving force in the field of climate law and to revise company contracts in line with the UN Climate Framework Convention, Kyoto Protocol, Paris Agreement and to adapt them to changing conditions in order to ensure climate justice. Today, it is important to protect forest areas, to spread modern irrigation techniques and to invest in agricultural areas by using developing technologies, as well as reducing the carbon emissions of construction, automobile, oil and energy companies will ensure the achievement of targets to ensure climate balance. As a result, climate change is an event that affects all people and has an impact on large areas, and it is unlikely that we will be able to attribute the damages arising from this change to certain individuals and compensate them. Turkey will be able to adapt to the consequences of the climate crisis by taking the steps it targets and limiting the companies through legal means for a greener world, both with smart irrigation systems and incentives in the field of agricultural production. Since Turkey is one of the countries that joined the industrialisation race late, in our opinion, it can take precautions from the very beginning by making legal arrangements in order to prevent the climate crisis, and it can be ensured that fossil fuel consuming companies, energy companies and the industrial sector support the green economy. By regulating the Water Law,

problems related to water resources for agricultural production diversity can be solved and farmers can be supported for smart irrigation methods. In addition, funding of companies with green loans, legal frameworks and measures can be taken for the risks that may be encountered in agriculture and food.

Bibliography

Akandji Kombe, J. F. (2007). *Positive Obligations under the European Convention on Human Rights*. Belgium: Council of Europe Press.

Akçankaya, Ü. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Türkiye’de Tarımın Örgütlenme Deseni ve Tarımsal Kooperatifler, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 1(13), 19-29.

Al, İ. (2018). Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi: Türkiye için bir endeks önerisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 112–124.

Aliefendioglu, Y., ve Tanrivermis, H. (2011). Türkiye’de Çevre Koruma Alanlarında Arazi Kullanımı ve Koruma Kararlarının Arazi Piyasalarına Etkileri: Gökova Özel Çevre Koruma Bölgesi Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 46(1), 61–100.

Almonte, M. A. P. (2020). The Interrelationship Between Human Rights and Climate Change: An Appraisal. Liverpool University.

Anonim. (2023). TUIK Ulusal Serzagazı Envanteri.

Anonim. (2022). İklim Değişikliği ile Mücadelede İngiltere’nin Politikası. Retrieved from <https://www.yesilodak.com/iklim-degisikligi-ile-mucadelede-ingiltere-nin-politikasi>

Antequera, P. D., Diaz, J., Lopez, A., & Heheera, C. (2021). Tourism, Transport and Climate Change: The Carbon Footprint of International Air Traffic on Islands. *Multidisciplinary Digital Publishing Institute*, 13(4), 1795.

Ari, İ. (2021). İklim Değişikliği Müzakereleri: Türkiye Örneği. In Z. Savaşan & H. Ünay (Eds.), *Türk Çevre Hukuku ve Politikaları - Düünden Bugüne ve Geleceğe*.

Assembly, U. G. (2019). UN General Assembly, Resolution adopted by the Human Rights Council on 12 July 2019, 41/21, Human Rights and Climate Change, A/HRC/RES/41/21.

Bagci, B. (2022). Avrupa'daki Siyasi Partilerin Çevre Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi: Almanya, İngiltere ve Fransa Örnekleri. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Tez).

Bahçeci, H. (2018). Türkiye'de Çevreciliğin Tarihi. In B. Hergüner & E. Kalkan (Eds.), *Türkiye'de Çevre Politikaları*. Nobel Yayıncılık, 45-62.

Bayar, R. (2018). Arazi Kullanımı Açısından Türkiye'de Tarım Alanlarının Değişimi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(2), 187–200.

Bayraç, N., & Doğan, E. (2016). Türkiye'de İklim Değişikliğinin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(1), 23–48.

Bazame, R. (2017). Arazi Yönetimi ve Arazi Kaynaklarının Sürdürülebilir Kalkınma Politikası: Burkina Faso Örneği. Ankara Üniversitesi.

Bozkurt, K. (2022). Uluslararası Hukuk Bağlamında İklim Aktivizmi. In S. Tahmazoğlu Üzeltürk, K. Bozkurt, & D. Kulaç (Eds.), *İklim Krizi ve Hukuk*. İstanbul: Legal Yayıncılık.

Cerit Mazlum, S. (2017). Turkey and post-Paris climate change politics: still playing alone. *New Perspectives on Turkey*, (56), 145–152.

Çıkın, A., Çeken, H., & Uçar, M. (2009). Turizmin Tarım Sektörüne Etkisi, Agro-Turizm ve Ekonomik Sonuçları. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 15(1), 1–8.

Çoban, M. N., & Olmez, Ü. (2017). Mavi Ekonomi ve Mavi Büyüme. *Electronic Turkish Studies*, 12(3), 155–166.

Commission, E. (2021). Climate Action / Paris Agreement. Retrieved from https://ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/paris_en

Çullu, M. A. (2012). Toprak Etüt Haritalama ve Toprak Yönetimi Gerekliliği. *Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Dergisi*, 1(1), 23–25.

Diez, T., von Lucke, F., & Wellmann, Z. (2016). The securitization of climate change: Actors, processes and consequences. New York: Routledge.

Donat, İ. (2024, March 22). Bir gün her şey sudan ucuz olacak. *Oksijen*.

Dorta Antequera, P., Díaz Pacheco, J., López Díez, A., & Bethencourt Herrera, C. (2021). Tourism, Transport and Climate Change: The Carbon Footprint of International Air Traffic on Islands. *Sustainability*, 13(4), 1795. <https://doi.org/10.3390/su13041795>

DSİ. (2019). Toprak ve Su Kaynakları.

Duru, B. (2016). Birleşmiş Milletler, UNEP ve Ekolojik Bunalım. *İnsan, Çevre, Toplum*, 461–482.

Ebarvia, M. C. M. (2016). Economic Assessment of Oceans for Sustainable Blue Economy Development. *Journal of Ocean and Coastal Economics*, 2(Special).

Etem, K. (2016). Paris İklim Anlaşması: İçeriği ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1–12.

FAO. (2019). Pesticides Trade.

Gokalp, S. S. (2022). Paris Anlaşması ve Türkiye'ye Yansımaları. In S. Tahmazoğlu Üzeltürk, K. Bozkurt, & D. Kulaç (Eds.), *İklim Krizi ve Hukuk*. İstanbul: Legal Yayıncılık.

Gönenç, D., & Kibaroglu, A. (2017). İklim Güvenliği Kavramının Türkiye İklim Politikasındaki Yeri. *Alternatif Politika, İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayısı*, (Özel Sayı), 1–26.

Gündoğan, A., Baş, D., Ünal Sayman, R., Arıkan, Y., & Özsoy, G. (2015). *A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi*. REC.

İlgiç, A., & Kaya, S. (2021). İklim Değişikliği ve Çevresel Güvenlik: Türkiye Örneği. *Alternatif Politika*, 13(1), 175–207.

İlik Bilgen, M. S. (2021). İklim Hareketliliği. In *Çevre Hukuku ve Politikaları-Kavramlar, Teoriler ve Tartışmalar*. Seçkin Yayıncılık.

INDC. (2021). *Intended Nationally Determined Contribution Turkey*. Retrieved from

https://www4.unfccc.int/sites/submissions/INDC/Published%0ADocuments/Turkey/1/The_INDC_of_TURKEY_v.15.19.30.pdf.

IPCC. (2022). *Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)*. Retrieved from https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/05/SR15_SPM_version_report_HR.pdf

IPCC. (2023). *AR6 Synthesis Report: Climate Change 2023*. Cambridge University Press.

Kalenderoglu, A, (2019) 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu Kapsamındaki Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla Devri, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Karadag, H., ve Şit, M. (2016). Osmanlı Devleti'nde Toprak Mülkiyetinin İktisadi Sistemler Açısından Değerlendirilmesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 45–65.

Knox, J. (2009). Climate Change and Human Rights Law. *Virginia Journal of International Law*, 50(1), 163–218.

Köse, İ. (2018). İklim Değişikliği Müzakereleri: Türkiye'nin Paris Anlaşması'nı İmza Süreci. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 55–81.

Müdürlüğü, T. C. T. ve O. B. M. G. (2021). *Türkiye 2023 Yılı İklim Değerlendirmesi*.

Niranjan, A. (2024, March 19). 'Red alert': last year was hottest on record by clear margin, says UN report. *The Guardian*. Retrieved from

<https://www.theguardian.com/environment/2024/mar/19/red-alert-last-year-was-hottest-year-ever-by-wide-margin-says-un-report>

Oldenkamp, R., Zelm, R., & Huijbregts, M. A. . (2016). Valuing the human health damage caused by the fraud of Volkswagen. *Environmental Pollution*, 1(12), 121–227.

Öndag, M. O. (2018). *Tarım Arazilerinin Sürdürülebilir Kullanımı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Tez).

Ozcure, T. O. (2018). Volkswagen Emission Crisis and The Role of Public Relations and Ethical Values During Crisis Management. *Kent Akademisi*, 11(33), 374–389.

Pedersen, O. (2020). The networks of human rights and climate change: The State of the Netherlands v Stichting Urgenda, Supreme Court of the Netherlands. *Environmental Law Review*, 1–10.

Riegl, B., Bruckner, A., Coles, S. L., Renaud, P., & Dogle, R. E. (2009). Coral Reefs Threats and Conservation in an Era of Global Change. *The Year in Ecology and Conservation Biology*, NY Academy of Sciences, 136–186.

Şahin, C. (2019). Osmanlı Toprak Sistemi Hakkında Genel Bir Değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(5), 435–461.

Şahin, Ü. (2014). *Türkiye'nin İklim Politikalarında Aktör Haritası*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi.

Silkin, H. (2014). İklim Değişikliğine Uyum Özelinde Bazı Uygulamaların Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. Tarım ve Orman Bakanlığı SYGM, (Basılmamış Tez).

Spalding, M., & Brown, B. (2015). Warm-water coral reefs and climate change. *Science*, 350(6262), 769–771.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, (2012). *Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023*.

T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2018). Madencilik Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu. In *On Birinci Kalkınma Planı (2010-2023)*.

Tarım ve Orman Bakanlığı, (2016). Çalışması, Tarımsal Üretim Planlaması Grubu Çalışma Belgesi.

Talu, N. (2015). *Türkiye’de İklim Değişikliği Siyaseti*. Ankara: Phoneix Yayınevi.

Tayanc, M. (2022). Güncel Gelişmeler Işığında İklim Değişikliğinin Dünyaya ve Türkiye’ye Etkileri. In S. Tahmazoğlu Üzeltürk, K. Bozkurt, & D. Kulaç (Eds.), *İklim Krizi ve Hukuk*. İstanbul: Legal Yayıncılık.

Turhan, E. (2017). Right here, right now: a call for engaged scholarship on climate justice in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 1(56), 152–158.

Uyumaz, A., ve İlhan, O. (2018). Tarımsal Arazilerde Mülkiyetin Devri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2(24), 861-905.

von Buchard, F. (2024). *EnWG-Novelle 2023*. Retrieved from [https://www.cmshs-bloggt.de/energiewirtschaft-klimaschutz/enwg-novelle-2023/#:~:text=Die EnWG-Novelle zur Umsetzung,Vorschriften \(Gesetz\) am 29.](https://www.cmshs-bloggt.de/energiewirtschaft-klimaschutz/enwg-novelle-2023/#:~:text=Die%20EnWG-Novelle%20zur%20Umsetzung,Vorschriften%20(Gesetz)%20am%2029.)

Yavuz, C., ve Topuz, M. (2015). Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un Türk Medeni Kanunu'nun Miras Hukukuna İlişkin Hükümlerinde Yaptığı Değişiklikler. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2 (21), 663-700.

